

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ,
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ» ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: «ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ
ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»

ΤΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ ΤΗΣ ΑΘΩΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΗ, ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ
ΕΝΩΣΙΑΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΣΔΑ

THE PRESUMPTION OF INNOCENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS, IN THE LIGHT OF
EU LEGAL ORDER AND THE ECHR

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χρήστος Ντζούρας

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Όλγα Τσόλκα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Νέδα Κανελλοπούλου- Μαλούχου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Αναστάσιος Τριανταφύλλου, Επίκουρος καθηγητής Νομικής Σχολής ΔΠΘ

Δήλωση περί λογοκλοπής: Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Copyright © Χρήστος Ντζούρας, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή

Νομοθετική κατοχύρωση του τεκμηρίου αθωότητας σε ευρωπαϊκό περιφερειακό επίπεδο

Μέρος Α

Το τεκμήριο αθωότητας υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ και της νομολογίας του ΕΔΔΑ

1. Γενικά ως προς το κανονιστικό νόημα και το εύρος εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας, κατ' άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ
2. Ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας σε δικαστικές διαδικασίες, παράλληλες ή και διαδοχικές της ποινικής δίκης
 - 2.1. Παράλληλες διαδικασίες
 - 2.2. Διαδοχικές διαδικασίες
3. Ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας σε αποφάσεις ή δηλώσεις κατά τη διάρκεια ποινικών διαδικασιών
 - 3.2. Δημόσιες δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων
 - 3.3. Δηλώσεις του έντυπου και ηλεκτρονικού Τύπου
4. Σχέση του τεκμηρίου αθωότητας με το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση
5. Βάρος απόδειξης και πραγματικά ή νομικά τεκμήρια

ΜΕΡΟΣ Β

Το τεκμήριο αθωότητας υπό το πρίσμα της ενωσιακής δικαιοταξίας

Κεφάλαιο πρώτο: Το τεκμήριο αθωότητας, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343

1. Η πορεία μέχρι και την έκδοση της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343
2. Ρυθμιστικό αντικείμενο και πεδίο εφαρμογής των διατάξεων της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 περί της ενίσχυσης ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας
 - 2.1. Ρυθμιστικό αντικείμενο
 - 2.2. Πεδίο εφαρμογής
3. Ειδικότερα επί των επιμέρους διατάξεων της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ
 - 3.1. Έννοια του τεκμηρίου αθωότητας
 - 3.2. «Δημόσιες αναφορές στην ενοχή προσώπου»
 - 3.3. «Εμφάνιση των υπόπτων και των κατηγορουμένων»
 - 3.4. «Βάρος απόδειξης»
 - 3.5. «Δικαίωμα σιωπής και δικαίωμα μη αυτοενοχοποίησης»
 - 3.6. «Ένδικα μέσα προστασίας»
4. Η ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 στην ελληνική έννομη τάξη

Κεφάλαιο δεύτερο: Η νομολογία των Δικαστηρίων της ΕΕ επί του τεκμηρίου αθωότητας

1. Ερμηνεία κι εφαρμογή του άρθρου 48 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ
 - 1.1. Κανονιστικό νόημα και επιμέρους επιταγές
 - 1.2. Σύνδεση τεκμηρίου αθωότητας και δικαιώματος σιωπής
 - 1.3. Επί του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 48 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ και της σχέσης του με την Οδηγία (ΕΕ) 2016/343
2. Ειδικότερα ζητήματα ερμηνείας κι εφαρμογής της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343
 - 2.1. Τεκμήριο αθωότητας και προσωρινή κράτηση
 - 2.1.1. Υπόθεση MILEV
 - 2.1.2. Υπόθεση RH
 - 2.1.3. Υπόθεση DK

Επίλογος

Εισαγωγή

Νομοθετική κατοχύρωση του τεκμηρίου αθωότητας σε ευρωπαϊκό περιφερειακό επίπεδο

Η πρώτη αποτύπωση σε νόμο του τεκμηρίου αθωότητας εμφανίζεται στη Magna Carta του 1215. Στην Ηπειρωτική Ευρώπη αναγνωρίστηκε ρητά το 1789, με την Γαλλική Επανάσταση, στη Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Πολίτη: “ Κάθε άνθρωπος τεκμαίρεται αθώος μέχρις ότου κηρυχθεί ένοχος”.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το τεκμήριο αθωότητας κατοχυρώνεται σήμερα διττώς: Πρώτον, στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ, όπου η παρ. 2 του άρθρου 6 ορίζει ότι «παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του». Δεύτερον, στο πλαίσιο των ουσιαστικών εγγυήσεων του ενωσιακού δικαίου, όπου, κατ’ αρχάς, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 3 της ΣΕΕ, τα θεμελιώδη Δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης. Καθίσταται έτσι σαφές ότι το τεκμήριο αθωότητας, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, αποτελεί μέρος όχι μόνο του εσωτερικού αλλά και του ενωσιακού δικαίου. Αλλά και διαχρονικά το ΔΕΚ/ΔΕΕ αναγνωρίζει το τεκμήριο αυτό, που βρίσκει έρεισμα στην ΕΣΔΑ και στις κοινές συνταγματικές αρχές των κρατών-μελών, ως αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του δικαίου, των οποίων την τήρηση διασφαλίζουν τα Δικαστήρια της ΕΕ. Ιδιαίτερη αξία προσλαμβάνει το τεκμήριο αθωότητας με τη συμπερίληψή του στο “Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης “, ο οποίος, όταν διακηρύχθηκε από τα όργανα της Ένωσης ήδη στην συνδιάσκεψη της Νίκαιας το 2000, άνοιξε το δρόμο για τη σαφέστερη προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης. Ο Χάρτης έχει πλέον μετά τη Συνθήκη της Λισαβώνας, κατ’ άρθρο 6 παρ. 1 ΣΕΕ, το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες. Εν προκειμένω, στο άρθρο 48 παρ.1 κατοχυρώνεται ρητά το τεκμήριο αθωότητας (“ κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του”), ενώ στην παράγραφο 2 ορίζεται ότι “ διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης σε κάθε κατηγορούμενο”. Στο δε άρθρο 52 παρ.3 του Χάρτη προβλέπεται ότι το παρόν δικαίωμα έχει την ίδια έννοια και την ίδια σημασία με το αντίστοιχο που προβλέπεται στο άρθρο 6 παρ.2 και 3 της ΕΣΔΑ.¹

Εξάλλου προς την κατεύθυνση ισχυροποίησης του τεκμηρίου αθωότητας κινείται η Οδηγία 2016/343 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου που αφορά στην ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας. Σκοπός της Οδηγίας είναι η ενίσχυση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, με τη θέσπιση ελάχιστων κοινών κανόνων για ορισμένες πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας καθώς και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη. Απώτερος σκοπός της θέσπισης αυτών των ελάχιστων κοινών κανόνων είναι η ενίσχυση της εμπιστοσύνης των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα συστήματα απονομής δικαιοσύνης των άλλων κρατών μελών, και ως εκ

¹ Βλ. για την εν λόγω διάταξη του ΧΘΔΕΕ, Νέδα Κανελλοπούλου-Μαλούχου, άρθρο 52, σε Σαγκκεκίδου/Ταγαρά, Κατ’ άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη 2020, σελ. 634 επ.

τούτου να διευκολυνθεί η εφαρμογή της αμοιβαίας αναγνώρισης ποινικών αποφάσεων στο «χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» της ΕΕ.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η προσέγγιση της έννοιας και ιδίως της κανονιστικής εμβέλειας και δικαστικής προστασίας του τεκμηρίου αθωότητας, στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ και της ενωσιακής δικαιοταξίας. Το ερευνητικό ενδιαφέρον εστιάζεται κυρίως στη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ και των Δικαστηρίων της Ένωσης, όπου ουσιαστικά εξειδικεύεται το νόημα των σχετικών διατάξεων και αναδεικνύονται οι εντεύθεν επιμέρους υποχρεώσεις για τη διασφάλιση του οικείου δικαιώματος.

ΜΕΡΟΣ Α:

Το τεκμήριο αθωότητας υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ και της νομολογίας του ΕΔΔΑ

1. Γενικά ως προς το κανονιστικό νόημα και το εύρος εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας, κατ' άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στην παραδοσιακή του εκδοχή, ήτοι ως διαδικαστική εγγύηση, το τεκμήριο αθωότητας εφαρμόζεται στο πλαίσιο της ποινικής δίκης και θέτει συγκεκριμένες υποχρεώσεις αναφορικά με τη διατύπωση αιτιολογικής κρίσης ή απλώς σχολίων κατά την εκδίκαση της υπόθεσης από το δικαστήριο σχετικά με την ενοχή του κατηγορουμένου, πριν ακόμα περατωθεί η ποινική διαδικασία. Όπως επανειλημμένα έχει δεχθεί το ΕΔΔΑ 2, “κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους τα μέλη ενός δικαστηρίου δεν θα πρέπει να διακατέχονται από την προδιαμορφωμένη αντίληψη ότι ο κατηγορούμενος έχει διαπράξει το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται”. Σχετικά το ΕΔΔΑ 3, διακρίνει μεταξύ εκείνων των κρίσεων, οι οποίες προεξοφλούν την ενοχή του κατηγορουμένου και εκείνων που απλώς αντανακλούν υποψίες για τη διάπραξη του καταλογιζόμενου αδικήματος. Στην πρώτη περίπτωση, παραβιάζεται ευθέως το τεκμήριο αθωότητας, ενώ στη δεύτερη, οι υποψίες φαίνεται να θεωρούνται ανεκτές υπό το πρίσμα του άρθρου 6 παρ.2 της ΕΣΔΑ, με την προϋπόθεση ότι αυτό συντελείται στο πλαίσιο της ποινικής δίκης και εφόσον το ποινικό δικαστήριο δεν έχει ακόμη αποφανθεί επί της ενοχής. Αυτό έχει ως

2 Βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ Barberà, Messegué and Jabardo κ. Ισπανίας, 1988, § 77

3 Βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ Ismoilov and Others κ. Ρωσίας, 2008, § 166

αναγκαίο επακόλουθο ότι η έκφραση απλώς και μόνο υποψίας στην παρεπόμενη δίκη σχετικά με την ενοχή θα συνεπάγεται παραβίαση του άρθρου 6 παρ.2 της ΕΣΔΑ4.

Κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το τεκμήριο αθωότητας εμπεριέχει και μια ουσιαστική εγγύηση, ήτοι ως στοιχείο της προσωπικότητας του κατηγορουμένου . Όπως έχει δεχθεί το Δικαστήριο στην υπόθεση Konstas κατά Ελλάδος, “ως διαδικαστική εγγύηση” το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί έκφραση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, ενώ παράλληλα κατοχυρώνει το σεβασμό της τιμής και της αξιοπρέπειάς του”5.

Ακολούθως το τεκμήριο αθωότητας, όπως έχει διαπλασθεί νομολογιακά από το ΕΔΔΑ 6, κατοχυρώνει πέραν της διαδικαστικής εγγύησης, τον σεβασμό από τις εθνικές αρχές της προηγούμενης αθώωσης του ενδιαφερομένου, στο μέτρο που αυτή αποτελεί στοιχείο της προσωπικότητας του κατηγορουμένου. 7 Εξάλλου το κομβικό στοιχείο για την εφαρμογή του άρθρου 6 παρ.2 της ΕΣΔΑ είναι η ύπαρξη συνδέσμου – συνάφειας ανάμεσα στη προηγηθείσα ποινική και στη μη ποινική διαδικασία. Μόνο εφόσον αυτός ο σύνδεσμος επιβεβαιωθεί, θα ελεγχθεί αν η επίδικη μεταγενέστερη κρίση του διοικητικού δικαστηρίου ή της διοικητικής αρχής παραβιάζει το άρθρο 6 παρ.2 της ΕΣΔΑ , ήτοι εάν παραγνωρίζει την προηγούμενη αθώωση του κατηγορηθέντος. Ελλείψει του στοιχείου της συνάφειας , το άρθρο 6 παρ.2 δεν θα τύχει εφαρμογής στην παρεπόμενη δίκη.

Όπως αναφέρθηκε εισαγωγικά, η παράγραφος 2 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει το τεκμήριο αθωότητας. Απαιτεί, μεταξύ άλλων, ότι: (α) κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, τα μέλη ενός δικαστηρίου δεν πρέπει να εκκινούν υπό την προκατάληψη ότι ο κατηγορούμενος έχει διαπράξει το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται, (β) το βάρος της απόδειξης φέρει η κατηγορούσα αρχή και (γ) οποιαδήποτε αμφιβολία θα πρέπει να ωφελήσει τον κατηγορούμενο8.

Θεωρούμενο ως διαδικαστική εγγύηση στο πλαίσιο της ίδιας της ποινικής δίκης, το τεκμήριο αθωότητας επιβάλλει απαιτήσεις όσον αφορά, μεταξύ άλλων, το βάρος της απόδειξης9,

4 Βλ. καθ’ ημάς την ενδιαφέρουσα απόφαση Ολ.Ελ.Συν.702/2019 αδημοσίευτη, με την οποία, σε υπόθεση καταλογισμού -σε βάρος πρώην Υπουργού και βουλευτή- ποσού που αντιστοιχούσε σε αδικαιολογήτως αποκτηθέν από αυτόν περιουσιακό όφελος, λόγω της προέλευσης του από μη εμφανείς πηγές, το Ελεγκτικό Συνέδριο, σε αναιρετικό στάδιο έκρινε ότι”...οι φράσεις που εμπεριέχονται στο εισαγωγικό δικόγραφο της αίτησης του Γενικού Επιτρόπου της Επικρατείας... θίγουν την προσωπικότητα του ήδη αναιρεσειόντος, καθώς και την τιμή και την υπόληψή του και δημιουργούν τουλάχιστον υποψίες για το αποδιδόμενο σ’ αυτόν αδίκημα προ της αμετάκλητης περάτωσης της εις βάρος του ποινικής διαδικασίας. Ως εκ τούτου, είναι μη ανεκτές υπό το πρίσμα του άρθρου 6 παρ.2 της ΕΣΔΑ και πρέπει, κατά παραδοχή του αντίστοιχου αναιρετικού λόγου περί παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας, κρινόμενου αυτοτελώς να διαγραφούν.”

5 Βλ. ΕΔΔΑ Konstas κ. Ελλάδας , 24.5.2011, &32

6 Βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ Allen κ. Η.Β. [GC], 2013, § 94

7 Ορθά υποστηρίζεται ότι η αναγνώριση του τεκμηρίου αθωότητας ως γενικής αρχής δεν αποκλείει να είναι και δικαίωμα, βλ. μ.α. Ανδρουλάκης, Ι., Κριτήρια της Δίκης Ποινικής Δίκης κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2000. Βλ. σχετ. και C. Roxin , Ποινική Δίκη Και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Απόδοση: Οββαδίας Ν.) Πρακτικά 1ου Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα “Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης”, 1994, σελ. 43 επ. καθώς και Ashworth A., Four Threats to the Presumption of Innocence, July 2006 International Journal of Evidence and Proof 10(4), σελ. 243 επομ.

8 ΕΔΔΑ Barberà, Messegué and Jabardo κ. Ισπανίας, 1988, § 77)

9 ΕΔΔΑ Telfner κ. Αυστρίας 2001, § 15

τα πραγματικά ή νομικά τεκμήρια¹⁰, το δικαίωμα μη αυτοενοχοποίησης¹¹, τη δημοσιότητα πριν τη δίκη¹² και πρώιμες δηλώσεις από μέλη του δικαστηρίου ή άλλους δημόσιους αξιωματούχους σχετικά με την ενοχή του κατηγορουμένου¹³.

Το άρθρο 6 § 2 αποσκοπεί επίσης στην αποτροπή της υπονόμησης του δίκαιου χαρακτήρα της ποινικής δίκης από δηλώσεις που γίνονται σε στενή σχέση με συγκεκριμένη ποινική διαδικασία¹⁴. Ωστόσο, όταν δεν υπάρχει ή δεν υπήρξε ποινική διαδικασία, οι δηλώσεις που αποδίδουν εγκληματική ή άλλη καταδικαστέα συμπεριφορά ελέγχονται υπό το πρίσμα προσβολής της τιμής, κατά τις διατάξεις περί δυσφήμισης¹⁵.

Όταν οι αναφορές γίνονται από ιδιωτικούς φορείς (όπως εφημερίδες) και δεν αποτελούν αυτολεξεί αναπαραγωγή πληροφοριών ή δηλώσεων των δημοσίων αρχών, δεν τίθεται ζήτημα βάσει του άρθρου 6 § 2, αλλά μπορεί να προβληθεί αιτίαση περί παραβίασης του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, σύμφωνα με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ¹⁶.

Πρέπει να γίνει μια θεμελιώδης διάκριση μεταξύ αφενός μιας δήλωσης ότι κάποιος είναι απλώς ύποπτος για τη τέλεση ενός εγκλήματος ότι έχει διαπράξει ένα έγκλημα και αφετέρου μιας σαφούς δήλωσης, ελλείψει οριστικής καταδίκης, ότι ένα άτομο έχει διαπράξει το εν λόγω έγκλημα¹⁸. Στην τελευταία περίπτωση παραβιάζεται το τεκμήριο της αθωότητας, ενώ στην πρώτη όχι¹⁹. Το ερώτημα εάν μια δήλωση δικαστή ή άλλης δημόσιας αρχής παραβιάζει το τεκμήριο αθωότητας, πρέπει να απαντηθεί με βάση το πλαίσιο των ειδικών συνθηκών υπό τις οποίες έγινε η επίδικη δήλωση²⁰.

Το ΕΔΔΑ επισημαίνει περαιτέρω ότι οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου 6 εκφράζουν πτυχές της γενικής αρχής που αναφέρεται στην παράγραφο 1 του ίδιου άρθρου. Το τεκμήριο αθωότητας που κατοχυρώνεται στην παράγραφο 2 και τα διάφορα δικονομικά δικαιώματα, των οποίων ένας μη εξαντλητικός κατάλογος περιλαμβάνεται στην παράγραφο 3, αποτελούν συστατικά

10 ΕΔΔΑ Salabiaku κ. Γαλλίας, 1988, § 28, Radio France and Others κ. Γαλλίας, 2004, § 24

11 ΕΔΔΑ Saunders κ. Ηνωμένου Βασιλείου, 1996, § 68

12 ΕΔΔΑ G.C.P. κ. Ρουμανίας, 2011, § 46

13 ΕΔΔΑ Allenet de Ribemont κ. Γαλλίας, 1995, §§ 35-36, Nešřák κ. Σλοβακίας, 2007, § 88

14 ΕΔΔΑ Kasatkin κ. Ρωσίας, 2021, § 22

15 ΕΔΔΑ Zollmann κ. Η.Β., 2003, Ismoilov and Others κ. Ρωσίας 2008, § 160, Mikolajová κ. Σλοβακίας 2011, §§ 42-48, Larrañaga Arando and Others κ. Ισπανίας (dec.), 2019, § 40

16 ΕΔΔΑ Mityanin and Leonov κ. Ρωσίας, 2019, §§ 102 and 105

17 Ο Χρυσόγονος παρατηρεί ότι από τη γραμματική ερμηνεία του το άρθρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ συνάγεται ότι δεσμεύονται όλα τα πρόσωπα που εμπλέκονται σε μια ποινική διαδικασία και όχι μόνο οι δικαστές δοθέντος μάλιστα ότι αυτός είναι και ο σκοπός της εγγυητικής λειτουργίας του τεκμηρίου, άποψη που υποστηρίζεται ευρέως στην ελληνική θεωρία. Χρυσόγονος Κ. Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα 2017, σελ. 96 επομ.

18 ΕΔΔΑ Ismoilov and Others κ. Ρωσίας, 2008, § 166; Nešřák κ. Σλοβακίας 2007, § 89

19 ΕΔΔΑ Garycki κ. Πολωνίας 2007, § 67

20 ΕΔΔΑ Dakaras κ. Λιθουανίας 2000 § 42, A.L. κ. Γερμανίας, 2005, § 31

στοιχεία, μεταξύ άλλων, της έννοιας της δίκαιης δίκης σε ποινικές διαδικασίες 21. Εξάλλου, το άρθρο 6 § 2 ΕΣΔΑ διέπει την ποινική διαδικασία στο σύνολό της, ανεξάρτητα από την έκβαση της δίωξης, και όχι μόνο στο στάδιο εξέτασης της ουσίας της κατηγορίας 22.

Ωστόσο, το τεκμήριο αθωότητας δεν εφαρμόζεται συνήθως σε περιπτώσεις εφαρμογής μέτρων κατά του προσφεύγοντος (λ.χ. δέσμευση περιουσιακών στοιχείων) πριν από την άσκηση ποινικής δίωξης εναντίον του 23. Επίσης, δεν ισχύει σε υποθέσεις που δεν έχει αποδοθεί «ποινική κατηγορία». Ενδεικτική είναι η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Larrañaga Arando και άλλοι κ. Ισπανίας* (2019, βλ. ιδίως παρ. 45-46). Κατά το ιστορικό της, οι συγγενείς των προσφευγόντων, Ισπανοί υπήκοοι, πέθαναν στη Γαλλία μεταξύ 1979 και 1985 ως αποτέλεσμα επιθέσεων που φέρεται να διαπράχθηκαν από τρομοκρατικές ομάδες. Στους προσφεύγοντες επιδικάστηκαν αποζημιώσεις σύμφωνα με την ισπανική νομοθεσία για τις δολοφονίες συγγενών τους. Το 2012, δυνάμει νέου νόμου, ζήτησαν πρόσθετη αποζημίωση, η οποία απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι οι συγγενείς των προσφευγόντων ήταν μέλη της τρομοκρατικής οργάνωσης ΕΤΑ. Οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν ότι οι λόγοι που παρατέθηκαν από τις εγχώριες αρχές για την απόρριψη των αξιώσεών τους για αποζημίωση βάσει της νομοθεσίας για τα θύματα της τρομοκρατίας είχαν παραβιάσει το δικαίωμα των εκλιπόντων συγγενών τους να θεωρούνται αθώοι. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, καθώς οι εκλιπόντες συγγενείς των προσφευγόντων δεν είχαν υποβληθεί σε επίσημη ποινική έρευνα, δεν υπήρχε «ποινική κατηγορία» κατά την έννοια της νομολογίας του Δικαστηρίου και ως εκ τούτου δεν υφίσταται περίπτωση εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 6 παρ. 2.

Όσον αφορά τη χρονική διάρκεια ισχύος του, το ΕΔΔΑ δέχεται ότι η εγγυητική λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας δεν μπορεί να παύσει στην κατ' έφεση διαδικασία, λόγω του ότι η πρωτοβάθμια διαδικασία είχε ως αποτέλεσμα την καταδίκη του ενδιαφερομένου. Ένα τέτοιο συμπέρασμα θα ήταν αντίθετο στον ρόλο της κατ' έφεση δίκης, κατά την οποία ο αρμόδιος δικαστής υποχρεούται να ξαναδικάσει, ως προς τα πραγματικά περιστατικά και ως προς το δίκαιο, την υπόθεση που του ανατίθεται. Το τεκμήριο αθωότητας δεν θα εφαρμοζόταν έτσι σε μια διαδικασία, μέσω της οποίας ο ενδιαφερόμενος ζητά μια νέα κρίση της υπόθεσής του και έχει ως στόχο την αναίρεση της προηγούμενης καταδίκης του 24.

Μετά την αμετάκλητη καταδίκη, το άρθρο 6 § 2 δεν μπορεί να έχει εφαρμογή σε σχέση με ισχυρισμούς που διατυπώνονται σχετικά με τον χαρακτήρα και τη συμπεριφορά του

21 ΕΔΔΑ *Deweer κ. Βελγίου*, αρ. 6903/75, 27.02.1980, παρ. 56

22 ΕΔΔΑ *Poncelet κ. Βελγίου*, 2010, § 50, *Minelli κ. Ελβετίας*, 1983, § 30, *Garycki κ. Πολωνίας*, 2007, § 68

23 ΕΔΔΑ *Gogitidze and Others κ. Γεωργίας*, 2015, §§ 125-126, *Larrañaga Arando and Others κ. Ισπανίας*, 2019, §§ 45-46, *Khodorkovskiy and Lebedev κ. Ρωσίας* (no.2), 2020, § 543, βλ. όμως και απόφαση στην υπόθεση *Batiashvili κ. Γεωργίας*, 2019, § 79, όπου το άρθρο 6 § 2 εφαρμόστηκε κατ' εξαίρεση σε περίπτωση φερόμενης χειραγώγησης αποδεικτικών στοιχείων, προκειμένου να υπονοηθεί η ύπαρξη εγκλήματος, προτού εκκινήσει επισήμως η ποινική διαδικασία, η οποία στη συνέχεια ξεκίνησε σε βάρος του προσφεύγοντος, πολύ κοντά χρονικά και αμέσως μετά από αυτή τη διαπιστωμένη χειραγώγηση, βλ. επίσης *Farzaliyev κ. Αζερμπαϊτζάν*, 2020, § 48

24 ΕΔΔΑ *Konstas κ. Ελλάδος*, 2011, § 36, 37, βλ. σχετικά και *Τσόλκα Ο. σε ΕΔΔΑ, Υπόθεση Κώνστας κατά Ελλάδας*, αρ. προσφ. 53466/07, 24.5.2011, ΤοΣ 2011, σελ. 441-448 (τεκμήριο αθωότητας), η οποία υποστηρίζει ότι η ερμηνευτική προσέγγιση του ΕΔΔΑ βάσει γενικών κριτηρίων επιτρέπει το συμπέρασμα ότι η προστατευτική λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας ενεργοποιείται και σε όλες τις λοιπές περιπτώσεις επανεξέτασης μιας υπόθεσης, όπως λ.χ. κατόπιν αίτησης του καταδικασθέντος για ακύρωση της διαδικασίας, κατ' άρθρο 341 ΚΠΔ ή για επανάληψη αυτής.

κατηγορουμένου κατά το μέρος που αφορά στην υπόθεση για την οποία καταδικάστηκε 25, εκτός αν αυτοί οι ισχυρισμοί είναι τέτοιας φύσης, ώστε να εισάγουν στην ουσία μια “νέα κατηγορία”, κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ 26.

Σε κάθε περίπτωση, το δικαίωμα ενός ατόμου να τεκμαίρεται αθώο και να θεωρεί ότι η κατηγορούσα αρχή φέρει το βάρος της απόδειξης των κατηγοριών εναντίον του, αποτελεί μέρος της γενικής έννοιας της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ 27.

Περαιτέρω το άρθρο 6 § 2 ΕΣΔΑ παραβιάζεται εάν κάποιος, μολονότι δεν δικάστηκε εν ζωή, καταδικαστεί μετά θάνατον 28.

2. Ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας σε δικαστικές διαδικασίες, παράλληλες ή και διαδοχικές της ποινικής δίκης

2.1. Παράλληλες διαδικασίες

Το άρθρο 6 § 2 ΕΣΔΑ τυγχάνει εφαρμογής και σε διαδικασίες, οι οποίες σχετίζονται με ποινική διαδικασία που εκκρεμεί ταυτόχρονα εναντίον ενός προσώπου, όταν οι δικαστικές αποφάσεις που εκδίδονται στο πλαίσιο των ανωτέρω διαδικασιών συνεπάγονται πρόωρη εκτίμηση περί της ενοχής του 29. Έτσι, για παράδειγμα, το τεκμήριο αθωότητας μπορεί να ισχύει όσον αφορά τις δικαστικές αποφάσεις στη διαδικασία έκδοσης, εάν υπήρχε στενός σύνδεσμος, στη νομοθεσία, την πρακτική ή τα πραγματικά περιστατικά, μεταξύ των επίμαχων δηλώσεων που έγιναν στο πλαίσιο της διαδικασίας έκδοσης και την ποινική διαδικασία που εκκρεμεί στο αιτούν κράτος³⁰. Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 6 § 2 ΕΣΔΑ εφαρμόζεται όσον αφορά τις δηλώσεις που έγιναν στα πλαίσια παράλληλης ποινικής δίωξης κατά συγκατηγορουμένων, στο βαθμό που υπήρχε άμεση σύνδεση μεταξύ των δύο κατηγοριών. Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, παρόλο που οι επίμαχες δηλώσεις δεν ήταν δεσμευτικές σε σχέση με τον προσφεύγοντα, ενδέχεται ωστόσο να έχουν επιζήμιες συνέπειες στη διαδικασία που εκκρεμεί εναντίον του, με τον ίδιο τρόπο, όπως η πρόωρη έκφραση της ενοχής ενός υπόπτου από οποιαδήποτε άλλη δημόσια αρχή 31.

Σε όλες αυτές τις παράλληλες διαδικασίες, τα δικαστήρια υποχρεούνται να απέχουν από τοποθετήσεις - διαπιστώσεις που ενδέχεται να έχουν βλαπτική επίδραση σε άλλη εκκρεμή ποινική διαδικασία, ακόμη και αν δεν είναι δεσμευτικές. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι εάν η φύση των κατηγοριών καθιστά αναπόφευκτη τη διαπίστωση της εμπλοκής τρίτων σε μία σειρά διαδικασιών και οι εν λόγω διαπιστώσεις συνεπάγονται και εκτίμηση της ποινικής ευθύνης των τρίτων που δικάζονται χωριστά, αυτό θα πρέπει να θεωρηθεί ως σοβαρό εμπόδιο για τον

25 ΕΔΔΑ Bikas κ. Γερμανίας, 2018, § 57

26 ΕΔΔΑ Böhmer κ. Γερμανίας, 2002, § 55, Geerings κ. Ολλανδίας, 2007, § 43, Phillips κ. Η.Β., 2001, § 35

27 ΕΔΔΑ Grayson and Barnham κ. Η.Β., 2008, §§ 37 and 39

28 ΕΔΔΑ Magnitskiy and Others κ. Ρωσίας, 2019, § 284

29 ΕΔΔΑ Böhmer κ. Γερμανίας, 2002, § 67, Diamantides κ. Ελλάδας (vo. 2), 2005, § 35

30 ΕΔΔΑ Eshonkulov κ. Ρωσίας, 2015, §§ 74-75

31 ΕΔΔΑ Karaman κ. Γερμανίας, 2014, § 43, Bauras Κ. Λιθουανίας, 2017, § 52

διαχωρισμό των υποθέσεων. Οποιαδήποτε απόφαση για υποθέσεις, οι οποίες έχουν ισχυρούς πραγματικούς δεσμούς με άλλες που εκδικάζονται σε χωριστές ποινικές διαδικασίες, πρέπει να βασίζεται σε προσεκτική αξιολόγηση, στους δε συγκατηγορούμενους πρέπει να δίνεται η ευκαιρία να αντιταχθούν στο διαχωρισμό των υποθέσεων 32.

Το Δικαστήριο έκρινε περαιτέρω ότι το άρθρο 6 § 2 έχει εφαρμογή στη διαδικασία για ανάκληση απόφασης αναστολής της ποινής φυλάκισης, στην οποία έγινε αναφορά στη νέα ποινική διαδικασία έρευνας που εκκρεμούσε κατά του προσφεύγοντος 33.

Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι το άρθρο 6 § 2 εφαρμόζεται σε σχέση με τις δηλώσεις που έγιναν στην παράλληλη πειθαρχική διαδικασία εναντίον του προσφεύγοντος, όταν είχε κινηθεί τόσο η ποινική όσο και η πειθαρχική διαδικασία εναντίον του με την υποψία ότι διέπραξε ποινικά αδικήματα και όπου η πειθαρχική κύρωση επιβλήθηκε κατόπιν εξέτασης της ουσίας της υπόθεσης. δηλαδή του κατά πόσον είχε πράγματι διαπράξει τα αδικήματα για τα οποία κατηγορήθηκε και στην ποινική διαδικασία 34.

Ομοίως, το άρθρο 6 § 2 εφαρμόζεται όταν δύο ποινικές διαδικασίες εκκρεμούν παράλληλα κατά του ίδιου προσφεύγοντος. Σε τέτοιες περιπτώσεις, το τεκμήριο αθωότητας αποκλείει τη διαπίστωση ενοχής για συγκεκριμένο αδίκημα εκτός της ποινικής διαδικασίας ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου, ανεξάρτητα από τις δικονομικές εγγυήσεις της παράλληλης διαδικασίας. Επομένως, το να ληφθεί υπόψη σε μια σειρά διαδικασιών σχετικά με ένα συγκεκριμένο αδίκημα ότι το ίδιο πρόσωπο έχει διαπράξει άλλο αδίκημα, για το οποίο εκκρεμεί παράλληλη ποινική διαδικασία, αντίκειται στο δικαίωμα του προσφεύγοντος να τεκμαίρεται αθώος σε σχέση με αυτό το άλλο αδίκημα 35.

Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 6 εφαρμόζεται σε εξεταστική διαδικασία από τη Βουλή που διεξάγεται παράλληλα με την ποινική διαδικασία κατά του προσφεύγοντος, τονίζοντας ότι οι αρχές που ήταν αρμόδιες για τη σύσταση και την απόφαση στο πλαίσιο της κοινοβουλευτικής εξεταστικής διαδικασίας δεσμεύονταν από την υποχρέωση σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας 36.

2.2. Διαδοχικές διαδικασίες

Το τεκμήριο αθωότητας προστατεύει επίσης τα άτομα που έχουν αθωωθεί από ποινική κατηγορία ή για τα οποία έχει παύσει η ποινική δίωξη, υπό την έννοια ότι τα εν λόγω άτομα δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται από δημόσιους λειτουργούς και αρχές σαν να είναι ένοχοι. Ο έλεγχος που ασκεί το ΕΔΔΑ στις αποφάσεις του εθνικού δικαστηρίου είναι στενός και αφορά τον αξιούμενο

32 ΕΔΔΑ Navalnyy and Ofitserov κ. Ρωσίας, 2016, § 104

33 ΕΔΔΑ El Kaada κ. Γερμανίας, 2015, § 37

34 ΕΔΔΑ Kemal Coşkun κ. Τουρκίας, 2017, § 44 βλ. επίσης Istrate κ. Ρουμανίας, 2021, §§ 63-66

35 ΕΔΔΑ Kangers κ. Λετονίας, 2019, §§ 60-61

36 ΕΔΔΑ Rywin κ. Πολωνίας, 2016, § 208

απ' αυτό σεβασμό του τεκμηρίου της αθωότητας και στη μη αμφισβήτηση του αθωωτικού αποτελέσματος με τις σκέψεις καθώς και την αιτιολογία που στηρίζει το διατακτικό της απόφασής του. Αυτό σημαίνει ότι το ΕΔΔΑ δεν καλείται να εξετάσει σε ποιο βαθμό τα διοικητικά πχ δικαστήρια δεσμεύονται από την προηγούμενη ποινική απόφαση, διότι δεν δύναται να υποκατασταθεί στην κρίση των εθνικών δικαστηρίων. Η ερμηνεία του εθνικού δικαίου είναι έργο των εθνικών αρχών και κατά κύριο λόγο των εθνικών δικαστηρίων. Η απόφαση Vassilios Stavropoulos κατά Ελλάδος (2007) αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του αυστηρού ελέγχου που ακολουθεί το ΕΔΔΑ, όταν η παρακολουθηματική διοικητική δίκη έπεται της αθώωσης του ίδιου προσώπου από το ποινικό δικαστήριο. Το ΕΔΔΑ στην περίπτωση αυτή έκρινε ότι παραβιάζει το άρθρο 6 παρ.2 της ΕΣΔΑ η κρίση του διοικητικού δικαστηρίου ότι “ο ποινικός δικαστής δεν είχε διαπιστώσει την απουσία δόλου ως προς τα αδικήματα της απάτης και της ψευδούς δήλωσης, καθώς είχε αθωωθεί λόγω αμφιβολιών”. Και αυτό διότι, κατά το ΕΔΔΑ, η αρχή *in dubio pro reo* δεν επέτρεπε τη διαφοροποίηση της αθωωτικής απόφασης λόγω της αιτιολογίας που διαλαμβάνει το ποινικό δικαστήριο, ήτοι αθώωση λόγω αμφιβολιών, αντί της αθώωσης λόγω της αδιαμφισβήτητης απόδειξης της αθωότητας του κατηγορουμένου. Θεώρησε ότι πρόκειται για διατύπωση αμφιβολιών, η οποία δεν είναι ανεκτή υπό το πρίσμα του άρθρου 6 παρ.2 της ΕΣΔΑ. Δύο είναι τα σημαντικά στοιχεία στην απόφαση αυτή:

1) Η αθώωση του κατηγορουμένου από το ποινικό δικαστήριο είναι στοιχείο της προσωπικότητάς του, το οποίο τον συνοδεύει εσαεί και πρέπει να γίνεται σεβαστό τόσο από τις διοικητικές, όσο και από τις δικαστικές αρχές³⁷. Εξάλλου, μετά την αμετάκλητη αθώωσή του δεν υφίσταται πλέον τεκμήριο, αλλά διαπιστωμένη μη ενοχή του προσώπου, που το συνοδεύει ως προς την συγκεκριμένη πάντοτε κρίση. Κατ' ουσία, το εν λόγω τεκμήριο “μετενεργεί” ως προς τις συνέπειές του μετά την αμετάκλητη αθώωσή του. 2) Η εστίαση στον τρόπο της αμφισβήτησης της αθωωτικής απόφασης του ποινικού δικαστηρίου, υπό την έννοια ότι ενδιαφέρει η αμφισβήτηση της αιτιολογίας του αθωωτικού αποτελέσματος, ενώ δεν αξιώνεται από το ΕΔΔΑ, λόγω του κινδύνου υποκαταστάσεως, ο διοικητικός δικαστής να υιοθετήσει τα αποδεικτικά στοιχεία και τις οντολογικές παραδοχές του ποινικού δικαστηρίου. Εξάλλου αυτό που διακυβεύεται μετά την ολοκλήρωση της ποινικής διαδικασίας είναι επίσης η φήμη του ατόμου και ο τρόπος με τον οποίο το πρόσωπο αυτό γίνεται αντιληπτό από το κοινό³⁸. Σε κάποιο βαθμό, η προστασία που παρέχεται βάσει του άρθρου 6 § 2 ΕΣΔΑ σχετικά μπορεί να επικαλύπτεται από την προστασία που παρέχεται από το άρθρο 8 ΕΣΔΑ³⁹.

Κάθε φορά που τίθεται το ζήτημα της εφαρμογής του άρθρου 6 § 2 στο πλαίσιο μεταγενέστερης διαδικασίας, ο προσφεύγων πρέπει να αποδείξει την ύπαρξη σύνδεσης μεταξύ της περατωθείσας ποινικής διαδικασίας και της επακόλουθης διαδικασίας. Ένας τέτοιος σύνδεσμος είναι πιθανό να υπάρχει, για παράδειγμα, όταν η μεταγενέστερη διαδικασία απαιτεί εξέταση της

³⁷ βλ. σχετ. Χειρδάρης Β., Παρατηρήσεις υπό την απόφαση ΕΔΔΑ Παραπονιάρη κατά Ελλάδας της 25-9-2008, ΝοΒ 2009, σελ. 178 επ.

³⁸ ΕΔΔΑ Allen κ. Η.Β [GC], 2013, § 94

³⁹ ΕΔΔΑ G.I.E.M. S.R.L. and Others Κ. Ιταλίας [GC], 2018, § 314

έκβασης της προηγούμενης ποινικής διαδικασίας και, ειδικότερα, όταν υποχρεώνει το δικαστήριο α] να αναλύσει την ποινική απόφαση, β] να συμμετέχει σε επανεξέταση ή αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων του ποινικού φακέλου, γ] να αξιολογήσει τη συμμετοχή του προσφεύγοντος σε ορισμένα ή όλα τα γεγονότα που οδήγησαν στην ποινική κατηγορία ή δ] να σχολιάσει τις βασικές ενδείξεις της πιθανής ενοχής του 40.

Το ΕΔΔΑ εξέτασε τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 6 § 2 σε δικαστικές αποφάσεις που ελήφθησαν μετά την ολοκλήρωση της ποινικής διαδικασίας 41 και αφορούν, μεταξύ άλλων:

α] Αίτημα πρώην κατηγορουμένου για αποζημίωση λόγω κράτησης ή άλλου περιοριστικού μέτρου που του επιβλήθηκε με αφορμή την ποινική διαδικασία. Σχετικά το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι το άρθρο 6 § 2 δεν εγγυάται το δικαίωμα αποζημίωσης για τυχόν προσωρινή κράτηση σε περίπτωση μεταγενέστερης απαλλαγής και επομένως η απλή άρνηση αποζημίωσης δεν εγείρει από μόνη της πρόβλημα από την άποψη του τεκμηρίου αθωότητας 42.

β] Αίτημα πρώην κατηγορουμένου για έξοδα υπεράσπισης του. Συναφώς στην απόφαση Lutz κ. Γερμανίας, 1987, § 59, το Δικαστήριο έκρινε ότι ούτε το άρθρο 6 § 2 ούτε οποιαδήποτε άλλη διάταξη της Σύμβασης παρέχει σε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα το δικαίωμα επιστροφής των εξόδων του, όταν η διαδικασία που κινήθηκε εναντίον τερματιστεί.

γ] Άρνηση αστικών αξιώσεων που εγείρονται σε βάρος των αστικών υπευθύνων. Στην υπόθεση Fleischner κατά Γερμανίας τα πραγματικά περιστατικά είχαν σχέση με την αστική ευθύνη που είχε διαπιστωθεί σε υπόθεση απαγωγής, παρά την προηγούμενη διακοπή της ποινικής διαδικασίας εναντίον του προσφεύγοντος. Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων και τέσσερα ακόμα άτομα, συμπεριλαμβανομένης της συζύγου του, κατηγορήθηκαν για απαγωγή. Οι υπόλοιποι κατηγορούμενοι καταδικάστηκαν, αλλά η ποινική διαδικασία εναντίον του προσφεύγοντος διακόπηκε, καθώς κρίθηκε ακαταλόγιστος τον Αύγουστο του 2011. Στη συνέχεια, το θύμα προσέφυγε επιτυχώς σε αστικό δικαστήριο εναντίον του προσφεύγοντος και των άλλων

40 ΕΔΔΑ Allen K. H.B., 2013, § 104, βλ. επίσης Martínez Agirre and Others v. Spain (dec.), 2019, §§ 46-52 όπου δεν διαπιστώθηκε σχέση μεταξύ της μεταγενέστερης διαδικασίας για αποζημίωση και των προηγούμενων ποινικών ερευνών

41 ΕΔΔΑ Allen κ. H.B. [GC], 2013, § 98 με περαιτέρω παραπομπές. Στην περίπτωση αυτή η προσφεύγουσα είχε καταδικαστεί για ανθρωποκτονία του παιδιού της. Αργότερα, το Εφετείο διαπίστωσε ότι τα νέα προσκομισθέντα στοιχεία ενδέχεται να είχαν επηρεάσει την απόφαση των ενόρκων να την καταδικάσουν και διέκοψε την ποινική διαδικασία σε βάρος της. Η εισαγγελική αρχή δεν υπέβαλε αίτηση για επανάληψη της δίκης, δεδομένου ότι, όταν η κα Allen άσκησε έφεση κατά της καταδίκης της, είχε ήδη εκτίσει την ποινή της και είχε περάσει σημαντικός χρόνος. Στη συνέχεια, η αίτησή της για αποζημίωση λόγω κακοδικίας απορρίφθηκε. Στο σκεπτικό του, το Ανώτατο Δικαστήριο ανέφερε ότι «το μόνο που αποφάσισε [το Εφετείο] ήταν ότι τα νέα αποδεικτικά στοιχεία δημιούργησαν την πιθανότητα πως, εάν είχαν ληφθεί υπόψη από κοινού με τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίστηκαν στη δίκη, το σώμα των ενόρκων θα μπορούσε να αθώσει ορθώς την ενάγουσα. Αυτό δεν αποδεικνύει πέρα από εύλογη αμφιβολία ότι υπήρξε δικαστική αδικία σε αυτή την υπόθεση». Η προσφεύγουσα υποστήριξε ότι αυτό το σκεπτικό του Ανώτατου Δικαστηρίου παραβίαζε το τεκμήριο αθωότητάς της. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι «αν και τυπικά αθωωτική απόφαση, η περάτωση της ποινικής διαδικασίας κατά της προσφεύγουσας μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει περισσότερα από τα χαρακτηριστικά που υπάρχουν σε περιπτώσεις που η ποινική διαδικασία έχει διακοπεί». Επίσης, το ΕΔΔΑ δεν θεώρησε ότι η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε από τα εθνικά δικαστήρια αντιμετώπισε την προσφεύγουσα κατά τρόπο ασυμβίβαστο με την αθωότητά της. Επιπλέον κρίθηκε ότι κατά την αξιολόγηση του κατά πόσον είχε προκύψει «λάθος της δικαιοσύνης», το εθνικό δικαστήριο δεν σχολίασε εάν, βάσει των αποδεικτικών στοιχείων, όπως αυτά είχαν κατά την έφεση δίκη, η προσφεύγουσα θα έπρεπε να αθωθεί ή να καταδικαστεί. Ομοίως, δεν σχολίασε εάν τα στοιχεία ήταν ενδεικτικά της ενοχής ή της αθωότητας της προσφεύγουσας.

42 ΕΔΔΑ Cheema κ. Βελγίου, 2016, § 23

κατηγορουμένων. Ειδικότερα, το 2011 το αστικό δικαστήριο στηρίχθηκε στις διαπιστώσεις των πραγματικών περιστατικών που διατυπώθηκαν στην απόφαση που εκδόθηκε από ποινικό δικαστήριο, επιδικάζοντας αποζημίωση στο θύμα της απαγωγής. Το αστικό δικαστήριο δέχτηκε την ύπαρξη αστικής ευθύνης του προσφεύγοντος, παρά τη διακοπή της ποινικής διαδικασίας εις βάρος του. Έπειτα από την απόρριψη των ένδικων μέσων κατά της απόφασης, ο προσφεύγων υποστήριξε ενώπιον του ΕΔΔΑ ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2 (τεκμήριο αθωότητας), καθώς κρίθηκε ότι υπέχει αστική ευθύνη, παρόλο που η ποινική διαδικασία εναντίον του είχε διακοπεί. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, το αρμόδιο αστικό δικαστήριο προέβη σε χωριστή εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών, αξιολογώντας επίσης "πρόσθετα στοιχεία" και όχι τα "ίδια πραγματικά περιστατικά" για την θεμελίωση της αστικής ευθύνης. Το ΕΔΔΑ υπενθυμίζει ότι πρέπει να υπάρχει επιπρόσθετη προσοχή κατά τη διατύπωση της αιτιολογίας σε μια πολιτική απόφαση μετά τη διακοπή ποινικής διαδικασίας. Εντούτοις, λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, τη φύση και το πλαίσιο της αστικής διαδικασίας στην προκειμένη περίπτωση, θεωρεί ότι η διαπίστωση αστικής ευθύνης δεν ήταν αντίθετη με την τεκμήριο αθωότητας, συνεπώς δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 2 της Σύμβασης⁴³.

δ] Πειθαρχικά ή ζητήματα απόλυσης 44

ε] Αίτημα για αποφυλάκιση υπό όρους 45. Ειδικότερα στην υπόθεση Müller κ. Γερμανίας, (2014) το ΕΔΔΑ είχε να κρίνει τα εξής πραγματικά περιστατικά: Το 1984 ο προσφεύγων καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη για τον φόνο της συζύγου του. Το 1999 αθωώθηκε από μια άλλη κατηγορία περί πρόκλησης σωματικής βλάβης σε μια γυναίκα γνώριμή του (κυρία J), ενώ βρισκόταν σε άδεια από τη φυλακή το 1997. Αφού εξέτισε 15 χρόνια της ισόβιας κάθειρξης, υπέβαλε αίτηση για αποφυλάκιση, αλλά αυτή απορρίφθηκε από το περιφερειακό δικαστήριο με το σκεπτικό ότι παρέμενε επικίνδυνος. Το Δικαστήριο κατέληξε σε αυτό το συμπέρασμα, αφού εξέτασε μάρτυρες σχετικά με το περιστατικό του 1997. Το Σεπτέμβριο του 2007 ένα διαφορετικό περιφερειακό δικαστήριο απέρριψε μια περαιτέρω αίτηση για αποφυλάκιση, ελλείψει ρεαλιστικής πιθανότητας ότι ο αιτών δεν θα τελούσε εκ νέου παρόμοιο αδίκημα. Για να καταλήξει σε αυτό το συμπέρασμα, στηρίχθηκε σε νεότερη γνώμη πραγματογνώμονα που ανέφερε ότι «το ποινικό αδίκημα που είχε διαπράξει ο προσφεύγων εις βάρος της κας J. έδειξε ότι ο προσφεύγων ήταν

43 ΕΔΔΑ FLEISCHNER κ. Γερμανίας, αρ. 61985/12, παρ. 58 -69

44 ΕΔΔΑ Seven κατά Τουρκίας της 23.01.2018 (αρ. 60392/08). Κατά τα πραγματικά περιστατικά, επρόκειτο για περίπτωση απόλυσης αστυνομικού ύστερα από κατηγορία βιασμού και κατάχρησης εξουσίας. Τα ποινικά δικαστήρια τον αθώωσαν αμετάκλητα από τις κατηγορίες. Ακολούθησε άρνηση των Διοικητικών Δικαστηρίων για ακύρωση της απόλυσης μετά την αμετάκλητη αθωωτική απόφαση, η οποία κρίθηκε ότι παραβιάζει το τεκμήριο αθωότητας. Εξάλλου στην υπόθεση Kemal Coşkun κατά Τουρκίας της 28-03-2017 (αρ. 45028/07) ο προσφεύγων κατήγγειλε την απόλυσή του από την αστυνομία και τις σχετικές νομικές διαδικασίες, οι οποίες ισχυρίστηκαν ότι ήταν άδικες. Κατά την πειθαρχική διαδικασία, το Ανώτατο Πειθαρχικό Συμβούλιο διαπίστωσε ότι ο προσφεύγων είχε διαπράξει τα αδικήματα της απόπειρας βιασμού, επίθεσης, και βίας υπό την απειλή όπλου και διέταξε να απολυθεί από το αστυνομικό σώμα. Ωστόσο, στο πλαίσιο της ποινικής δίκης, ο κ. Coşkun απαλλάχθηκε για τα αδικήματα της ληστείας, απόπειρας βιασμού και κράτησης, ενώ αργότερα αθωώθηκε από το σύνολο των κατηγοριών που του είχαν αποδοθεί. Επικαλούμενος το άρθρο 6 § 2, ο προσφεύγων κατήγγειλε ότι οι πειθαρχικές αρχές είχαν παραβιάσει το δικαίωμα στο τεκμήριο αθωότητας, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι είχε κριθεί ένοχος πριν από την έκβαση της ποινικής του δίκης, και για την επιβολή της απόλυσής του σύμφωνα με αυτούς τους λόγους, ακόμη και αφότου είχε αθωωθεί. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης.

45 ΕΔΔΑ Müller κ. Γερμανίας, 2014, § 35

πρόθυμος να συνάψει σχέσεις με γυναίκες για άλλη μια φορά και ότι ένας χωρισμός θα οδηγούσε σε βίαιες πράξεις για λόγους πληγωμένης υπερηφάνειας». Η απόφαση αυτή επικυρώθηκε κατόπιν προσφυγής. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι όσον αφορά τη διατύπωση του αιτιολογικού στην απόφαση του 2007, με την οποία απορρίφθηκε αίτηση αποφυλάκισης, αν και θα ήταν πιο δόκιμο για το περιφερειακό δικαστήριο να αποστασιοποιηθεί σαφώς από τις κρίσεις του πραγματογνώμονα ως προς την ποινική ενοχή, ήταν αρκετά σαφές από τις οικείες σκέψεις του ότι παραπέμπει απευθείας στην έκθεση πραγματογνωμοσύνης. Έτσι δέχτηκε το ΕΔΔΑ πως ούτε το περιφερειακό δικαστήριο ούτε το εφετείο είχαν δηλώσει ότι ο προσφεύγων ήταν ένοχος για νέο ποινικό αδίκημα. Μάλιστα, το περιφερειακό δικαστήριο είχε αναφέρει ρητά ότι ήταν μέρος της αποστολής του πραγματογνώμονα να αξιολογήσει μια πραγματική κατάσταση από ιατρική άποψη. Μια προσεκτική δε ανάγνωση του κειμένου απέκλειε μια κατανόηση που θα έθιγε τη φήμη του αιτούντος και τον τρόπο με τον οποίο αυτός εμφανιζόταν στο κοινό και ως εκ τούτου δεν έγινε δεκτό ότι παραβιάστηκε το τεκμήριο αθωότητας.

στ] Διαδικασία για επανέναρξη ποινικής διαδικασίας, μετά τη διαπίστωση του Δικαστηρίου για παραβίαση της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα στην υπόθεση *Dicle and Sadak* κ. Τουρκίας (2015) το ΕΔΔΑ είχε να κρίνει τα εξής πραγματικά περιστατικά: Η υπόθεση αφορούσε τις συνέπειες της επανάληψης της δίκης στο πλαίσιο των εθνικών δικαστηρίων ποινικής δικαιοδοσίας μετά τη διαπίστωση της παραβίασης του άρθρου 6 από το ΕΔΔΑ. Οι προσφεύγοντες, οι οποίοι ήταν πρώην μέλη της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης και του πολιτικού κόμματος που είχε διαλυθεί από το Συνταγματικό Δικαστήριο, καταδικάστηκαν με μια αμετάκλητη απόφαση το 1995 σε 15 χρόνια κάθειρξης για την κατηγορία ότι ήταν μέλη σε εγκληματική οργάνωση. Στη συνέχεια, στην απόφαση *Sadak* και λοιποί κατά Τουρκίας, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα σε δίκαιη δίκη) σε σχέση με τις εν λόγω διαδικασίες. Μετά την απόφαση αυτή σύμφωνα με το άρθρο 327 του τουρκικού Κώδικα Ποινικής Δικονομίας ξεκίνησε η επανάληψη διαδικασίας, μέσω μιας νέας σειράς ποινικών διαδικασιών, ανεξάρτητα από τις αρχικές διαδικασίες. Τον Μάρτιο του 2007 το Κακουργιοδικείο επιβεβαίωσε την αρχική καταδίκη, αλλά μείωσε την ποινή κάθειρξης από 15 σε 7,5 χρόνια. Στην απόφασή του ανέφερε τους προσφεύγοντες ως «τα καταδικασμένα πρόσωπα». Οι προσφεύγοντες στη συνέχεια προσπάθησαν να θέσουν υποψηφιότητα στις βουλευτικές εκλογές τον Ιούλιο του 2007, αλλά η υποψηφιότητά τους απορρίφθηκε από την Εθνική Εκλογική Επιτροπή, για τον λόγο ότι η αρχική ποινική τους καταδίκη τους των 15 ετών αποτελούσε κώλυμα. Ωστόσο, εκείνη την εποχή, είχε ξεκινήσει η επανάληψη διαδικασίας που βρισκόταν σε εκκρεμότητα. Μόνο μετά την απόφαση του Ακυρωτικού Δικαστηρίου το 2007, η οποία επικύρωσε την απόφαση του Κακουργιοδικείου στην επανάληψη διαδικασίας, η ενοχή του προσφεύγοντος κατέστη νόμιμα αμετάκλητη. Οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν για παραβίαση του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ, κυρίως λόγω των χαρακτηρισμών, τους οποίους το Κακουργιοδικείο είχε χρησιμοποιήσει για να αναφερθεί σε αυτούς με την απόφασή του 2007. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, σύμφωνα με το τουρκικό δίκαιο, η νέα διαδικασία ήταν εντελώς ανεξάρτητη από την αρχική υπόθεση, επομένως η υπόθεση έπρεπε να αντιμετωπίζεται ως εάν οι κατηγορούμενοι δικάζονταν για πρώτη φορά. Το Κακουργιοδικείο, ωστόσο, συνέχιζε να χρησιμοποιεί τον όρο «καταδικασμένα πρόσωπα» όταν αναφερόταν στους προσφεύγοντες, ακόμη

και αν δεν είχε ακόμη καθοριστεί, στο πλαίσιο των αποδεικτικών στοιχείων και των υπερασπιστικών ισχυρισμών, αν ήταν ένοχοι (η ενοχή των προσφευγόντων δεν ήταν νομίμως θεμελιωμένη στη νέα διαδικασία μέχρι το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο να επικυρώσει την απόφαση του Κακουργιοδικείου). Εξάλλου το γεγονός ότι η αρχική καταδίκη εξακολουθούσε να αναφέρεται στα ποινικά μητρώα των προσφευγόντων, επομένως και ο χαρακτηρισμός τους ως ενόχων, όταν, με την επανάληψη της διαδικασίας, θα έπρεπε κατ' αρχήν να θεωρηθούν ως ύποπτοι των κατηγοριών, συνεπάγεται ομοίως παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας. Κατά την απόφαση του ΕΔΔΑ, η συνεχιζόμενη αναγραφή των αδικημάτων στα ποινικά μητρώα ισοδυναμούσε με κατηγορηματική δήλωση, χωρίς να υπάρχει αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση στη διαδικασία επανάληψης της διαδικασίας, ότι οι προσφεύγοντες είχαν διαπράξει την προβαλλόμενη παράβαση.

ζ] Δήμευση της περιουσίας του προσφεύγοντος, παρόλο που η ποινική υπόθεση εναντίον του είχε υποπέσει σε παραγραφή 46.

η] Καταδίκη στην επακόλουθη διοικητική διαδικασία, μετά την αθώωση του προσφεύγοντος για τις ίδιες κατηγορίες στην ποινική διαδικασία 47.

θ] Απόρριψη από τα εθνικά δικαστήρια της προσφυγής κατά της απόφασης του εισαγγελέα, θεωρώντας ότι ο εκκαλών ήταν ένοχος για τα αδικήματα για τα οποία είχε κατηγορηθεί, παρόλο που η ποινική διαδικασία που είχε κινηθεί εναντίον του είχε παύσει ως παραγεγραμμένη 48.

Περαιτέρω αξίζει να αναφερθεί η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Διαμαντόπουλος κατά Ελλάδος 49. Κατά το ιστορικό της υπόθεσης, το Εφετείο Αθηνών είχε κάνει δεκτή την αγωγή αδικοπραξίας σε βάρος του προσφεύγοντος για τα αδικήματα της ψευδορκίας και της συκοφαντικής δυσφήμισης. Ο προσφεύγων άσκησε αναίρεση στον Άρειο Πάγο. Ενόσω η διαδικασία αυτή ήταν εκκρεμής, ο προσφεύγων παραπέμφθηκε να δικαστεί για τα ίδια ποινικά αδικήματα στο ποινικό δικαστήριο, το οποίο τον αθώωσε με αμετάκλητη απόφαση. Στη συνέχεια, βασιζόμενος στην απόφαση αυτή, ο προσφεύγων προέβαλε ενώπιον του Αρείου Πάγου ένσταση σχετικά με την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας από το δευτεροβάθμιο πολιτικό δικαστήριο. Το Ακυρωτικό Δικαστήριο δεν εξέτασε τον ισχυρισμό αυτό, καθώς τον είχε επικαλεστεί ο προσφεύγων με τις προτάσεις του πριν από τη συζήτηση και όχι με χωριστό δικόγραφο Προσθέτων Λόγων Αναίρεσης, όπως απαιτείται από το άρθρο 569 § 2 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Κατόπιν αυτού, ο προσφεύγων παραπονέθηκε με την προσφυγή του, επικαλούμενος το άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ, ότι, μολονότι είχε επικαλεστεί ενώπιον του Αρείου Πάγου την αθώωσή του από το

46 ΕΔΔΑ G.I.E.M. S.R.L. and Others κ. Ιταλίας [GC], 2018, §§ 314- 318

47 ΕΔΔΑ Karpetanios and Others κ. Ελλάδας, 2015, § 88

48 ΕΔΔΑ Caraian κ. Ρουμανίας 2015, §§ 74-77, Εξάλλου, στην υπόθεση Stinmanov κατά Ρωσίας της 29.01.2019 (αρ. 31816/08) το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ισχύει το τεκμήριο αθωότητας σε περίπτωση διακοπής της ποινικής διαδικασίας λόγω παραγραφής από τον Εισαγγελέα. Παρότι ο προσφεύγων δεν είχε καταδικαστεί για το αδίκημα, οι όροι που χρησιμοποιήθηκαν στην απόφαση διακοπής της ποινικής διαδικασίας από τον Εισαγγελέα δεν άφηναν κανένα περιθώριο αμφιβολίας για το ότι ο προσφεύγων ήταν ένοχος. Ο Εισαγγελέας είχε επανειλημμένα δηλώσει ότι ο προσφεύγων «διέπραξε το αδίκημα». Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι όροι που είχαν χρησιμοποιηθεί, ξεπέρασαν σαφώς την απλή υποψία ως προς την ενοχή του προσφεύγοντος.

49 ΕΔΔΑ Διαμαντόπουλος κ. Ελλάδας, 08.03.2022 (αρ. προσφ. 68144/13)

ποινικό δικαστήριο για τα ίδια γεγονότα, το Ακυρωτικό Δικαστήριο δεν την είχε εξετάσει και συνεπώς είχε παραβιάσει το δικαίωμά του στο τεκμήριο της αθωότητας. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι στη συγκεκριμένη υπόθεση το άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ (παραβίαση τεκμηρίου αθωότητας) εφαρμόζεται, παρόλο που ο προσφεύγων δεν είχε προβάλει παραδεκτά το λόγο αναίρεσης. Όμως η εθνική νομοθεσία, όπως ίσχυε κατά τον κρίσιμο χρόνο, δεν επέβαλε υποχρέωση του Αρείου Πάγου να εξετάσει τον λόγο αυτό αναίρεσης χωρίς να συντρέχουν οι σχετικές προϋποθέσεις. Ως προς αυτό, η παρούσα υπόθεση διέφερε επομένως από την Καπετάνιος κ.α. κατά Ελλάδα (του έτους 2015), στην οποία οι προσφεύγοντες είχαν επικαλεστεί τις αθωωτικές ποινικές αποφάσεις στον Άρειο Πάγο, σύμφωνα με τις διαδικαστικές απαιτήσεις της εθνικής μας νομοθεσίας. Εν τέλει, η προσφυγή κρίθηκε απαράδεκτη, λόγω μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων.

Το ΕΔΔΑ έκρινε επίσης στην υπόθεση Béres κ.α. κατά Ουγγαρίας⁵⁰ ότι το άρθρο 6 § 2 είναι εφαρμοστέο σε σχέση με την αμφιβολία που τίθεται για την αθωότητα των προσφευγόντων στην περίπτωση ψήφισης νόμου περί αμνήστευσής τους και την παύση της ποινικής διαδικασίας βάσει αυτού του νόμου. Ωστόσο, βάσει των γεγονότων της υπόθεσης, το Δικαστήριο δεν διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 § 2, με το σκεπτικό ότι καμία διατύπωση του νόμου περί αμνηστίας δεν είχε συνδέσει τους ίδιους τους προσφεύγοντες ονομαστικά με το έγκλημα που περιγράφεται σε αυτόν και ότι καμία άλλη κατάσταση δεν επέτρεπε αμφιβολίες ως προς την αθωότητα των προσφευγόντων. Τέλος, από τη στιγμή που η αθωωτική απόφαση καταστεί αμετάκλητη, η έκφραση οποιασδήποτε υποψίας περί ενοχής είναι ασυμβίβαστη με το τεκμήριο αθωότητας^{51.52}.

3. Ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας σε αποφάσεις ή δηλώσεις κατά τη διάρκεια ποινικών διαδικασιών

3.1. Αποφάσεις ή δηλώσεις των φορέων της δικαστικής λειτουργίας

Το ερώτημα εάν μια δήλωση δικαστή παραβιάζει το τεκμήριο αθωότητας, πρέπει να απαντηθεί με βάση το πλαίσιο των ειδικών συνθηκών υπό τις οποίες έγινε η επίδικη δήλωση. Αυτό ισχύει λ.χ. ιδιαίτερα όταν ένας εισαγγελέας αποφάνθηκε επί του αιτήματος του υπόπτου - κατηγορουμένου να απορρίψει τις κατηγορίες στο στάδιο της προανάκρισης, όπου έχει τον πλήρη διαδικαστικό έλεγχο⁵³. Οι δηλώσεις προσώπων της δικαστικής εξουσίας υπόκεινται σε αυστηρότερο έλεγχο από αυτές των ανακριτικών αρχών⁵⁴. Όσον αφορά τέτοιες δηλώσεις που γίνονται από τις ανακριτικές αρχές, ο αιτών μπορεί να προβάλει το παράπονό του κατά τη διάρκεια

⁵⁰ ΕΔΔΑ Béres and Others κ. Ουγγαρίας 2017, §§ 27- 34

⁵¹ ΕΔΔΑ Rushiti κ. Αυστρίας 2000, § 31; O. κ. Νορβηγίας, 2003, § 39, Geerings κ. Ολλανδίας, 2007 § 49, Paraponiaris κ. Ελλάδας, 2008, § 32, Marinoni κ. Ιταλίας, 2021, §§ 48 και 59

⁵² Guide on Article 6 of the Convention – Right to a fair trial (criminal limb). European Court of Human Rights. 2/130. Last update: 31.08.2022, Prepared by the Registry, δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, τελευταία πρόσβαση στις 09.09.2022

⁵³ ΕΔΔΑ Dakaras κ. Λιθουανίας 2000 § 42

⁵⁴ ΕΔΔΑ Pandy κ. Βελγίου 2006, § 43

της διαδικασίας ή να ασκήσει έφεση κατά απόφασης του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, εφόσον πιστεύει ότι η δήλωση είχε αρνητικό αντίκτυπο στο δίκαιο χαρακτήρα της δίκης 55.

Η έκφραση υποψιών για την αθωότητα του κατηγορουμένου είναι νοητή, εφόσον η περάτωση της ποινικής διαδικασίας δεν έχει καταλήξει σε απόφαση επί της ουσίας της κατηγορίας 56. Στο ίδιο πλαίσιο, σε περιπτώσεις ατυχών εκφράσεων, το Δικαστήριο έκρινε απαραίτητο να εξετάσει το πλαίσιο της διαδικασίας στο σύνολό της και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση που η διατύπωση μιας απόφασης μπορεί να παρεξηγηθεί, αλλά δεν μπορεί, βάσει ορθής εκτίμησης του πλαισίου του εσωτερικού δικαίου, να χαρακτηριστεί ως δήλωση περί ενοχής 57. Όμως η έλλειψη πρόθεσης παραβίασης του δικαιώματος στο τεκμήριο αθωότητας δεν μπορεί να αποκλείσει παραβίαση του άρθρου 6 § 2 της Σύμβασης. Στο πλαίσιο αυτό το ΕΔΔΑ έκρινε ότι “... η επίμαχη δήλωση χρησιμοποιήθηκε στο επιμέρους σκεπτικό μιας απόφασης, με την οποία το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δικαιολόγησε τη συνέχιση της προφυλάκισης του προσφεύγοντος και ότι η εν λόγω απόφαση αναφερόταν στον προσφεύγοντα ως κατηγορούμενο σε όλα τα άλλα σημεία της. Έτσι, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο φαίνεται ότι χρησιμοποίησε την επίμαχη δήλωση όχι για να κηρύξει τον προσφεύγοντα ένοχο αλλά για να τεκμηριώσει την απόφασή του, δηλαδή για να δικαιολογήσει την προφυλάκισή του. Ωστόσο, η έλλειψη πρόθεσης παραβίασης του δικαιώματος στο τεκμήριο αθωότητας δεν μπορεί να αποκλείσει παραβίαση του άρθρου 6 § 2 της Σύμβασης...” 58. 59

Το τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται εάν μια δικαστική απόφαση σχετικά με ένα πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα αντανάκλα την άποψη ότι είναι ένοχος πριν αποδειχθεί ένοχος σύμφωνα με το νόμο. Αρκεί, ακόμη και, ελλείψει επίσημης διαπίστωσης, να υπάρχει κάποιο σκεπτικό που υποδηλώνει ότι το δικαστήριο θεωρεί τον κατηγορούμενο ως ένοχο 60. Στην υπόθεση Nerattini κ. Ελλάδα, το ΕΔΔΑ επαναλαμβάνει ότι η Σύμβαση πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο που να εγγυάται δικαιώματα τα οποία είναι «πρακτικά και πραγματικά και όχι θεωρητικά και πλασματικά». Το ίδιο ισχύει και για το δικαίωμα που καθιερώνει το άρθρο 6 § 2». Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, «το τεκμήριο της αθωότητας παραβιάζεται αν, χωρίς να έχει προηγουμένως αποδειχθεί η ενοχή του κατηγορουμένου σύμφωνα με το νόμο, και, κυρίως, χωρίς να του έχει δοθεί η ευκαιρία να ασκήσει τα δικαιώματα υπεράσπισής του, μία δικαστική απόφαση που τον αφορά αντανάκλα την άποψη ότι είναι ένοχος. Το ίδιο ισχύει ακόμα και αν δεν υπάρχει επίσημη παραδοχή. Αρκεί να διαφαίνεται από το συλλογισμό του δικαστηρίου ότι θεωρεί τον κατηγορούμενο ένοχο». Στην συγκεκριμένη υπόθεση, το Δικαστήριο σημειώνει ότι το

55 ΕΔΔΑ Czajkowski κ. Πολωνίας (dec.), 2007

56 ΕΔΔΑ Sekanina κ. Αυστρίας, 1993, § 30

57 ΕΔΔΑ Fleischner κ. Γερμανίας, 2019, § 65 και Milachik κ. Βόρειας Μακεδονίας, 2021, §§ 38-40

58 ΕΔΔΑ Avaz Zeinalov κ. Αζερμπαϊτζάν 2021, § 69

59 Guide on Article 6 of the Convention – Right to a fair trial (criminal limb). European Court of Human Rights. 2/130. Last update: 31.08.2022, Prepared by the Registry, δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, τελευταία πρόσβαση στις 09.09.2022

60 ΕΔΔΑ Minelli κ. Ελβετίας, 1983, § 37, Nerattini κ. Ελλάδα, 2008, § 23 Didu κ. Ρουμανίας, 2009, § 41, Gutsanovi κ. Βουλγαρίας 2013, §§ 202-203

Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Σάμου υποστήριξε ότι το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια έρευνας στην οικία του προσφεύγοντος εντοπίστηκε σημαντικός αριθμός αρχαιοτήτων, «αποδεικνύει τη διάθεση του δράστη να διαπράξει νέα αδικήματα σχετικά με αρχαιότητες». Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, είναι σαφές, σύμφωνα με τη δήλωση αυτή, ότι ο προσφεύγων είχε ήδη διαπράξει κλοπές αρχαιοτήτων και ήταν πιθανό να διαπράξει παρόμοια αδικήματα στο μέλλον. Ωστόσο, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, μέχρι τότε, ο προσφεύγων δεν είχε κατηγορηθεί επίσημα ή δικασθεί για τέτοιες πράξεις. Πράγματι, όταν προσήχθη ενώπιον του Εισαγγελέα στις 18 Αυγούστου 2007, στον προσφεύγοντα απαγγέλθηκαν κατηγορίες μόνο για παραλαβή ενός πακέτου που περιείχε κάνναβη και οι συμπληρωματικές κατηγορίες απαγγέλθηκαν αρκετούς μήνες αργότερα. Ενόψει των ανωτέρω, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το βούλευμα αριθ. 49/2007 του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Σάμου «αντανακλά την άποψη ότι ο προσφεύγων ήταν ένοχος για αρχαιοκαπηλία, ένα έγκλημα για το οποίο δεν κατηγορείτο επισήμως την περίοδο εκείνη. Οι ανωτέρω συλλογισμοί επαρκούν για να μπορέσει το Δικαστήριο να συμπεράνει ότι το δικαίωμα του προσφεύγοντος στο τεκμήριο της αθωότητας παραβιάστηκε».

Μια πρόωρη έκφραση μιας τέτοιας γνώμης από το δικαστήριο αναπόφευκτα θα παραβιάζει το τεκμήριο αθωότητας 61. Έτσι, μια έκφραση «σταθερής πεποίθησης ότι ο προσφεύγων είχε διαπράξει ξανά αδίκημα» κατά τη διάρκεια της αναστολής ποινής φυλάκισης, που του είχε επιβληθεί, παραβιάζει τη διάταξη του άρθρου 6 § 2. Ενδεικτική είναι εδώ η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Ei Kaada κ. Γερμανίας*.⁶² Κατ'αρχάς το Δικαστήριο λαμβάνοντας υπόψη το σκεπτικό των προσβαλλόμενων αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων, παρατήρησε ότι στην απόφασή του της 16ης Νοεμβρίου 2009 στην επίμαχη διαδικασία, το Περιφερειακό Δικαστήριο του Έσσεν, επιβεβαιώνοντας τα συμπεράσματα του Επαρχιακού Δικαστηρίου ότι ο προσφεύγων διέπραξε τη διάρρηξη στις 31 Μαΐου/1 Ιουνίου 2009, δήλωσε ότι ο προσφεύγων «διέπραξε άλλο αδίκημα κατά τη διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου». Το Περιφερειακό Δικαστήριο είχε περαιτέρω «σταθερή πεποίθηση ότι ο προσφεύγων είχε διαπράξει εκ νέου αδίκημα» ενόψει της ομολογίας του ενώπιον του ανακριτή⁶³. Περαιτέρω, έχοντας υπόψη το πλαίσιο στο οποίο έγιναν αυτές οι δηλώσεις, το Δικαστήριο σημείωσε ότι η ανάκληση της αναστολής της ποινής του προσφεύγοντος από τα εθνικά δικαστήρια βασίστηκε στο άρθρο 26 § 1 (1) του Νόμου για τα Δικαστήρια Ανηλίκων. Βάσει αυτής της διάταξης, προϋπόθεση για την ανάκληση της αναστολής της ποινής φυλάκισης από τα εθνικά δικαστήρια είναι ότι ο νεαρός δράστης «διαπράττει ποινικό αδίκημα κατά τη διάρκεια της περιόδου δοκιμασίας». Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τη σαφή διατύπωση της εν λόγω διάταξης, ήταν απαραίτητο να αποφανθούν τα εθνικά δικαστήρια με τη δέουσα βεβαιότητα ότι το ενδιαφερόμενο πρόσωπο διέπραξε νέο αδίκημα. Δηλαδή δεν αρκούσε για τα δικαστήρια αυτά να διαπιστώσουν ότι ο ενδιαφερόμενος ήταν (απλώς) ύποπτος για διάπραξη

61 ΕΔΔΑ *Nešťák κ. Σλοβακίας* 2007 § 88, *Garycki κ. Πολωνίας*, 2007, §66

62 ΕΔΔΑ *Ei Kaada κ. Γερμανίας*, 2015, §§ 61-63

63 Ορθά υποστηρίζεται πως το νόημα του τεκμηρίου είναι ότι επιβάλλεται στον εφαρμοστή του νόμου να μεταχειρίζεται τον κατηγορούμενο ως αθώο ακόμη και όταν οι ενδείξεις σε βάρος του έχουν πυκνώσει τόσο ώστε η ενοχή του να είναι βέβαιη κατά την υποκειμενική αντίληψη του εφαρμοστή. βλ. Παπαδημητράκης Γ., Το τεκμήριο αθωότητας υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ, ΠοινΔικ 2017, σελ. 134 επ

άλλου αδικήματος. Το Περιφερειακό Δικαστήριο, στην παρούσα υπόθεση, δήλωσε ότι, αφού αξιολόγησε τα στοιχεία που είχε ενώπιόν του, ήταν πεπεισμένο ότι ο προσφεύγων είχε διαπράξει τη νέα εν λόγω διάρρηξη. Κατόπιν αυτών, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι επίμαχες δηλώσεις που περιέχονται στην απόφαση του Περιφερειακού Δικαστηρίου «επιβεβαίωσαν χωρίς καμία επιφύλαξη ή αναφορά σε κατάσταση υποψίας τη διαπίστωση του Επαρχιακού Δικαστηρίου», που απαιτείται από την ισχύουσα διάταξη του εσωτερικού δικαίου, ότι ο προσφεύγων είχε διαπράξει νέο αδίκημα. Τούτο «ισοδυναμούσε με σαφή δήλωση ότι ο προσφεύγων ήταν ένοχος άλλης διάρρηξης πριν αποδειχθεί ένοχος από τα αρμόδια πρωτοβάθμια δικαστήρια σε οριστική απόφαση σύμφωνα με το νόμο».

Ωστόσο, σε περίπτωση όπου το διατακτικό μιας δικαστικής απόφασης, εξεταζόμενο μεμονωμένα, δεν εγείρει ζήτημα παραβίασης του άρθρου 6 § 2, αλλά τούτο ανακύπτει από την παρατεθείσα αιτιολογία, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι η απόφαση πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως της έτερης δικαστικής απόφασης που εξέτασε μεταγενέστερα την υπόθεση. Όταν μια τέτοια ανάγνωση καταδεικνύει ότι η αθωότητα του ατόμου δεν αμφισβητήθηκε, συνάγεται ότι δεν υφίσταται παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας 64.

Το γεγονός ότι ο προσφεύγων τελικά κρίθηκε ένοχος δεν μπορεί να καταργήσει το αρχικό του δικαίωμα να θεωρηθεί αθώος έως ότου αποδειχθεί η ενοχή του σύμφωνα με το νόμο 65. Ωστόσο, το ανώτερο δικαστήριο μπορεί να διορθώσει τις αμφισβητούμενες δηλώσεις που έγιναν από τα κατώτερα δικαστήρια, διορθώνοντας τη διατύπωσή τους, έτσι ώστε να αποκλείεται οποιαδήποτε λανθασμένη δήλωση περί της ενοχής 66.

Επίσης, το ΕΔΔΑ έχει αποφανθεί ότι δεν παραβιάζεται το τεκμήριο αθωότητας από δηλώσεις ενόρκου, σε συνέντευξη μετά την έκδοση απόφασης, ότι ήθελε να κτυπήσει τον κατηγορούμενο, όταν απολογείται 67. Δύο ήσαν τα βασικά επιχειρήματα του Δικαστηρίου: α) Οι δηλώσεις αυτές δεν αποδείκνυαν έλλειψη αμεροληψίας, γιατί είχαν διατυπωθεί μετά την έκδοση της απόφασης, όταν η ένορκος δεν ασκούσε πλέον καθήκοντα Δικαστή. Ειδικότερα κρίθηκε ότι τα εν λόγω σχόλια αντικατόπτριζαν μεν μια αρνητική αντίληψη για τον κατηγορούμενο, όμως, από την ανάγνωση της συνέντευξης στο σύνολό της, προέκυπτε ότι η ένορκος δεν είχε αυτού του είδους την αντίληψη για την ενοχή του προσφεύγοντος από την αρχή της ακροαματικής διαδικασίας, αλλά αντιθέτως την υιοθέτησε στη διάρκεια της διαδικασίας. β) Κατ' επιταγή του τεκμηρίου αθωότητας,

64 ΕΔΔΑ Adolf κ. Αυστρίας 1982 § 40: Επί λέξει το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι: "...Το Δικαστήριο αναγνωρίζει ότι η αιτιολογημένη απόφαση του Επαρχιακού Δικαστηρίου της 10ης Ιανουαρίου 1978 πρέπει να διαβαστεί σε συνδυασμό με την απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου και υπό το φως αυτής. Η απόφαση αυτή απάλλαξε τον κ. Αδόλφο από κάθε διαπίστωση ενοχής και, επομένως, το τεκμήριο της αθωότητάς του δεν τίθεται πλέον υπό αμφισβήτηση. Λόγω της φύσης του άρθρου 42 του Ποινικού Κώδικα, η διαδικασία, για το Επαρχιακό Δικαστήριο που εφαρμόστηκε, δεν περατώθηκε και δεν μπορούσε να περατωθεί με οποιαδήποτε διαπίστωση ενοχής. Ως εκ τούτου, δεν ήταν απαραίτητο για το Επαρχιακό Δικαστήριο να προχωρήσει σε οποιαδήποτε ακρόαση στην υπόθεση ή εξέταση αποδεικτικών στοιχείων...". Βλ και Α. κ. Νορβηγίας 2018, § 40

65 ΕΔΔΑ Matijašević κ. Σερβίας 2006, § 49, Nešák κ. Σλοβακίας 2007, § 90 σχετικά με αποφάσεις παράτασης της προσωρινής κράτησης των προσφευγόντων, βλ. επίσης Vardan Martirosyan κ. Αρμενίας 2021, §§ 88-89, όπου το Δικαστήριο έδωσε έμφαση στο γεγονός ότι το αρμόδιο ανώτερο δικαστήριο δεν είχε κάνει καμία προσπάθεια να διορθώσει τη ζημιόγONO δήλωση

66 ΕΔΔΑ Benghezal κ. Γαλλίας 2022, § 36

67 Bodet κ. Βελγίου, 2017

τα μέλη του δικαστηρίου, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, δεν πρέπει να είναι προκατειλημμένα ως προς το ότι ο κατηγορούμενος διέπραξε το έγκλημα που του αποδίδεται. Στην προκειμένη περίπτωση, όμως, δεν αποδείχθηκε ότι οι ένορκοι είχαν μια συγκεκριμένη προκατειλημμένη ιδέα για την ενοχή του προσφεύγοντος 68.

Περαιτέρω, η επιβολή περιοριστικού όρου καταβολής χρηματικής εγγύησης δεν συνιστά προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας. Ειδικότερα, κατά το ιστορικό της υπόθεσης UBS AG κατά Γαλλίας της 12-1-2017 (αριθμ. προσφ. 29778/15), είχε κινηθεί έρευνα σε βάρος της τράπεζας UBS AG και της θυγατρικής της UBS Γαλλίας, σχετικά με τη παράνομη απευθείας πώληση τραπεζικών ή χρηματοοικονομικών προϊόντων σε Γάλλους υπηκόους και τον εφοδιασμό της UBS AG με μέσα που της επέτρεπαν να διαπράττει το αδίκημα της παράνομης άμεσης πώλησης τραπεζικών προϊόντων στη Γαλλία μεταξύ των ετών 2004 και 2011. Η τράπεζα UBS AG τέθηκε υπό δικαστική έρευνα και διετάχθη η καταβολή υψηλού προστίμου, ενώ παράλληλα ξεκίνησε και ποινική έρευνα. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι εθνικές αποφάσεις περί της επιβολής του περιοριστικού όρου – τόσο η απόφαση των εισαγγελέων όσο και οι αποφάσεις του Ανακριτικού Τμήματος και του Ακυρωτικού δικαστηρίου δεν περιείχαν κανένα συλλογισμό, ο οποίος να αποδεικνύει ότι οι δικαστές προέβησαν σε μια πρόωρη κρίση περί ενοχής. Κατά συνέπεια, δεν υπήρξε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας του προσφεύγοντος.

3.2. Δημόσιες δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το τεκμήριο αθωότητας μπορεί να παραβιαστεί όχι μόνο από Δικαστή ή Δικαστήριο αλλά και από άλλη δημόσια αρχή 69. Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, για τις Αστυνομικές αρχές 70, τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας 71, τον Πρωθυπουργό ή

68 Στην περίπτωση αυτή η απόφαση του ΕΔΔΑ θα μπορούσε να εκτεθεί στην κριτική ότι αποδέχτηκε την άσκηση καθηκόντων ενόρκου από πρόσωπο, το οποίο προφανώς κατά την ακροαματική διαδικασία και πριν ολοκληρωθεί η αποδεικτική διαδικασία είχε διαμορφωμένη άποψη

69 ΕΔΔΑ *Allenet de Ribemont κ. Γαλλίας* 1995, § 36, *Daktaras κ. Λιθουανίας* 2000, § 42, *Petyo Petkov κ. Βουλγαρίας* 2010, § 91

70 ΕΔΔΑ *Allenet de Ribemont κ. Γαλλίας* 1995, §§ 37 and 41

71 ΕΔΔΑ *Peša κ. Κροατίας* 2010, § 149

τον Υπουργό των Εσωτερικών⁷², τον Υπουργό Δικαιοσύνης⁷³, τον Πρόεδρο του Κοινοβουλίου⁷⁴, τον Εισαγγελέα⁷⁵ καθώς και τις ανακριτικές αρχές ⁷⁶.

Από την άλλη πλευρά, οι δηλώσεις -στο πλαίσιο έντονου πολιτικού κλίματος- του προέδρου ενός πολιτικού κόμματος, το οποίο είναι νομικά και οικονομικά ανεξάρτητο από το κράτος, δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως δηλώσεις δημόσιου λειτουργού που ενεργεί προς το δημόσιο συμφέρον, ώστε να εμπίπτουν στην εγγυητική εμβέλεια του άρθρου 6 § 2 ⁷⁷.

Εν προκειμένω, το άρθρο 6 § 2 απαγορεύει δηλώσεις δημοσίων αξιωματούχων σχετικά με εκκρεμείς ποινικές έρευνες, τέτοιες που κατά περιεχόμενο μπορούν να ενθαρρύνουν το κοινό να πιστεύει ότι ο ύποπτος είναι ένοχος και προδικάζει την εκτίμηση των γεγονότων από την αρμόδια δικαστική αρχή. Ωστόσο, η αρχή του τεκμηρίου αθωότητας δεν εμποδίζει τις αρχές να ενημερώνουν το κοινό για ποινικές έρευνες που βρίσκονται σε εξέλιξη, αλλά απαιτεί να το πράττουν με όλη τη διακριτικότητα και την περίσκεψη που απαιτείται για να γίνει σεβαστό το τεκμήριο αθωότητας⁷⁸.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο έχει τονίσει τη σημασία της επιλογής των λέξεων από τους δημόσιους λειτουργούς στις δηλώσεις τους πριν ένα άτομο δικαστεί και κριθεί ένοχο για αδίκημα⁷⁹. Για παράδειγμα, στην υπόθεση Gutsanovi κατά Βουλγαρίας (2013, §§ 195-201) το ΕΔΔΑ έκρινε ότι παραβίασαν το τεκμήριο αθωότητας οι δηλώσεις του Υπουργού Εσωτερικών μετά τη σύλληψη του προσφεύγοντος, αλλά πριν από την εμφάνισή του ενώπιον δικαστή, που δημοσιεύθηκαν σε εφημερίδα και με τις οποίες σχολίαζε ότι η συμπεριφορά του προσφεύγοντος

⁷² ΕΔΔΑ Gutsanovi κ. Βουλγαρίας 2013, §§ 194-198

⁷³ ΕΔΔΑ Konstas κ. Ελλάδας 2011, §§ 43 και 45

⁷⁴ ΕΔΔΑ Butkevičius κ. Λιθουανίας 2022

⁷⁵ ΕΔΔΑ Dakaras κ. Λιθουανίας 2000, § 42, Yunusova και Yunusov κ. Αζερμπαϊτζάν 2020, §§ 122 - 126

⁷⁶ ΕΔΔΑ Khuzhin and Others κ. Ρωσίας, 2008, § 96 Στην περίπτωση αυτή ένας άνδρας συνελήφθη και κατηγορήθηκε για τα αδικήματα της απαγωγής και των βασανιστηρίων. Λίγες μέρες πριν από την έναρξη της δίκης, κανάλι της κρατικής τηλεόρασης μετέδωσε μια εκπομπή συζήτησης με τον επικεφαλής ανακριτή της υπόθεσης και τον εισαγγελέα. Οι συμμετέχοντες συζήτησαν τις λεπτομέρειες της υπόθεσης και έκαναν αρκετές δηλώσεις για τον βίαιο χαρακτήρα του κατηγορούμενου καθώς και έδωσαν λεπτομέρειες για το ποινικό του μητρώο. Αναφέρθηκαν στις συνθήκες, υπό τις οποίες έγιναν οι αξιόποινες πράξεις λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι αυτές τελέστηκαν από τον κατηγορούμενο. Ο εισαγγελέας είτε συγκεκριμένα ότι το μόνο που είχε να κρίνει το πρωτοβάθμιο δικαστήριο ήταν μια ποινή εγκλεισμού κατάλληλης διάρκειας. Ενώ ο παρουσιαστής δήλωσε ότι ο κατηγορούμενος θα λάβει σύντομα την τιμωρία που του άξιζε, η φωτογραφία του κατηγορουμένου και η δικογραφία προβάλλονταν στην οθόνη. Στη συνέχεια, η εκπομπή μεταδόθηκε ξανά σε δύο περιπτώσεις κατά τη διάρκεια της δίκης και άλλη μια φορά αρκετές ημέρες πριν από τη δίκη σε δεύτερο βαθμό. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο επικεφαλής ανακριτής και ο εισαγγελέας έκαναν δηλώσεις που ξεπερνούσαν μια απλή περιγραφή της εκκρεμούς διαδικασίας ή μια κατάσταση υποψίας. Οι δηλώσεις αυτές υποδηλώνουν ευθέως ότι ο κατηγορούμενος είναι ένοχος και προδικάζουν την εκτίμηση των γεγονότων από την αρμόδια δικαστική αρχή. Δεδομένου του υψηλού προφίλ των δύο συμμετεχόντων, οι δηλώσεις τους είχαν ως αποτέλεσμα να ενθαρρύνουν το κοινό να πιστεύει ότι ο κατηγορούμενος είναι ένοχος προτού καταδικαστεί σύμφωνα με το νόμο. Ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι υπήρξε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου.

⁷⁷ ΕΔΔΑ Mulosmani κ. Αλβανίας 2013, § 141

⁷⁸ ΕΔΔΑ Fatullayev κ. Αζερμπαϊτζάν 2010, § 159, Allenet de Ribemont κ. Γαλλίας 1995, § 38; Garycki κ. Πολωνίας 2007, § 69

⁷⁹ ΕΔΔΑ Dakaras κ. Λιθουανίας, 2000, § 41, Arrigo and Vella κ. Μάλτας, 2005, Khuzhin and Others v. Ρωσίας, 2008, § 94

εντασσόταν σ' ένα περίπλοκο σύστημα διαφθοράς επί σειρά ετών. Αντιθέτως, στην υπόθεση Filat κατά της Δημοκρατίας της Μολδαβίας, έτους 2021 (§§ 45-51), το Δικαστήριο έκρινε ότι, στο πλαίσιο της κοινοβουλευτικής διαδικασίας για την άρση της ασυλίας, οι δηλώσεις του Γενικού Εισαγγελέα και του Προέδρου του Κοινοβουλίου, αναφερόμενες στα στοιχεία που υποστηρίζουν το αίτημα για άρση της ασυλίας του προσφεύγοντος, δεν παραβίασαν το τεκμήριο της αθωότητας. Περαιτέρω, στην υπόθεση Mamaladze κατά Γεωργίας (03.11.2022) το ΕΔΔΑ σημείωσε ειδικότερα ότι στις δηλώσεις τους ο Πρωθυπουργός και ο Υπουργός της Δικαιοσύνης δεν είχαν ισχυριστεί ρητά ότι ο κατηγορούμενος είχε διαπράξει έγκλημα. Αντίθετα, ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης ήταν πιο σαφής. Επίσης, αποφάνθηκε ότι ορισμένες από τις δηλώσεις των διοικητικών αρχών, που υποστήριζαν για παράδειγμα ότι, εάν «[το κυάνιο] είχε χρησιμοποιηθεί, η εγκληματική πρόθεση του κατηγορουμένου θα είχε υλοποιηθεί», είχαν υπερβεί το όριο της απλής υποχρέωσης για ενημέρωση του κοινού για την κατηγορία. Μάλιστα, η αποκάλυψη του υλικού της προδικασίας που έδειχνε, μεταξύ άλλων, την προσπάθεια του κατηγορουμένου να επιχειρεί να προμηθευτεί κυάνιο, με δήλωση ότι «είχε διαπιστωθεί» η αναζήτηση στο διαδίκτυο για την προμήθεια κυανιούχου νάτριου «με σκοπό τη δολοφονία [του θύματος]», δεν είχε σεβαστεί τη διακριτικότητα και την περίσκεψη που απαιτούνται, όσον αφορά το δικαίωμα του κατηγορουμένου να θεωρηθεί αθώος. Επιπλέον, κρίθηκε ότι οι εθνικές αρχές δεν είχαν προφανώς επιχειρήσει να επιβάλουν την τήρηση της νομοθεσίας περί μη αποκάλυψης του βασικού μάρτυρα, ο οποίος είχε τη δυνατότητα να διατυπώσει ελεύθερα κατηγορίες στα ΜΜΕ. Συνολικά, επομένως, το κοινό είχε ενθαρρυνθεί να πιστέψει ότι ο κ. Mamaladze ήταν ένοχος πριν το πρωτόδικο δικαστήριο καταλήξει στην ετυμηγορία του, κατά παράβαση του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ. Εσχάτως εκδόθηκε απόφαση του ΕΔΔΑ σχετικά με δηλώσεις Κυβερνητικής εκπροσώπου που παραβίαζαν το τεκμήριο της αθωότητας της κατηγορουμένης⁸⁰. Πιο συγκεκριμένα η προσφεύγουσα ήταν Γενική Γραμματέας Δημοσίων Εσόδων του Υπουργείου Οικονομικών. Στις 22.10.2015, κατόπιν απόφασης του Υπουργικού Συμβουλίου, λόγω της φερόμενης εμπλοκής της σε διερευνώμενες από την ποινική δικαιοσύνη πράξεις και της παραπομπής της στο ποινικό δικαστήριο, αποπέμφθηκε από την ως άνω θέση. Την ίδια ημέρα και ενώ εκκρεμούσαν ενώπιον των αρμοδίων ποινικών δικαιοδοτικών αρχών οι δύο ποινικές υποθέσεις σε βάρος της, και συγκεκριμένα ενώ α) είχε οριστεί δικάσιμος να εκδικασθεί σε πρώτο βαθμό ενώπιον του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου Αθηνών για το πλημμέλημα της παράβασης καθήκοντος και β) είχε διαταχθεί η διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης για το αδίκημα της απιστίας περί την υπηρεσία σε βαθμό κακουργήματος, η κυβερνητική εκπρόσωπος εξερχόμενη του Υπουργικού Συμβουλίου προέβη αρχικά στην ακόλουθη δημόσια δήλωση: «Το Υπουργικό Συμβούλιο ομοφώνως έκανε αποδεκτή την εισήγηση του υπουργού Οικονομικών για να παυθεί η κ. Σαββαΐδου. Όπως αντιλαμβανόμαστε όλοι, σε τέτοιες δύσκολες εποχές για την κοινωνία, σε τέτοιες δύσκολες εποχές για το λαό, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό για τους δημόσιους λειτουργούς να λειτουργούν ενάντια στο δημόσιο συμφέρον και να ευνοούν συγκεκριμένες επιχειρήσεις που ευνοήθηκαν και από παλιότερες κυβερνήσεις και αποτέλεσαν τον πυρήνα διαπλοκής. Υπάρχουν νόμοι και κανόνες στη χώρα και θα τηρηθούν». Την ίδια μέρα, η προσφεύγουσα προέβη σε δημόσια δήλωση με την οποία ισχυρίστηκε ότι ενεργούσε πάντοτε με

⁸⁰ ΕΔΔΑ Σαββαΐδου κατά Ελλάδα, απόφαση της 31.1.2023 (αρ. προσφ. 58715/15)

γνώμονα το δημόσιο συμφέρον και στο πλαίσιο του νόμου και των αρμοδιοτήτων της. Στη συνέχεια η ίδια κυβερνητική εκπρόσωπος απαντώντας προέβη και σε δεύτερη δημόσια δήλωση: «Δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι οι δημόσιοι λειτουργοί ενεργούν ενάντια στο δημόσιο συμφέρον και συμβάλλουν στην ανάπτυξη ορισμένων επιχειρήσεων που ευνοήθηκαν από προηγούμενες κυβερνήσεις και αποτέλεσαν τον πυρήνα της διαφθοράς (...)». Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι επίμαχες δηλώσεις παραβίασαν το τεκμήριο της αθωότητας της προσφεύγουσας καθώς διατυπώθηκαν από κυβερνητική εκπρόσωπο και ως εκ τούτου από ανώτατη εκπρόσωπο του Κράτους, η οποία είχε μία αυξημένη δέσμευση λόγω της θέσης της για σεβασμό του τεκμηρίου της αθωότητας, και μάλιστα ενώ εκκρεμούσαν ποινικές διώξεις σε βάρος της προσφεύγουσας. Επιπλέον, ο τρόπος της διατύπωσης των δηλώσεων, ήτοι χωρίς καμία επιφύλαξη, δημιούργησαν την εντύπωση ότι η προσφεύγουσα ενεπλάκη σε πράξεις αντίθετες προς το δημόσιο συμφέρον και ότι είχε σχέσεις με τη διαφθορά. Οι επίμαχες δηλώσεις μπορούσαν να επηρεάσουν την προκαταρκτική εξέταση που διενεργούνταν σε βάρος της. Δεδομένου δε, ότι έλαβαν χώρα κατά τη έξοδο της Κυβερνητικής εκπροσώπου από το Υπουργικό Συμβούλιο δημιουργήθηκε στο κοινό η εντύπωση ότι αντικατόπτριζαν τις θέσεις της ίδιας της Κυβέρνησης

3.3. Δηλώσεις του έντυπου και ηλεκτρονικού Τύπου

Σε μια δημοκρατική κοινωνία, τα αυστηρά σχόλια από τον έντυπο ή ηλεκτρονικό Τύπο είναι μερικές φορές αναπόφευκτα σε υποθέσεις που αφορούν το δημόσιο συμφέρον⁸¹. Ωστόσο, μια επιθετική εκστρατεία του τύπου μπορεί να επηρεάσει αρνητικά το δίκαιο χαρακτήρα της δίκης⁸² επηρεάζοντας την κοινή γνώμη και το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου - υπόπτου⁸³. Στο πλαίσιο αυτό, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο Τύπος δεν πρέπει να υπερβαίνει ορισμένα όρια, ιδίως όσον αφορά την προστασία του δικαιώματος της ιδιωτικής ζωής των κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες και το τεκμήριο αθωότητας^{84,85}.

Το γεγονός ότι καθένας που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα έχει το δικαίωμα σύμφωνα με το άρθρο 6 § 2 της Σύμβασης να τεκμαίρεται αθώος έως ότου αποδειχθεί η ενοχή του είναι

⁸¹ ΕΔΔΑ Viorel Burzo κ. Ρουμανίας 2009, § 160, Akay κ. Τουρκίας 2002

⁸² ΕΔΔΑ Natsvlshvili and Togonidze κ. Γεωργίας, 29 Απριλίου 2014, § 102

⁸³ Το μεμπτό βέβαια δεν εντοπίζεται στην ίδια την ύπαρξη αυτών των δημοσιευμάτων αλλά στο περιεχόμενό τους αφού ο Τύπος ενίοτε τείνει να αποκτήσει το χαρακτήρα μιας “παράλληλης Δικαιοσύνης” σφετεριζόμενος την εξουσία των δικαστηρίων. βλ. σχετικά Δημητράτος, Ν., Προβλήματα δημοσιότητας στην ποινική δίκη, ΝοΒ 1991, σ. 349. Βλ. και Παπαδαμάκης, Α., Τεκμήριο αθωότητας και αρνητική “περιρρέουσα” ατμόσφαιρα, ΠοινΔικ 2/2021, σ. 169-171 σύμφωνα με τον οποίο τα Μ.Μ.Ε έχουν αποκτήσει το χαρακτήρα μιας «παράλληλης δικαιοσύνης» μέσω «τηλεδικών» και δημοσιευμάτων που προεξοφλούν την ενοχή του κατηγορουμένου, με αποτέλεσμα την πρόωρη μεταχείριση του κατηγορουμένου ως ενόχου. Η Tanoos υποστηρίζει ότι η προδικαστική δημοσιότητα μέσω των εκστρατειών των Μ.Μ.Ε οδηγεί το κοινό να πιστέψει ότι οι ισχυρισμοί αυτοί είναι πραγματικοί και όλο αυτό αποτελεί τη σοβαρότερη αιτία της προκατάληψης του δικαστηρίου, βλ Tanoos Α., Shielding the Presumption of Innocence from Pretrial Media Coverage, σελ. 1010 - 1011, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα Indiana Law Review, τελευταία πρόσβαση στις 20.09.2022

⁸⁴ ΕΔΔΑ Bédat κ. Ελβετίας [GC], 2016, § 51

⁸⁵ για την εξισορρόπηση που επιβάλλεται ανάμεσα στην ελευθερία του τύπου και στο τεκμήριο αθωότητας βλ. μ.α. Schabas, A. W., The European Convention on Human Rights: A commentary, Oxford University Press, 2015, σ.302

σημαντικό για την εξισορρόπηση των δικαιωμάτων που πρέπει να διασφαλίσει το ΕΔΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη και το άρθρο 10 της Σύμβασης (περί της ελευθερίας έκφρασης)⁸⁶.

Στη συνάφεια αυτή, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι δεν παραβιάζει το τεκμήριο αθωότητας μόνη η δημοσίευση φωτογραφιών υπόπτων ή η λήψη φωτογραφιών από την αστυνομία ⁸⁷. Ωστόσο, η μετάδοση των εικόνων του υπόπτου στην τηλεόραση μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να εγείρει ζήτημα παραβίασης του άρθρου 6 § 2 ⁸⁸. ⁸⁹

4. Σχέση του τεκμηρίου αθωότητας με το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση

Το τεκμήριο της αθωότητας είναι στενά συνδεδεμένο με το δικαίωμα της μη αυτοενοχοποίησης ⁹⁰. Υποστηρίζεται ότι το δικαίωμα σιωπής, στο βαθμό που αφορά την μη υποχρέωση κατάθεσης ελαφρυντικών γεγονότων απορρέει και από το τεκμήριο αθωότητας. Αντίθετα, όμως, το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση και το δικαίωμα του ατόμου να τεκμαίρεται αθώος μέχρι νομίμου αποδείξεως της ενοχής του, είναι δυο αυθύπαρκτα μεταξύ τους δικαιώματα, τα οποία βεβαίως συμβάλλουν από κοινού στη διασφάλιση της νομικής θέσης του κατηγορουμένου. Προς επίρρωση της ανωτέρω άποψης παρατίθεται το επιχείρημα ότι στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, τα δυο αυτά δικαιώματα κατοχυρώνονται ρητά σε δυο διαφορετικές διατάξεις και συγκεκριμένα το μεν πρώτο στην παρ 3 εδαφ. ζ του άρθρου 14, το δε δεύτερο στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου ⁹¹.

Σχετικά αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, η απαίτηση για τους ιδιοκτήτες αυτοκινήτων να προσδιορίζουν - ταυτοποιούν τον οδηγό τη στιγμή μιας υπό διερεύνηση τροχαίας παράβασης δεν είναι ασυμβίβαστη με το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ⁹². Επιπλέον, η υποχρέωση των οδηγών να υποβληθούν σε αλκοοτέστ ή εξέταση αίματος δεν αντίκειται στην αρχή του τεκμηρίου αθωότητας⁹³.

⁸⁶ ΕΔΔΑ Axel Springer SE and RTL Television GmbH κ. Γερμανίας 2017, § 40, που αφορά στην απαγόρευση δημοσίευσης φωτογραφιών, μέσω των οποίων μπορούσε εύκολα να ταυτοποιηθεί ο προσφεύγων.

⁸⁷ ΕΔΔΑ Mergen and Others κ. Τουρκίας 2016, § 68

⁸⁸ ΕΔΔΑ Rupa κ. Ρουμανίας (no. 1), 2008, § 232

⁸⁹ Guide on Article 6 of the Convention – Right to a fair trial (criminal limb). European Court of Human Rights. 2/130. Last update: 31.08.2022, Prepared by the Registry, δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, τελευταία πρόσβαση στις 09.09.2022

⁹⁰ ΕΔΔΑ Heaney and McGuinness κ. Ιρλανδίας 2000, § 40

⁹¹ Όλγα Τσόλκα, Το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας. Ζητήματα εφαρμογής τους υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ, ΠΧρ ΝΔ' (2004), σελ. 100. Συγκριτική ανάλυση της νομολογίας του ΕΔΔΑ σε σχέση με το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση βλ. σε FUNDAMENTOS DE DIREITO PROCESSUAL PENAL, A Comparative Analysis of the Case Law of the European Court of Human Rights on the Right against Self-Incrimination, Javier Escobar Veas, Universidad Austral de Chile, δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, τελευταία πρόσβαση στις 21.09.2022

⁹² ΕΔΔΑ O'Halloran and Francis κ. Η.Β. 2007

⁹³ ΕΔΔΑ Tirado Ortiz and Lozano Martin κ. Ισπανίας (dec.), 1999

5. Βάρος απόδειξης και πραγματικά ή νομικά τεκμήρια

Από το τεκμήριο αθωότητας απορρέουν κατά το ΕΔΔΑ ορισμένες απαιτήσεις, όπως, μεταξύ άλλων, ότι εναπόκειται στην κατηγορούσα αρχή αφενός να ενημερώσει τον κατηγορούμενο για την κατηγορία εναντίον του, ώστε να μπορεί να προετοιμάσει και να παρουσιάσει την υπεράσπισή του ανάλογα, αφετέρου να προσκομίσει επαρκή αποδεικτικά στοιχεία, προκειμένου να προβεί σε κρίση περί ενοχής⁹⁴. Σύμφωνα με τη σχετική νομολογία, το τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται, όταν το βάρος της απόδειξης μετατίθεται από την κατηγορούσα αρχή στην υπεράσπιση⁹⁵. Ωστόσο, μπορεί να ζητηθεί από την υπεράσπιση να παράσχει εξηγήσεις, αφού η κατηγορούσα αρχή έχει διατυπώσει μια εκ πρώτης όψεως υποστατή κατηγορία⁹⁶.

Συναφώς, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι η αρχή *in dubio pro reo* αποτελεί ειδική έκφραση του τεκμηρίου αθωότητας⁹⁷. Ζήτημα σε σχέση με αυτή την αρχή (*in dubio pro reo*) μπορεί να προκύψει, εάν η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου που κρίνει κάποιον ένοχο δεν είναι επαρκώς αιτιολογημένη⁹⁸ ή εάν βαρύνει τον προσφεύγοντα ένα ακραίο βάρος απόδειξης, έτσι ώστε η υπεράσπισή του να μην έχει ούτε την παραμικρή προοπτική επιτυχίας ⁹⁹.

Το βάρος της απόδειξης δεν μπορεί να αντιστραφεί σε διαδικασίες αποζημίωσης μετά από οριστική απόφαση διακοπής της ποινικής διαδικασίας¹⁰⁰. Όμως, η απαλλαγή από την ποινική ευθύνη δεν αποκλείει τη στοιχειοθέτηση αστικής ευθύνης για καταβολή αποζημίωσης που προκύπτει από τα ίδια γεγονότα με βάση ήσσονος βαρύτητας υπαιτιότητα¹⁰¹.

Περαιτέρω, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, το δικαίωμα ενός ατόμου σε μια ποινική υπόθεση να τεκμαίρεται αθώο και να απαιτεί από την κατηγορούσα αρχή να αποδείξει τις κατηγορίες εναντίον του δεν είναι απόλυτο, δεδομένου ότι πραγματικά ή νομικά τεκμήρια ευθύνης λειτουργούν σε κάθε

⁹⁴ ΕΔΔΑ Barberà, Messegué and Jabardo κ. Ισπανίας, 1988, § 77, Janosevic κ. Σουηδίας 2002, § 97

⁹⁵ ΕΔΔΑ Telfner κ. Αυστρίας 2001 § 15

⁹⁶ ΕΔΔΑ Telfner κ. Αυστρίας 2001 § 18, Poletan and Azirovik v. B. Μακεδονίας 2016, §§ 63-67

⁹⁷ ΕΔΔΑ Barberà, Messegué and Jabardo κ. Ισπανίας 1988 § 77, Tsalkitzis κ. Ελλάδας (no. 2), 2017, § 60

⁹⁸ ΕΔΔΑ Melich and Beck κ. Τσεχίας, 2008, §§ 49-55; Ajdarić κ. Κροατίας 2011, § 51. Αξίζει να αναφερθεί στο συγκεκριμένο σημείο η άποψη ότι Μάλιστα, ο σεβασμός του τεκμηρίου αθωότητας λειτουργεί όχι μόνον υπέρ του κατηγορουμένου, αλλά και υπέρ του θεσμού της δικαιοσύνης, αφού διασφαλίζει το κύρος της, Βλ. Ν. Αλιβιζάτος, Το τεκμήριο αθωότητας και οι παράπλευρες συνέπειές του, ΠοινΔικ 2017, σελ. 7 επ και ιδίως 8

⁹⁹ ΕΔΔΑ Nemtsov κ. Ρωσίας, 2014, § 92; Topić κ. Κροατίας, 2013, § 45; Frumkin κ. Ρωσίας, 2016, § 16, βλ. επίσης Navalnyy and Gunko κ. Ρωσίας, 2020, §§ 68-69, και Boutaffala κ. Βελγίου, 2022, § 89, υπό το πρίσμα του άρθρου 6 § 1.

¹⁰⁰ ΕΔΔΑ Crapeau κατά Βελγίου, 2005, § 25. Η εν λόγω υπόθεση αφορά περίπτωση αποζημίωσης για αδικαιολόγητη προσωρινή κράτηση, όπου το Δικαστήριο σημειώνει ότι: "... Είναι αλήθεια ότι η έκφραση υποψιών σχετικά με την αθωότητα του κατηγορουμένου είναι νοητή εφόσον η περάτωση της ποινικής διαδικασίας δεν έχει καταλήξει σε απόφαση επί της ουσίας της κατηγορίας (βλ. Sekanina, προαναφερθείσα, σελ. 15-16, § 30) και ότι στο βελγικό δίκαιο μια διαταγή διακοπής της ποινικής διαδικασίας δεν απαγορεύει την επανάληψη της υπόθεσης σε περίπτωση νέων αποδεικτικών στοιχείων..... Ωστόσο, το βάρος της απόδειξης δεν μπορεί απλώς να αντιστραφεί σε διαδικασίες αποζημίωσης που κινούνται μετά την τελική απόφαση διακοπής της διαδικασίας. Η απαίτηση από ένα άτομο να αποδείξει την αθωότητά του, κάτι που υποδηλώνει ότι το δικαστήριο θεωρεί το άτομο αυτό ένοχο, είναι παράλογη και συνεπάγεται παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας..."

¹⁰¹ ΕΔΔΑ Ringvold κατά Νορβηγίας, 2003, § 38· Υ κατά Νορβηγίας, 2003, § 41· Lundkvist κατά Σουηδίας, 2003.

ποινικό σύστημα και δεν απαγορεύονται κατ' αρχήν από την ΕΣΔΑ102. Ειδικότερα, τα Συμβαλλόμενα Κράτη μπορούν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να τιμωρούν ένα πρόσωπο, εφόσον διαπιστώνεται ένα απλό ή αντικειμενικό γεγονός αυτό καθαυτό, ανεξάρτητα από τη διαπίστωση εγκληματικής πρόθεσης ή αμέλειας 103. Ωστόσο, το άρθρο 6 § 2 απαιτεί από τα κράτη να περιορίζουν αυτά τα τεκμήρια εντός λογικών ορίων που λαμβάνουν υπόψη τη σημασία του διακυβεύομένου καθώς και να διασφαλίζουν τα δικαιώματα της υπεράσπισης 104. Κατά τη χρήση τεκμηρίων στο ποινικό δίκαιο, τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται δηλαδή να επιτύχουν μια ισορροπία μεταξύ της σημασίας αυτού που διακυβεύεται και των δικαιωμάτων άμυνας, με άλλα λόγια, τα μέσα που χρησιμοποιούνται πρέπει να είναι εύλογα ανάλογα με τον νόμιμο στόχο που επιδιώκεται να επιτευχθεί 105. Έτσι τα τεκμήρια αυτά θα πρέπει να είναι μαχητά 106 καθώς η καθιέρωση αντικειμενικής ευθύνης είναι ξένη στο ποινικό δίκαιο.

ΜΕΡΟΣ Β

ΤΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ ΑΘΩΟΤΗΤΑΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΙΑΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΤΑΞΙΑΣ

Κεφάλαιο πρώτο: Το τεκμήριο αθωότητας, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343

1. Η πορεία μέχρι και την έκδοση της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343

Το Νοέμβριο του 2009, την παραμονή της έναρξης ισχύος της Συνθήκης της Λισσαβώνας, το Συμβούλιο ενέκρινε τον Οδικό Χάρτη για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων ή κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες. Ο οδικός χάρτης παρέχει βήμα προς βήμα προσέγγιση – ένα μέτρο κάθε φορά – για τη δημιουργία πλήρους καταλόγου δικονομικών δικαιωμάτων για υπόπτους και κατηγορούμενους σε ποινικές διαδικασίες. Λαμβάνοντας υπόψη το στόχο του άρθ. 82(2) ΣΛΕΕ, σκοπός του οδικού χάρτη είναι να διευκολύνει την εφαρμογή της

102 ΕΔΔΑ Falk κ. Ολλανδίας, 2004, σχετικά με πρόστιμο σε εγγεγραμμένο ιδιοκτήτη αυτοκινήτου που δεν ήταν ο πραγματικός οδηγός τη στιγμή της τροχαίας παράβασης.

103 ΕΔΔΑ Salabiaku κ. Γαλλίας, 1988, § 27, σχετικά με το τεκμήριο ποινικής ευθύνης για λαθρεμπόριο που συνάγεται από κατοχή ναρκωτικών, Janosevic κ. Σουηδίας, 2002, §100, σχετικά με τις προσαυξήσεις φόρου βάσει αντικειμενικών λόγων και την επιβολή τους πριν από δικαστική απόφαση, Busuttill κ. Μάλτας, 2021, § 46, σχετικά με το τεκμήριο ευθύνης ενός διευθυντή για οποιαδήποτε πράξη που από το νόμο προέρχεται από την εταιρεία

104 ΕΔΔΑ Salabiaku κατά Γαλλίας, 1988, § 28, Radio France and Others κ. Γαλλίας 2004 § 24, σχετικά με το τεκμήριο ποινικής ευθύνης διευθυντή εκδόσεων για συκοφαντικές δηλώσεις που γίνονται σε ραδιοφωνικά προγράμματα, Västberga Taxi Aktiebolag και Vulic κ. Σουηδίας, 2002, § 113, σχετικά με την αντικειμενική ευθύνη για φορολογικές προσαυξήσεις.

105 ΕΔΔΑ Janosevic κ. Σουηδίας, 2002 § 101, Falk κ. Ολλανδίας, 2004

106 ΕΔΔΑ BUSUTTIL κ. Μάλτας 2021, § 49

αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων, για παράδειγμα στο πλαίσιο της απόφασης-πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης ή της πιο πρόσφατης οδηγίας για την ευρωπαϊκή εντολή έρευνας. Ο οδικός χάρτης επιδιώκει επίσης να βελτιώσει την ισορροπία μεταξύ των μέτρων που αποσκοπούν στη διευκόλυνση της δίωξης, αφενός, και της προστασίας των δικονομικών δικαιωμάτων του ατόμου, αφετέρου.

Με βάση τον Οδικό Χάρτη, η Επιτροπή καλείτο να υποβάλει προτάσεις για νομοθετικά μέτρα σχετικά με πέντε δικαιώματα, στα οποία δεν συμπεριλαμβανόταν το τεκμήριο αθωότητας. Σημειώνεται ότι κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στο Συμβούλιο, ορισμένα κράτη μέλη υπέβαλαν προτάσεις και για άλλα δικαιώματα, ώστε να ενταχθούν στον Οδικό Χάρτη, ιδίως το δικαίωμα στη σιωπή και το τεκμήριο της αθωότητας. Δεδομένου ότι δεν επιτεύχθηκε πλειοψηφία στο Συμβούλιο για αυτές τις προτάσεις, ο κατάλογος των πέντε δικαιωμάτων διατηρήθηκε. Ως συμβιβασμός, ωστόσο, διευκρινίστηκε, στο σημείο 2 του ψηφίσματος του Συμβουλίου για τον Οδικό Χάρτη, ότι τα δικαιώματα που περιλαμβάνονται σε αυτόν «θα μπορούσαν να συμπληρωθούν από άλλα δικαιώματα».

Το Δεκέμβριο του 2009, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εξέφρασε την ικανοποίησή του για την έγκριση του οδικού χάρτη και τον ενέταξε στο πρόγραμμα της Στοκχόλμης. Κατά τις διαπραγματεύσεις που οδήγησαν στην έγκριση αυτού του προγράμματος, ορισμένα κράτη μέλη υπέβαλαν ξανά τις προτάσεις τους για δικαιώματα άλλα από αυτά που αναφέρονται στον Οδικό χάρτη και για τα οποία, κατά τη γνώμη τους, θα έπρεπε να υποβληθούν νομοθετικές προτάσεις από την Επιτροπή. Η Ιταλία, ειδικότερα, επανέλαβε την πρόταση να υποβάλει η Επιτροπή επίσης πρόταση Οδηγίας και για το τεκμήριο αθωότητας. Η σουηδική προεδρία πρότεινε έναν συμβιβασμό, ο οποίος συνίστατο στην αναφορά του τεκμηρίου της αθωότητας ως ενός παραδείγματος δικαιώματος από εκείνα που θα μπορούσαν να συμπληρώσουν αυτά που αναφέρονται ρητά στον οδικό χάρτη. Αυτή η πρόταση έγινε αποδεκτή και στο πρόγραμμα της Στοκχόλμης το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάλεσε την Επιτροπή «να εξετάσει περαιτέρω στοιχεία ελάχιστων δικονομικών δικαιωμάτων για υπόπτους και κατηγορούμενους και να αξιολογήσει εάν άλλα ζητήματα, για παράδειγμα το τεκμήριο αθωότητας, πρέπει να αντιμετωπιστούν».

Τα τρία πρώτα μέτρα βάσει του οδικού χάρτη εγκρίθηκαν σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα: η οδηγία 2010/64/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία (μέτρο Α) εγκρίθηκε στις 20 Οκτωβρίου 2010· Η Οδηγία 2012/13/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (μέτρο Β) εγκρίθηκε στις 22 Μαΐου 2012·10 και η οδηγία 2013/48/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κλπ (μέτρο Γ1+Δ) εγκρίθηκε στις 22 Οκτωβρίου 2013. Το Νοέμβριο του 2013, η Επιτροπή παρουσίασε μια δέσμη τριών επιπλέον μέτρων για την ολοκλήρωση της εφαρμογής του οδικού χάρτη, όπως ενσωματώθηκε στο πρόγραμμα της Στοκχόλμης: πρόταση οδηγίας για την προσωρινή νομική συνδρομή (μέτρο Γ2), πρόταση οδηγίας για διαδικαστικές διασφαλίσεις για παιδιά (μέτρο Ε) και πρόταση οδηγίας για το τεκμήριο αθωότητας (το «παράδειγμα» του προγράμματος της Στοκχόλμης).

Η Επιτροπή συζήτησε τις ιδέες της για την πρόταση οδηγίας κατά τη διάρκεια συνάντησης στις 19 Φεβρουαρίου 2013 με εκπροσώπους των υπουργείων δικαιοσύνης των κρατών μελών. Η

συλλογή πληροφοριών ολοκληρώθηκε μέσω μιας διαδικτυακής έρευνας που ξεκίνησε στο πλαίσιο της διαβούλευσης σχετικά με την πρόταση και για την οποία ελήφθησαν περισσότερες από 100 απαντήσεις. Η πρόταση για το τεκμήριο αθωότητας βασίστηκε στο διερευνητικό έργο που πραγματοποίησε η Επιτροπή ενόψει της Πράσινης Βίβλου της για το θέμα αυτό το έτος 2006 και στις απόψεις που συγκέντρωσε στη συνέχεια από ακαδημαϊκούς, επαγγελματίες, δικαστές, εισαγγελείς, δικηγόρους και άλλα ενδιαφερόμενα μέρη. Η Επιτροπή μπόρεσε επίσης να επωφεληθεί από τις διαβουλεύσεις που είχαν πραγματοποιηθεί σε σχέση με άλλες πρωτοβουλίες στον τομέα των δικονομικών δικαιωμάτων.

Από τη στιγμή της παρουσίασής της, η πρόταση συνάντησε κριτική. Ορισμένα κράτη μέλη επανέλαβαν τις αμφιβολίες που είχαν εκφράσει στη συνάντηση με την Επιτροπή στις 19 Φεβρουαρίου 2013. Η κριτική αφορούσε κυρίως το γεγονός ότι η πρόταση οδηγίας, εκτός από την αντιμετώπιση του ζητήματος του τεκμηρίου αθωότητας, περιείχε και διατάξεις για άλλα δικαιώματα που δεν είχαν συζητηθεί ούτε στον οδικό χάρτη ούτε στο πρόγραμμα της Στοκχόλμης και ότι αυτές ήταν συμβατές με την απόφαση-πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ για τις ερήμην ποινικές αποφάσεις.

Μερικά κράτη μέλη, όπως η Ολλανδία, προχώρησαν ακόμη περισσότερο και αμφισβήτησαν την προσιθέμενη αξία ολόκληρης της πρότασης. Θεώρησαν ότι δεν είναι ούτε απαραίτητο ούτε σκόπιμο να θεσπίσει η Ένωση νομοθεσία για το τεκμήριο αθωότητας, δεδομένου ότι οι διατάξεις του εθνικού, του ενωσιακού και διεθνούς δικαίου παρέχουν ήδη επαρκή προστασία στον τομέα αυτό. Στο πλαίσιο αυτό έγινε αναφορά, ειδικότερα, στο άρθ. 48 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και στο άρθρο 6(2) της ΕΣΔΑ. Παρατηρήθηκε ότι το τεκμήριο αθωότητας εφαρμόζεται τόσο από τα εθνικά δικαστήρια όσο και από το ΕΔΔΑ και ότι το τελευταίο δικαστήριο είχε διαπιστώσει παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας σε σχετικά λίγες περιπτώσεις. Θεωρήθηκε επίσης αδόκιμη η προσπάθεια νομοθέτησης σχετικά το εν λόγω τεκμήριο σε μια περίοδο που η νομολογία του ΕΔΔΑ βρισκόταν ακόμη σε πλήρη εξέλιξη και οποιαδήποτε νομοθεσία θα μπορούσε να εμποδίσει τη δυναμική εξέλιξη αυτής της νομολογίας.

Στο αντίποδα των ανωτέρω απόψεων, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ζήτησε, μεταξύ άλλων, επέκταση του πεδίου εφαρμογής της προτεινόμενης Οδηγίας στα νομικά πρόσωπα, εφαρμογή της προτεινόμενης Οδηγίας όχι μόνο σε ποινικές διαδικασίες αλλά και σε «παρόμοιες διαδικασίες», διαγραφή της αντιστροφής του βάρους απόδειξης, ορισμό του δικαιώματος σιωπής ως «απόλυτου δικαιώματος», αυστηρούς κανόνες σχετικά με «δίκες ερήμην» και αυστηρούς κανόνες απαραδέκτου, οι οποίοι θα εμποδίζουν τους φορείς της δικαστικής λειτουργίας να λαμβάνουν υπόψη αποδεικτικά στοιχεία που έχουν συγκεντρωθεί κατά παράβαση των δικαιωμάτων που ορίζονται στην Οδηγία.¹⁰⁷

Τελικώς, μετά από διαβουλεύσεις, η Οδηγία υπογράφηκε στις 09.03.2016 και δημοσιεύτηκε στις 11.03.2016.

¹⁰⁷ Steven Cras / Anze Erbeznik, *The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to Be Present at Trial "Genesis and description of the new EU-Measure"*, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα eucrim τον Ιανουάριο του 2016. Τελευταία πρόσβαση στις 12.11.2022

2. Ρυθμιστικό αντικείμενο και πεδίο εφαρμογής των διατάξεων της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 περί της ενίσχυσης ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας

2.1. Ρυθμιστικό αντικείμενο

Κατ' αρχάς διευκρινίζεται ότι σύμφωνα με το άρθρο 1 της Οδηγίας, το ρυθμιστικό της αντικείμενο είναι διττό¹⁰⁸: α) Με τα άρθρα 3 έως 7 θεσπίζονται κοινοί ελάχιστοι κανόνες σχετικά με «ορισμένες πτυχές» του τεκμηρίου αθωότητας, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 48 παρ. 1 του ΧΘΔΕΕ και αντιστοίχως στο άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ . Δεν εξαντλούνται δηλαδή όλες οι πτυχές της εγγυητικής εμβέλειας του εν λόγω τεκμηρίου¹⁰⁹, αλλά μόνον ορισμένες από αυτές, για τις οποίες επιτεύχθηκε μια συναντίληψη, ένα consensus¹¹⁰. β) Με τα άρθρα 8 και 9 θεσπίζονται κοινοί ελάχιστοι κανόνες σχετικά με «το δικαίωμα παράστασης» του κατηγορουμένου στη δίκη του, ως συστατικού στοιχείου της αρχής της δίκαιης δίκης.

Εν προκειμένω, ο ενωσιακός νομοθέτης, υπό το πρίσμα της επιταγής ομοιογένειας του ΧΘΔΕΕ με την ΕΣΔΑ, κατ' ά. 52 παρ. 3 του Χάρτη, αλλά και της δυνατότητας παροχής ευρύτερης προστασίας με βάση το ενωσιακό δίκαιο, προέβλεψε ως απορρέουσες από το τεκμήριο αθωότητας ή άμεσα συνδεδεμένες με αυτό, τις ακόλουθες τέσσερις επιταγές:

Πρώτον, οι φορείς δημόσιας εξουσίας δεν επιτρέπεται να προβαίνουν σε δηλώσεις σε βάρος υπόπτων και κατηγορουμένων, με τις οποίες εμφανίζουν τα πρόσωπα αυτά ως ένοχα για τέλεση εγκλημάτων, πριν ακόμη αποδειχθεί η ενοχή τους σύμφωνα με το νόμο.

Δεύτερον, οι αρμόδιες εθνικές αρχές δεν επιτρέπεται να εμφανίζουν, σε δικαστήριο ή δημόσια, τους υπόπτους και τους κατηγορουμένους ως ενόχους, μέσω της χρήσης μέτρων σωματικού περιορισμού, υπό την επιφύλαξη λήψης τέτοιων μέτρων για λόγους ασφάλειας ή λόγους που αφορούν την παρεμπόδιση των ανωτέρω προσώπων να φυγοδικήσουν ή να έλθουν σε επαφή με τρίτα πρόσωπα.

Τρίτον, το αποκαλούμενο «βάρος απόδειξης» δεν φέρει ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος, αλλά η εισαγγελική Αρχή, υπό την επιφύλαξη της υποχρέωσης του δικαστή ή του δικαστηρίου να αναζητούν τόσο ενοχοποιητικά όσο και απαλλακτικά στοιχεία καθώς και του δικαιώματος της υπεράσπισης να προσκομίζει αποδεικτικά στοιχεία¹¹¹. Οποιαδήποτε δε αμφιβολία περί της ενοχής πρέπει να ερμηνεύεται προς όφελος του κατηγορουμένου.

Τέταρτον, στους υπόπτους και τους κατηγορουμένους πρέπει να διασφαλίζεται το δικαίωμα σιωπής και το δικαίωμα μη αυτοενοχοποίησης. Για τις περιπτώσεις παραβίασης των ανωτέρω επιταγών, θα πρέπει να παρέχονται στους θιγομένους αποτελεσματικά ένδικα μέσα προστασίας στο πλαίσιο του εσωτερικού νομικού συστήματος, κατ' ά. 10 παρ. 1 της Οδηγίας.

¹⁰⁸ Όλγα Τσόλκα, σε “Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Τάσεις και προκλήσεις, 8ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινολόγων” ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ 2020, σελ. 128.

¹⁰⁹ Ως εκ τούτου, η οδηγία δεν προορίζεται να εξαντλήσει όλες τις πτυχές του τεκμηρίου και η ΕΣΔΑ θα εξακολουθεί να είναι ο κύριος οδηγός για τις πτυχές εκείνες που δεν περιλαμβάνονται στο κείμενο, βλ. και Steve Peers, “The new Directive on the presumption of innocence: protecting the ‘golden thread’” δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα eulawanalysis.blogspot.com στις 15.11.2015.

¹¹⁰ Όλγα Τσόλκα σε “Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο.π., 2020, σελ. 128

¹¹¹ Ο κατηγορούμενος δεν οφείλει να αποδείξει τους ισχυρισμούς του. βλ. ενδεικτικά Τσιρίδης Π., Τεκμήριο αθωότητας και η νέα Οδηγία της ΕΕ, ΠοινΔικ 1/2017, σελ. 10 επ.

2.2. Πεδίο εφαρμογής

Σύμφωνα με το πρώτο εδάφιο του άρθρου 2 της Οδηγίας, το πεδίο εφαρμογής της περιορίζεται κατ' αρχάς στα φυσικά πρόσωπα 112 που είναι ύποπτα ή κατηγορούνται για την τέλεση αδικήματος «σε ποινική διαδικασία». Χρονικά η εγγυητική εμβέλεια των σχετικών δικαιωμάτων αρχίζει από την πρώτη στιγμή που ένα πρόσωπο θεωρείται ύποπτο ή κατηγορείται και λήγει με την έκδοση «οριστικής» απόφασης.

Το εν προκειμένω ενδιαφέρον ζήτημα έγκειται κυρίως στην ερμηνεία του όρου «ποινική διαδικασία». Ειδικότερα, κατά την προνομοθετική διαδικασία, ένα καίριο ζήτημα που είχε απασχολήσει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινωνική Επιτροπή ήταν η ερμηνεία του όρου «ποινική διαδικασία». Ειδικότερα, διατυπώθηκαν σοβαρές αντιρρήσεις για τον υποδηλούμενο -στις αιτιολογικές σκέψεις της πρότασης οδηγίας- περιορισμό του ουσιαστικού πεδίου εφαρμογής των προτεινόμενων διατάξεων στην *stricto sensu* ποινική δίκη. Με τις εν λόγω σκέψεις τίθετο, δηλαδή, σε αμφισβήτηση η ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση εντός «διοικητικών» -κατά τον τυπικό ορισμό τους- διαδικασιών, οι οποίες όμως έχουν «ποινικό» χαρακτήρα, κατά την έννοια της ΕΣΔΑ. Μετά από σχετικές διαβουλεύσεις, προκρίθηκε, ως συμβιβαστική λύση, η ακόλουθη προσθήκη στο προοίμιο της οδηγίας: «Η παρούσα οδηγία θα πρέπει να ισχύει μόνο για τις ποινικές διαδικασίες σύμφωνα με την ερμηνεία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την επιφύλαξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ» (αιτ.σκ.11 του Προοιμίου).¹¹³ Συνεπώς, ισχύει και σ' εκείνες τις διαδικασίες που έχουν «ποινική φύση», κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ¹¹⁴ και του ΔΕΕ¹¹⁵ ως προς την έννοια της «ποινικής» κατηγορίας ή κύρωσης.

3. Ειδικότερα επί των επιμέρους διατάξεων της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ

3.1. Έννοια του τεκμηρίου αθωότητας

Το άρθρο 3 είναι απλώς μια επαναδιατύπωση της παρ. 2 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ καθώς και της παρ. 1 του άρθρου 48 του ΧΘΔ της ΕΕ, θέτοντας στα κράτη μέλη την υποχρέωση να «διασφαλίζουν ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι τεκμαίρονται αθώοι μέχρις ότου αποδειχτεί η ενοχή τους σύμφωνα με τον νόμο». Δεν υπάρχει καμία προσπάθεια ορισμού του τεκμηρίου για τους σκοπούς της οδηγίας, αλλά επιχειρείται μόνον να εξειδικευτούν ορισμένες από τις πτυχές του στις διατάξεις που ακολουθούν.

112 Η μη συμπερίληψη των νομικών προσώπων στους φορείς των οικείων δικαιωμάτων αποτέλεσε αντικείμενο κριτικής, βλ. Όλγα Τσόλκα, σε Η ποινική δικονομία της ΕΕ, ο.π., 2020, σελ. 131 υποσημ. 7

113 Βλ. Τσόλκα, σε Η ποινική δικονομία της ΕΕ, ο.π., σελ. 135 επ.

114 Βλ. πχ τις αποφάσεις στις υποθέσεις ΕΔΔΑ Lutz κ. Γερμανίας, 1985, και Bendenoun κ. Γαλλίας, 1994

115 Βλ. τις αποφάσεις της 20.3.2018 στις υποθέσεις *Garlsson Real Estate*, C-537/16, *Di Puma & Consob*, C- 596/16 και 597/16), *Menci*, C-524/16 καθώς και αναλυτικότερα παρακάτω στο δεύτερο κεφάλαιο, υπό 1.2.

Εν προκειμένω, λοιπόν, έχει ιδιαίτερη σημασία η σχετική προαναφερθείσα νομολογία του ΕΔΔΑ ως προς κανονιστικό νόημα του τεκμηρίου αθωότητας. Για παράδειγμα, το ΕΔΔΑ επιβεβαίωσε ότι, στην πράξη, για να έχει νόημα το τεκμήριο, πρέπει να υπάρχουν ορισμένες διαδικαστικές εγγυήσεις ¹¹⁶. Έτσι η κατηγορούσα αρχή θα χρειαστεί να προσκομίσει αποδείξεις ενοχής στη δίκη¹¹⁷ και ο κατηγορούμενος πρέπει να έχει το δικαίωμα ακρόασης ¹¹⁸. Επίσης, η εγγυητική του εμβέλεια εκτείνεται μέχρι την αμετάκλητη καταδίκη του.

3.2. «Δημόσιες αναφορές στην ενοχή προσώπου»

Το άρθρο 4 παρ. 1 υποχρεώνει τα κράτη μέλη να λάβουν “τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να διασφαλίσουν ότι, όσο δεν έχει αποδειχτεί η ενοχή υπόπτου ή κατηγορουμένου σύμφωνα με τον νόμο, στις δημόσιες δηλώσεις δημόσιων αρχών καθώς και στις δικαστικές αποφάσεις, με εξαίρεση τις αποφάσεις περί της ενοχής, το εν λόγω πρόσωπο δεν αναφέρεται ως ένοχο” (βλέπε επίσης αιτιολογικές σκέψεις 16 και 17). Ο κανόνας αυτός συνιστά ουσιαστικά ενσωμάτωση της προαναφερθείσας νομολογίας του ΕΔΔΑ, αλλά και της μέχρι τότε νομολογίας των Δικαστηρίων της Ένωσης, όπως θα εκτεθεί κατωτέρω. Ρητά ορίζεται ότι εδώ δεν εμπίπτουν “πράξεις της εισαγγελικής αρχής που αποσκοπούν να αποδείξουν την ενοχή του υπόπτου ή του κατηγορουμένου και δεν θίγονται επίσης προκαταρκτικές αποφάσεις δικονομικής φύσης που λαμβάνονται από δικαστικές ή άλλες αρμόδιες αρχές και βασίζονται σε υπόνοιες ή ενοχοποιητικά στοιχεία.”¹¹⁹ Όπως είναι ευνόητο, πρόκειται για τις δικονομικές πράξεις, με τις οποίες επιβάλλονται μέτρα δικονομικού καταναγκασμού, περιλαμβανομένης της προσωρινής κράτησης.

Επίσης ο ενωσιακός νομοθέτης θέλησε ρητά να μην τεθεί το τεκμήριο αθωότητας ως εμπόδιο για τις δημόσιες αρχές να προβαίνουν σε δημόσια ανακοίνωση πληροφοριών σχετικά με μια ποινική διαδικασία, υπό τον όρο όμως ότι η ανακοίνωση αυτή είναι «απολύτως απαραίτητη για λόγους σχετικούς με την ποινική έρευνα ή το δημόσιο συμφέρον» (παρ. 3). Βεβαίως, λαμβανομένης υπόψη της προαναφερθείσας νομολογίας του ΕΔΔΑ, οι σχετικές δηλώσεις δεν θα πρέπει να εκφράζουν και μια πρόωρη κρίση περί της ενοχής των υπόπτων και κατηγορουμένων.

3.3. «Εμφάνιση των υπόπτων και των κατηγορουμένων»

Το άρθρο 5 υποχρεώνει τα κράτη μέλη να «λάβουν τα κατάλληλα μέτρα» για να εξασφαλίσουν ότι “οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι δεν εμφανίζονται ως ένοχοι, σε δικαστήριο ή δημόσια, μέσω της χρήσης μέτρων σωματικού περιορισμού.” (βλ. επίσης αιτιολογική σκέψη 20 του Προοιμίου). Εξαιρούνται σύμφωνα με την παράγραφο 2 “μέτρα σωματικού περιορισμού τα οποία

¹¹⁶ Γενικά για την προβληματική των τεκμηρίων βλ. και Tadros V., Tierney St., The Presumption of Innocence and the Human Rights Act, The Modern Law Review Volume 67, Issue 3 First published: 26 April 2004, δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, τελευταία πρόσβαση στις 26.09.2022

¹¹⁷ Βλ. γκετ. ΕΔΔΑ Barberá, Messegué and Jabardo κ. Ισπανίας, 1998

¹¹⁸ Βλ. σχετ. ΕΔΔΑ Minelli κ. Ελβετίας, 1983

¹¹⁹ Η νομολογία του ΕΔΔΑ είναι αρκετά ουσιαστική σε αυτόν τον τομέα, βλ. π.χ. Allenet de Ribemont κατά Γαλλίας, 1995

απαιτούνται για συγκεκριμένους λόγους που αφορούν είτε την ασφάλεια είτε την παρεμπόδιση των υπόπτων ή των κατηγορουμένων να φυγοδικήσουν ή να έλθουν σε επαφή με τρίτα πρόσωπα.”

Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι επιπλέον της ανωτέρω απαγόρευσης, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι ο κατηγορούμενος δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται με τρόπο που να υπονομεύει το τεκμήριο της αθωότητας, π.χ. με το να ευρίσκεται σε κλουβί χωρίς επαρκή λόγο ή να απαιτείται να φοράει στολή φυλακής 120. Κατά τη γνώμη μου, η οδηγία παρέχει αναμφισβήτητα λιγότερη προστασία, εστιάζοντας αποκλειστικά στο σωματικό περιορισμό. Στη σκ. 21 του Προοιμίου αναφέρεται μεν ότι: “Όπου είναι εφικτό, οι αρμόδιες αρχές θα πρέπει επίσης να αποφεύγουν να εμφανίζουν τους υπόπτους ή τους κατηγορουμένους, σε δικαστήριο ή δημόσια, με στολή φυλακισμένου, ώστε να αποφεύγεται να δημιουργείται η εντύπωση ότι τα πρόσωπα αυτά είναι ένοχα.” Όμως, αφενός δεν επεξηγείται τι νοείται ως «εφικτό», αφετέρου δεν αναπληρώνει η αναφορά αυτή την έλλειψη μιας ρητής και σαφούς ρύθμισης.

3.4. «Βάρος απόδειξης»

Το άρθρο 6 απαιτεί από τα κράτη μέλη να “διασφαλίζουν ότι η εισαγγελική αρχή φέρει το βάρος της απόδειξης της ενοχής των υπόπτων και των κατηγορουμένων. Τούτο ισχύει με την επιφύλαξη οποιασδήποτε υποχρέωσης του δικαστή ή του αρμόδιου δικαστηρίου να αναζητούν τόσο ενοχοποιητικά όσο και απαλλακτικά στοιχεία και του δικαιώματος της υπεράσπισης να προσκομίζει αποδεικτικά στοιχεία, σύμφωνα με την ισχύουσα εθνική νομοθεσία.”

Ωστόσο, κατά την αιτιολογική σκέψη 22 του Προοιμίου επιτρέπονται πραγματικά ή νομικά τεκμήρια, εφόσον «περιορίζονται σε λογικά όρια, με συνεκτίμηση της σοβαρότητας του διακυβεύματος και διαφύλαξη των δικαιωμάτων της υπεράσπισης, ενώ τα χρησιμοποιούμενα μέσα θα πρέπει να είναι ευλόγως αναλογικά με τον επιδιωκόμενο θεμιτό στόχο». Τέτοια τεκμήρια «θα πρέπει να είναι μαχητά και εν πάση περιπτώσει θα πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνο υπό τον όρο ότι τηρούνται τα δικαιώματα της υπεράσπισης”. Η σκέψη αυτή αντιστοιχεί στην προαναφερθείσα νομολογία του ΕΔΔΑ επί του ελέγχου συμβατότητας των εν λόγω τεκμηρίων με το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ.

120 Βλ. ΕΔΔΑ Ramishvili and Kokhreidze κατά Γεωργίας, 27.1.2009. Στην περίπτωση αυτή, κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας, οι αιτούντες κρατήθηκαν σε μεταλλικά κλουβιά, περικυκλωμένοι από εκφοβιστικούς, κουκουλοφόρους, ένοπλους φρουρούς. Ισχυρίστηκαν ότι είχαν εκτεθεί στο κοινό ως εγκληματίες και ότι μια τέτοια μεταχείριση ήταν εξευτελιστική. Η ακροαματική διαδικασία μεταδόθηκε τηλεοπτικά ζωντανά και αρκετές φωτογραφίες τραβήχτηκαν μέσα στην αίθουσα του δικαστηρίου. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι μια τόσο σκληρή και εχθρική εμφάνιση δικαστικών διαδικασιών θα μπορούσε να οδηγήσει έναν μέσο παρατηρητή να πιστέψει ότι δικάζονταν «εξαιρετικά επικίνδυνοι εγκληματίες», κάτι που στη συνέχεια υπονόμωσε την αρχή του τεκμηρίου της αθωότητας. Επιπλέον, η μεταχείριση στην αίθουσα του δικαστηρίου ταπεινώσε τους προσφεύγοντες τόσο στα δικά τους μάτια όσο και στο κοινό. Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι η Κυβέρνηση δεν είχε παράσχει καμία αιτιολόγηση για την παρουσίαση του προσφεύγοντα με τέτοιο τρόπο. Έκρινε ότι η επιβολή τέτοιων αυστηρών και εξευτελιστικών μέτρων στους προσφεύγοντες δεν ήταν δικαιολογημένη και, ως εκ τούτου, διαπίστωσε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Βλ. επίσης Jiga κατά Ρουμανίας, Αρ. προσφυγής 14352/04, 16.3.10. Στην περίπτωση αυτή ο προσφεύγων αναγκάστηκε να εμφανιστεί ενώπιον του δικαστηρίου, φορώντας ρούχα φυλακής ειδικά για άτομα που έχουν καταδικαστεί. μολονότι είχε δικά του ρούχα να φορέσει. Οδηγήθηκε κι αυτός με χειροπέδες στην αίθουσα του δικαστηρίου. Αντίθετα, επιτράπηκε στον συγκατηγορούμενό του να φορέσει τα δικά του ρούχα. Το εναγόμενο κράτος προσπάθησε να δικαιολογήσει την παρουσία του κατηγορουμένου με τη στολή φυλακής, υποστηρίζοντας ότι ήταν απαραίτητο για το λόγο ότι δεν είχε δικά του ρούχα. Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι η Κυβέρνηση δεν είχε αποδείξει επαρκώς την αναγκαιότητα του μέτρου και έκρινε ότι η εμφάνιση του συγκατηγορουμένου με τα δικά του ρούχα ήταν ιδιαίτερα επιζήμια για τον προσφεύγοντα, καθώς ήταν πιθανό να δώσει στο κοινό την εντύπωση ότι ήταν ένοχος. Ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας.

3.5. «Δικαίωμα σιωπής και δικαίωμα μη αυτοενοχοποίησης»

Το άρθρο 7 απαιτεί ο ύποπτος να έχει το δικαίωμα να σιωπά «σε σχέση με το αδίκημα που είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος ότι διέπραξε». ¹²¹ Σχετικά παρατηρείται ότι το εν λόγω δικαίωμα θα έπρεπε να επεκταθεί και για τη διάπραξη οποιουδήποτε αδικήματος, δηλαδή πριν καν αποδοθεί σ' ένα πρόσωπο η ιδιότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου ¹²². Η Οδηγία προβλέπει επίσης ότι «οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι έχουν το δικαίωμα να μην αυτοενοχοποιούνται» ¹²³.

Σχετικά σημειώνεται ότι σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, το δικαίωμα της μη αυτοενοχοποίησης προϋποθέτει ότι η κατηγορούσα αρχή πρέπει να αποδεικνύει την υπόθεσή της εναντίον του κατηγορουμένου χωρίς προσφυγή σε αποδεικτικά στοιχεία, τα οποία αποκτήθηκαν «με μεθόδους εξαναγκασμού ή καταπίεσης ενάντια στη θέληση του κατηγορουμένου». Υπό την έννοια αυτή, το δικαίωμα αυτό συνδέεται στενά με το τεκμήριο αθωότητας ¹²⁴.

Επίσης, κατά το ΕΔΔΑ, η ενημέρωση ενός υπόπτου σχετικά με το δικαίωμα να σιωπά είναι ζωτικής σημασίας. Ωστόσο, η Οδηγία δεν περιέχει σχετική ρύθμιση ούτε παραπέμπει -τουλάχιστον- στην Οδηγία 2012/13/ΕΕ, σύμφωνα με την οποία (: άρθρο 3 παρ. 1 στ. ε) τα κράτη μέλη υποχρεούνται να διασφαλίζουν «την άμεση ενημέρωση» του υπόπτου ή του κατηγορουμένου «για το δικαίωμα σιωπής», όχι όμως και για το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση. Ακόμη η Οδηγία δεν συνδέει λειτουργικά το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης με εκείνο της πρόσβασης σε δικηγόρο, κατά τα προβλεπόμενα στην Οδηγία 2013/38/ΕΕ. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, η πρόσβαση σε δικηγόρο αποτελεί μέρος των διαδικαστικών διασφαλίσεων που λαμβάνει υπόψη το Δικαστήριο, όταν εξετάζει εάν κάποια διαδικασία έχει υπονομεύσει το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση. Εάν δηλαδή ένας κατηγορούμενος δεν έχει δικηγόρο, έχει λιγότερες πιθανότητες να ενημερωθεί για τα δικαιώματά του και λιγότερες πιθανότητες να γίνουν αυτά σεβαστά ¹²⁵. Το ΕΔΔΑ έχει επισημάνει ότι ακόμη κι όταν ένα άτομο δέχεται πρόθυμα να εξεταστεί από την αστυνομία, αφού ενημερωθεί ότι η κατάθεσή του μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αποδεικτικό στοιχείο εναντίον του, αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μια πλήρως αποδεκτή επιλογή, εάν δεν έχει ενημερωθεί ρητά για το δικαίωμά του να σιωπά και εάν η απόφασή του ελήφθη χωρίς τη συνδρομή δικηγόρου ¹²⁶.

¹²¹ Ορθώς επισημαίνεται ότι η παρ. 26 του προοιμίου ορίζει ρητά ότι “Το δικαίωμα σιωπής και το δικαίωμα μη αυτοενοχοποίησης θα πρέπει να εφαρμόζονται σε θέματα που αφορούν την αξιόποινη πράξη για την οποία ένα πρόσωπο θεωρείται ύποπτο ή την οποία κατηγορείται ότι έχει διαπράξει και όχι, για παράδειγμα, σε θέματα που σχετίζονται με την ταυτοποίηση ενός υπόπτου ή κατηγορουμένου” βλ. σε *The Presumption of Innocence (and the Right to be Present at Trial) Directive 3 MAY 2016/ BY STIJN LAMBERIGTS* / δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, τελευταία πρόσβαση στις 16.09.2022

¹²² Steve Peers, *The new Directive on the presumption of innocence: protecting the ‘golden thread’*”, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα eulawanalysis.blogspot.com στις 15.11.2015, τελευταία πρόσβαση στις 23.09.2022

¹²³ ΕΔΔΑ Saunders κατά Η. Β. αρ. 19187/91, 17.12.96

¹²⁴ ΕΔΔΑ SAUNDERS κ. Η.Β., αρ 19187/91, 17.12.1996, παρ. 68

¹²⁵ ΕΔΔΑ Pishchalnikov κ. Ρωσίας, αρ. 7025/04, 24.9.09

¹²⁶ ΕΔΔΑ Navone και άλλοι κ. Μονακό, αρ. 62880/11, 24.10.13· Stojkovic κ. Γαλλίας και Βελγίου, αρ. 25303/08, 27.10.11

Περαιτέρω, στο άρθρο 7 παρ. 3 της Οδηγίας αποτυπώνεται ως γραπτός κανόνας δικαίου το νομολογιακό προηγούμενο του ΕΔΔΑ επί του κανονιστικού νοήματος της έργω μη αυτοενοχοποίησης. Συγκεκριμένα στην εν λόγω παράγραφο ορίζεται ότι η άσκηση του δικαιώματος μη αυτοενοχοποίησης «δεν εμποδίζει τις αρμόδιες αρχές από τη συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων, τα οποία μπορεί να προκύψουν νόμιμα μέσω άσκησης εξουσιών νόμιμου καταναγκασμού και τα οποία έχουν ύπαρξη ανεξάρτητη από τη βούληση των υπόπτων ή κατηγορουμένων». Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, πρόκειται για έγγραφα που αποκτήθηκαν βάσει εντάλματος, δείγματα αναπνοής, αίματος και ούρων καθώς και ιστούς του σώματος για τους σκοπούς της εξέτασης DNA 127. Ειδικότερα, με την απόφαση στην υπόθεση Saunders κατά Η.Β. (1996), το ΕΔΔΑ προέβη σε μια διάκριση μεταξύ της αναγκαστικής παροχής πραγματικών αποδεικτικών στοιχείων και της παροχής μαρτυρικών αποδεικτικών στοιχείων. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση αφορά πρωτίστως το σεβασμό της βούλησης ενός κατηγορουμένου να παραμείνει σιωπηλός. Ως εκ τούτου, δεν επεκτείνεται σε αποδεικτικά στοιχεία, τα οποία μπορεί να αποκτηθούν από τον κατηγορούμενο μέσω της χρήσης εξαναγκαστικών μέτρων ανεξαρτήτως της θέλησής του, όπως -μεταξύ άλλων- έγγραφα που κατασχέθηκαν κατόπιν νόμιμης έρευνας, ανάλυσης αίματος και ούρων, εξέτασης στοιχείων για ανάλυση DNA 128. Αν όμως ζητείται από τον κατηγορούμενο να παραδώσει ο ίδιος έγγραφα με την απειλή επιβολής κυρώσεων, σε περίπτωση που αρνηθεί, γίνεται δεκτό ότι παραβιάζεται το δικαίωμα σε μη αυτοενοχοποίηση, καθώς ο κατηγορούμενος καλείται να έχει “ενεργή συνεργασία” πράγμα που είναι αντίθετο με το δικαίωμα αυτό.

Ευρύτερη προστασία έναντι της ΕΣΔΑ παρέχεται με την παρ. 5 του άρθρου 7 της Οδηγίας: Η άσκηση από τον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο των δικαιωμάτων σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης «δεν επιτρέπεται να αξιοποιηθεί σε βάρος του». Αντίθετα, το ΕΔΔΑ έχει δεχτεί ότι η απόφαση ενός κατηγορούμενου να σιωπήσει καθ' όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας μπορεί να έχει συνέπειες, όπως «δυσμενή συμπεράσματα» που προκύπτουν από τη σιωπή 129.

3.6. «Ένδικα μέσα προστασίας»

Σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 3 του άρθρου 4 καθώς και του άρθρου 10 της Οδηγίας, τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίσουν ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι διαθέτουν «αποτελεσματικά ένδικα μέσα προστασίας» σε περίπτωση παραβίασης των επιμέρους διατάξεων της Οδηγίας για το τεκμήριο αθωότητας. Η επιταγή αυτή απορρέει από το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής που κατοχυρώνεται στο πρώτο εδάφιο του άρθρου 47 του ΧΘΔΕΕ και αντιστοίχως στο άρθρο 13 της ΕΣΔΑ¹³⁰.

4. Η ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 στην ελληνική έννομη τάξη

127 ΕΔΔΑ Ortiz και Martin κατά Ισπανίας, αρ. 43486/98, 15.6.199 99

128 ΕΔΔΑ Saunders κ. Η.Β., αρ 19187/91, 17.12.1996, παρ. 69

129 ΕΔΔΑ Condron κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Αρ. 35718/97, 2.5.2000· Murray κατά Η.Β., Αρ. 18731/91, 8.2.96

¹³⁰ Όλγα Τσόλκα, σε Η ποινική δικονομία της ΕΕ, οπ. 2020, σελ. 135

Οι παραπάνω διατάξεις της οδηγίας ενσωματώθηκαν στο ΚΠΔ, με τις διατάξεις των άρθρων 71¹³¹, 95¹³² και 178 παρ. 2¹³³ ΚΠΔ¹³⁴.

Πέραν των ανωτέρω διατάξεων του ΚΠΔ, ο Έλληνας νομοθέτης προέβη, προς συμμόρφωση με την υποχρέωση να παράσχει «αποτελεσματικά» ένδικα μέσα προστασίας», στη θέσπιση του άρθρου 7 του Ν 4596/2019: Ως ένδικο μέσο προστασίας, παρέχεται στο θιγόμενο πρόσωπο η δυνατότητα άσκησης αγωγής αποζημίωσης για την αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 105 και 106 του Εισαγωγικού Νόμου του ΑΚ. Εν τούτοις, έχει παρατηρηθεί ότι από την έποψη της αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας, παραμένει ανοιχτό το ερώτημα της πλήρους διασφάλισης του εν λόγω δικαιώματος, κατ' άρθρα 47 ΧΘΔΕΕ και 13 ΕΣΔΑ, στο πλαίσιο του εσωτερικού μας συστήματος.

Συγκεκριμένα, ενδεικτική είναι εδώ η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Κώνστας κατά Ελλάδας (24.5.2011)¹³⁵. Η χώρα μας καταδικάστηκε –κατ' αρχάς– για παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις του τότε Υφυπουργού Οικονομικών καθώς και του Υπουργού Δικαιοσύνης, οι οποίες έλαβαν χώρα μετά την έκδοση της πρωτόδικης καταδικαστικής απόφασης και πριν από την εκδίκαση της υπόθεσης σε δεύτερο βαθμό. Το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι οι δύο Υπουργοί δεν περιορίστηκαν σε «μια απλή μνεία της καταδίκης του προσφεύγοντος», αλλά «φάνηκαν να προδίκασαν την απόφαση του Εφετείου» (σκ. 42 και 43). Σχετικά, απέδωσε ιδιαίτερη σημασία στο γεγονός ότι οι εν λόγω δηλώσεις προήλθαν από «υψηλόβαθμα πολιτικά πρόσωπα» και μάλιστα στην περίπτωση του Υπουργού Δικαιοσύνης από μία δημόσια αρχή, η οποία «ενσάρκωνε την πολιτική εξουσία που είχε υπό την αιγίδα της την οργάνωση και τη σωστή λειτουργία των δικαστηρίων» κι ως εκ τούτου «λόγω του ρόλου της υποτίθεται ότι κρατάει ιδιαίτερα συγκρατημένη στάση όσον αφορά το σχολιασμό δικαστικών αποφάσεων» (σκ. 43 και 45). Ο Υπουργός Δικαιοσύνης είχε τότε μιλήσει ενώπιον του Κοινοβουλίου για «σκάνδαλο», προσθέτοντας ότι η ελληνική δικαιοσύνη καταδίκασε με «θάρρος και τόλμη» όλους αυτούς που η Αντιπολίτευση προηγούμενως προστάτευε. Επιπλέον, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι η χώρα μας παραβίασε (και) το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ, δηλαδή ότι δεν παρείχε αποτελεσματικό ένδικο μέσο προστασίας. Σχετικώς η ελληνική Κυβέρνηση είχε υποστηρίξει ότι ο προσφεύγων μπορούσε να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης, κατά τα προβλεπόμενα στα άρθρα 57 και 59 του ΑΚ σε συνδυασμό με το άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου. Το ΕΔΔΑ αντέτεινε ότι η Κυβέρνηση, πέραν αυτής της

¹³¹ “Οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι τεκμαίρονται αθώοι μέχρι να αποδειχθεί η ενοχή τους σύμφωνα με τον νόμο.”

¹³² “1. Ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος ενημερώνεται αμέσως όσον αφορά τουλάχιστον στα ακόλουθα δικαιώματα: και ε) το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης....”

¹³³ “2. Οι δικαστές και οι εισαγγελείς εξετάζουν αυτεπαγγέλτως όλα τα αποδεικτικά μέσα, που θεμελιώνουν την ενοχή ή κατατείνουν στην αθωότητα του κατηγορουμένου καθώς και κάθε στοιχείο που αφορά την προσωπικότητά του και επηρεάζει την επιμέτρηση της ποινής. Ο κατηγορούμενος δεν είναι υποχρεωμένος να προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία για τα πραγματικά περιστατικά που επικαλείται υπέρ του. Οι δικαστές «και οι εισαγγελείς» είναι υποχρεωμένοι να ερευνούν με επιμέλεια κάθε στοιχείο ή αποδεικτικό μέσο που επικαλέστηκε υπέρ αυτού ο κατηγορούμενος, αν αυτό είναι χρήσιμο για να εξακριβωθεί η αλήθεια.”

¹³⁴ βλ. σχετ. Σεβαστίδης, Χ., Η σημασία και η λειτουργία του άρθρ. 178 παρ. 2 και 3 του νέου ΚΠΔ (έννοια «βάρους απόδειξης» και ενίσχυση τεκμηρίου αθωότητας), ΠοινΔικ 4/2019, σ. 431-437

αγωγής, δεν ανέφερε «κανένα άλλο ένδικο μέσο», το οποίο «θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ο προσφεύγων ενώπιον της αρμόδιας ποινικής δικαιοσύνης προκειμένου να διαπιστώσει την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας στο δικονομικό σκέλος. Συνεπώς, η αγωγή για αποζημίωση [...] δεν θα μπορούσε παρά να είναι εν μέρει σχετική και κατάλληλη με την παρουσιαζόμενη παραβίαση της Σύμβασης» (σκ. 29 και 56). Ακολούθως, αποφάνθηκε ότι η εν λόγω αγωγή «δεν δύναται να θεραπεύσει πλήρως» την προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας κι ως εκ τούτου «υπάρχει παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης» (σκ. 29 και 57). Ιδιαίτερη πρακτική σημασία έχει επίσης η επισήμανση του ΕΔΔΑ ότι «η προσφυγή που απαιτείται από το άρθρο 13 πρέπει να είναι «πραγματική» από πρακτικής και νομικής απόψεως» (σκ. 55).

Η ανωτέρω θέση του Δικαστηρίου απηχεί τη πάγια νομολογία του. Ενδεικτικές είναι οι αποφάσεις του στις υποθέσεις Neagoe κατά Ρουμανίας (21.7.2015), Maslarova κατά Βουλγαρίας (31.1.2019) και Lolon και άλλοι κατά Βουλγαρίας (21.2.2019). Ειδικότερα, ως καθοριστικής σημασίας αναδεικνύεται το κριτήριο της «πρακτικής αποτελεσματικότητας» του οικείου εθνικού ενδίκου μέσου. Μάλιστα, θα πρέπει τεκμηριωμένα να καταδεικνύεται η από «πρακτικής απόψεως» διαπίστωση της αποτελεσματικότητάς του, ήτοι με βάση σχετικές αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων (σκ. 80 της απόφασης Lolon και άλλοι κατά Βουλγαρίας). Το δε εκάστοτε ένδικο μέσο για την «αποκατάσταση της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας σε εκκρεμείς ποινικές διαδικασίες» θα πρέπει να είναι «άμεσα διαθέσιμο στον καθ' ου και να μην εξαρτάται από το αποτέλεσμα της δίκης του» (σκ. 37 της απόφασης Maslarova κατά Βουλγαρίας)¹³⁶. Εν προκειμένω, ζήτημα αναποτελεσματικότητας της προβλεπόμενης στο άρθρο 7 του Ν 4596/2019 δικαστικής προστασίας του θιγόμενου προσώπου είχε εγείρει η Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής. Στη σχετική έκθεσή της επεσήμανε ότι η ευδοκίμηση της εν λόγω αγωγής «προϋποθέτει απόδειξη από τον ύποπτο ή κατηγορούμενο της βλάβης και του αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της συμπεριφοράς των δημοσίων αρχών και της βλάβης». Γι' αυτό, αντιπρότεινε να παρασχεθεί δυνατότητα αξίωσης αποζημίωσης «κατά το πρότυπο» της αίτησης του Ν 4239/2014 που αφορά την δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης (σελ. 6) ¹³⁷.

Κρίσιμο όμως είναι το ζήτημα, κατά πόσον η ανωτέρω αίτηση επαρκεί ως «αποτελεσματικό» ένδικο μέσο, στο βαθμό που αυτή δεν απευθύνεται σε όργανα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, κατά την προαναφερθείσα επισήμανση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Κώνστας κατά Ελλάδα. Το ζήτημα αυτό ανακύπτει κυρίως στις περιπτώσεις που οι επίμαχες δηλώσεις προέρχονται από δημόσια πρόσωπα που δεν συμμετέχουν στην συγκεκριμένη ποινική δίκη, ιδίως από φορείς της εκτελεστικής λειτουργίας. Και τούτο διότι είναι αμφίβολο αν, στις εν λόγω περιπτώσεις, το θιγόμενο πρόσωπο μπορεί άμεσα να προβάλει ακυρότητα της ποινικής διαδικασίας, λόγω παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας, κατ' εφαρμογή του άρθρου 171 ΚΠΔ παρ. 1 δ ΚΠΔ. Για το λόγο αυτό, θα πρέπει να αναζητηθεί το κατάλληλο ένδικο μέσο στο πλαίσιο της ίδιας της ποινικής δίκης, που συνδυαστικά με την αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση θα οδηγήσει

¹³⁶ Όλγα Τσόλκα, οπ. 2020, σελ. 136

¹³⁷ Βλ. και Όλγα Τσόλκα, οπ. 2020 σελ. 137, η οποία υποστηρίζει ότι ο νομοθέτης θα έπρεπε να ανταποκριθεί θετικά στην πρόταση αυτή, δεδομένης μάλιστα και της υπερβολικής διάρκειας της οικείας δίκης, η οποία συνήθως υπερβαίνει τα 15 έτη από την άσκηση ανάλογης αγωγής και μέχρι την έκδοση αμετάκλητης αποφάσεως.

στην άρση ή την άμβλυνση των συνεπειών εκ της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας από δηλώσεις φορέων της εκτελεστικής λειτουργίας 138.

Κεφάλαιο δεύτερο: Η νομολογία των Δικαστηρίων της ΕΕ επί του τεκμηρίου αθωότητας

1. Ερμηνεία κι εφαρμογή του άρθρου 48 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ

1.1. Κανονιστικό νόημα και επιμέρους επιταγές

Όπως αναφέρθηκε εισαγωγικά, σε επίπεδο πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου, το τεκμήριο αθωότητας κατοχυρώνεται ρητά στην παρ. 1 του άρθρου 48 του ΧΘΔ. Σύμφωνα με το ΓΔ 139, η διάταξη αυτή «σκοπό έχει να εξασφαλίσει» ότι ουδείς θεωρείται ή αντιμετωπίζεται ως ένοχος αξιόποινης πράξεως «πριν η ενοχή του διαπιστωθεί από δικαστήριο». Έτσι, με παραπομπή και στη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ, γίνεται δεκτό ότι συνιστούν προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας «δηλώσεις ή αποφάσεις» κάθε «φορέα κρατικής αρχής», στις οποίες «διατυπώνεται η γνώμη ότι το πρόσωπο είναι ένοχο, οι οποίες δημιουργούν στο κοινό την εντύπωση της ενοχής του ή οι οποίες προδικάζουν την εκ μέρους του αρμοδίου δικαστή εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών».140 Κατά τούτο, το εν λόγω τεκμήριο δεν συνιστά μόνον μια θεμελιώδη διαδικαστική εγγύηση, αλλά έχει μια ευρύτερη κανονιστική ισχύ, καθόσον καταλαμβάνει δημόσιες δηλώσεις όλων των δημοσίων λειτουργών καθώς και κάθε απόφαση ή πράξη δικαιοδοτικού ή και διοικητικού οργάνου .

Η εκτός της «ποινικής» διαδικασίας εγγυητική εμβέλεια του τεκμηρίου αποσκοπεί στην προστασία και εκείνου που αθώωθηκε με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Όπως αποφαίνεται το ΔΕΕ141, το τεκμήριο αθωότητας μπορεί επίσης να παραβιαστεί, «αν δικαστική απόφαση δημιουργεί στο σκεπτικό της, την αίσθηση ότι κάποιος είναι ένοχος παραβάσεως, μολονότι οι ποινικές διαδικασίες ολοκληρώθηκαν με την αθώωσή του». Ως εκ τούτου, της προστασίας του

138 Το ΕΔΔΑ θεωρεί σταθερά ότι η καταλληλότερη μορφή επανόρθωσης για παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη είναι να διασφαλιστεί ότι οι ύποπτοι ή οι κατηγορούμενοι, στο μέτρο του δυνατού, θα τεθούν στη θέση την οποία θα είχαν εάν δεν είχαν παραβιαστεί τα δικαιώματά τους (Salduz v Turkey [GC], 2008). Ωστόσο, αυτή η επανορθωτική προσέγγιση είναι βέβαιο ότι θα ποικίλλει ανάλογα με τη φύση της εν λόγω παραβίασης. Για παράδειγμα, στην περίπτωση δημόσιων αναφορών περί ενοχής, δεν θα υπάρχουν στοιχεία που να αποκλείονται, επομένως ένα κατάλληλο μέσο μπορεί να είναι η διαταγή επανάληψης της δίκης μαζί με άλλα μέτρα, όπως η δημόσια ανάκληση οποιασδήποτε τέτοιας δήλωσης, η απομάκρυνση ορισμένου προσώπου (Δικαστή ή Εισαγγελέα) από την υπόθεση και η αλλαγή του τόπου της δίκης. Όσο νωρίτερα διαπιστωθεί παραβίαση του άρθρου 6 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ, τόσο πιο πιθανό είναι να αποκατασταθεί κατά τη διάρκεια της έρευνας. βλ. Legal Experts Advisory Panel σε “EU DIRECTIVE ON THE PRESUMPTION OF INNOCENCE: IMPLEMENTATION TOOLKIT, πρόσβαση μέσω διαδικτύου στις 19.10.2022

139 ΓΔ 14.12.2018, T-298/16, East West Consulting SPRL κ. Επιτροπής, EU:T:2018:967, σκ.140.

140 ΓΔ 27.2.2014, T-256/11, Ezz κ.α. κ. Συμβουλίου, EU:T:2014:93, σκ.82. Σημειώνεται ότι κατά της απόφασης αυτής ασκήθηκε αναίρεση ενώπιον του ΔΕΕ, η οποία απορρίφθηκε, ΔΕΕ 5.3.2015, C-220/14 P, EU:C:2015:147. Ανάλογη προσέγγιση απαντά και στην απόφαση του ΔΕΕ 5.9.2019, C-377/18, ΑΗ κ.α., EU:C:2019:670, σκ.43-44.

141 ΔΕΕ 10.7.2014, C-220/13 P, Νικολάου κ. Ελεγκτικού Συνεδρίου της ΕΕ, EU:C:2014:2057, σκ.35.

δικαιώματος απολαύει όχι μόνον ο «κατηγορούμενος», αλλά και κάθε πρόσωπο που έχει αθωωθεί με αμετάκλητη απόφαση 142.

Συνεπώς, από το τεκμήριο αθωότητας απορρέει κατ' αρχάς ένας «κανόνας συμπεριφοράς» εν γένει των δημοσίων λειτουργών εντός και εκτός «ποινικής» διαδικασίας, δηλαδή ανεξάρτητα από τη θεωρητική διάκριση μεταξύ μιας ποινικοδικονομικής/εσωτερικής και μιας εξωτερικής όψης του τεκμηρίου.¹⁴³ Αποδέκτης του «κανόνα» είναι κάθε δημόσιος λειτουργός της Ένωσης, καθώς και των κρατών μελών, όταν υφίσταται ένα επαρκές συνδετικό στοιχείο με το ενωσιακό δίκαιο, κατά την παρ.1 του άρθρου 52 ΧΘΔ. Ειδικότερα, εντός της «ποινικής» διαδικασίας, ήτοι εκείνης που διεξάγεται για τη διακρίβωση της «ενοχής» του προσώπου που «κατηγορείται», ο εν λόγω «κανόνας» συνδέεται με την απαίτηση αμεροληψίας του δικαστηρίου¹⁴⁴ ή και κάθε οργάνου που λαμβάνει σχετική απόφαση¹⁴⁵.

Περαιτέρω, η ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας εντός της «ποινικής» διαδικασίας συνδέεται λειτουργικά με την προστασία των δικαιωμάτων υπεράσπισης. Όπως γίνεται δεκτό στον τομέα του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού¹⁴⁶, η διαπίστωση περί της «ενοχής» είναι σύμφωνη «με το νόμο», κατά την έννοια του άρθρου 48 παρ.1 ΧΘΔ, όταν το πρόσωπο που «κατηγορείται» για συγκεκριμένη παράβαση «απολαύει» κατά την οικεία διαδικασία «όλων των εγγυήσεων» που παρέχονται για την άσκηση των «δικαιωμάτων άμυνας».

Υπό το ανωτέρω πρίσμα, από το εν λόγω τεκμήριο απορρέει ένας «κανόνας λήψης της απόφασης» ο οποίος αφορά ιδίως την κατανομή του βάρους απόδειξης στην εκάστοτε διαδικασία, τα όρια εφαρμογής πραγματικών ή νομικών τεκμηρίων για την ενοχή ή την ευθύνη του συγκεκριμένου προσώπου, την εφαρμογή της αρχής «in dubio pro reo». Ειδικότερα, ένα από τα βασικά ζητήματα που έχει απασχολήσει το ΔΕΕ αποτελεί η ύπαρξη «πραγματικών ή νομικών τεκμηρίων» σε επιμέρους διατάξεις περί κυρώσεων «ποινικού» χαρακτήρα για παραβάσεις επιμέρους κανόνων του ενωσιακού δικαίου κι εν προκειμένω η συμβατότητα αυτών με το τεκμήριο αθωότητας. Υπό την παραδοχή ότι το οικείο δικαίωμα «δεν είναι απόλυτο», το ΔΕΕ υιοθετεί -κι εδώ- ανάλογα με το ΕΔΔΑ κριτήρια ελέγχου ως προς το επιτρεπτό ή μη της θέσπισης κι εφαρμογής τέτοιου είδους τεκμηρίων. Ειδικότερα, με επίκληση της συναφούς νομολογίας του ΕΔΔΑ, το ΔΕΚ/

142 Όλγα Τσόλκα, Άρθρο 48 ΧΘΔ, σε Σαχπεκίδου/Ταγαρά, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη 2020, σελ. 520.

143 Βλ. σχετ. Γ. Τριανταφύλλου, σε Κοτσαλή (επιμ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο, 2014, υπό άρθρο 6, σ.470-471.

144 Βλ. εμμέσως ΔΕΕ 5.7.2016, C-614/14, Atanas Ognyanov, EU:C:2016:514, σκ.24-26.

145 Όλγα Τσόλκα, οπ.π., σε Σαχπεκίδου/Ταγαρά (επιμ.) 2020 και εκεί παραπομπές

146 Saint-Gobain Glass France κ.α. κ. Επιτροπής, απόφαση του Γ.Δ. της 27ης Μαρτίου 2014, σκ.99

ΔΕΕ αποφάνθηκε στις αποφάσεις Spector Photo Group¹⁴⁷ και Centraal Justitieel incassobureau¹⁴⁸ ότι τα οικεία τεκμήρια δεν παραβίαζαν το τεκμήριο αθωότητας, καθότι ήσαν «μαχητά» και τα «δικαιώματα άμυνας» προστατεύονταν. Επίσης, στην απόφαση Eturas κ.α.149, που αφορούσε υπόθεση για παράβαση κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι ένα «τεκμήριο ευθύνης» είναι συμβατό με το άρθρο 48 παρ.1 ΧΘΔ, μόνον όταν αυτό μπορεί να θεμελιωθεί «υπό το πρίσμα άλλων αντικειμενικών και συγκλινουσών ενδείξεων» και «υπό την προϋπόθεση» ότι ο θιγόμενος έχει τη δυνατότητα να το «ανατρέψει» στην πράξη.¹⁵⁰

1.2. Σύνδεση τεκμηρίου αθωότητας και δικαιώματος σιωπής

Πρόσφατα εθίγη το ζήτημα εάν το δικαίωμα στη σιωπή πρέπει να αναγνωρίζεται στο πλαίσιο διοικητικών διαδικασιών που συνδέονται στενά με ποινικές διαδικασίες, προκειμένου να επιβληθούν περιορισμοί στις ανακριτικές εξουσίες των διοικητικών αρχών, όταν τα αποδεικτικά στοιχεία που συλλέγονται μέσω της έρευνας είναι πιθανό να χρησιμοποιηθούν στην ποινική διαδικασία. Ενώ η οδηγία ΕΕ 2016/343 φαίνεται να είναι περιοριστική ως προς αυτό, το ΔΕΕ υιοθέτησε πρόσφατα μια πιο προστατευτική προσέγγιση, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ.

Ειδικότερα, το μεν άρθρο 2 της οδηγίας -όπως ήδη προαναφέρθηκε- περιορίζει ρητά το πεδίο εφαρμογής του στις «ποινικές διαδικασίες», η δε αιτιολογική σκέψη 11 αποκλείει αστικές ή διοικητικές διαδικασίες, «συμπεριλαμβανομένων εκείνων που μπορούν να επισύρουν κυρώσεις, όπως είναι οι διαδικασίες που αφορούν τον ανταγωνισμό, εμπορικά ζητήματα, χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, οδική κυκλοφορία, φορολογικά ζητήματα ή πρόσθετους φόρους, ούτε για έρευνες που διεξάγονται από διοικητικές αρχές σε σχέση με τέτοιου είδους διαδικασίες». Από την άλλη πλευρά, η ίδια αιτιολογική σκέψη διαλαμβάνει ότι -για τους σκοπούς της Οδηγίας- η έννοια της «ποινικής διαδικασίας» προσδιορίζεται, όπως αυτή ερμηνεύεται από το ΔΕΕ και το ΕΔΔΑ. Αυτό

¹⁴⁷ ΔΕΚ 23.12.2009, C-45/08 Spector Photo Group NV and Chris Van Raemdonck κ. Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen (CBFA). (ECLI:EU:C:2009:806), σκ. 43 – 44: “... η αρχή του τεκμηρίου αθωότητας δεν απαγορεύει το τεκμήριο του άρθρου 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2003/6 κατά το οποίο η πρόθεση εκείνου που διενεργεί πράξη προσώπου που κατέχει εμπιστευτικές πληροφορίες συνάγεται σιωπηρώς από τα πραγματικά περιστατικά που συνιστούν την παράβαση αυτή, δεδομένου ότι το εν λόγω τεκμήριο είναι μαχητό και ότι τα δικαιώματα άμυνας προστατεύονται...”

¹⁴⁸ ΔΕΕ 5.12.2019, C-671/18 Centraal Justitieel Incassobureau, Ministerie van Veiligheid en Justitie (CJIB) κατά Z.P. και Prokuratura Rejonowa w Chełmnie ECLI:EU:C:2019:1054, σκ.54-57: “...Εν προκειμένω, από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι, κατά το άρθρο 8 του ολλανδικού κώδικα οδικής κυκλοφορίας, η απόφαση με την οποία επιβάλλεται διοικητική ποινή πρέπει να ακυρωθεί εάν ο κάτοχος των πινακίδων αριθμού κυκλοφορίας του επίμαχου οχήματος αποδείξει, μεταξύ άλλων, ότι τρίτος χρησιμοποίησε το όχημα αυτό παρά τη θέλησή του και ότι ευλόγως δεν ήταν σε θέση να τον εμποδίσει ή εάν προσκομίσει πιστοποιητικό από το οποίο να προκύπτει ότι δεν ήταν ο ιδιοκτήτης ή ο κάτοχος του εν λόγω οχήματος κατά τον χρόνο τελέσεως των πράξεων που του προσάπτονται. Στο μέτρο που το τεκμήριο ευθύνης που προβλέπεται από τον ολλανδικό κώδικα οδικής κυκλοφορίας είναι μαχητό και στο μέτρο που αποδεικνύεται ότι ο Z.P. διέθετε όντως, κατά το ολλανδικό δίκαιο, νομικό έρεισμα το οποίο του παρείχε τη δυνατότητα να επιτύχει την ακύρωση της αποφάσεως περί επιβολής της επίμαχης στην κύρια δίκη χρηματικής ποινής, το άρθρο 5 του κώδικα αυτού δεν μπορεί να εμποδίσει την αναγνώριση και την εκτέλεση της αποφάσεως αυτής...”

¹⁴⁹ ΔΕΕ 21.1.2016, C-74/14, Eturas κ.α., EU:C:2016:42, σκ.38. Βλ. σχετ. Α. Πλιάκου, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2018, σ.726-728, όπου επισημαίνει την επίπτωση του τεκμηρίου αθωότητας επί «της αρχής της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών», όσον αφορά τον «βαθμό απόδειξης» που απαιτείται στο πλαίσιο εθνικής διαδικασίας εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ.

¹⁵⁰ Όλγα Τσόλκα, ο.π., σε Σαχκεκίδου/Ταγαρά (επιμ.), 2020 σελ. 525.

σημαίνει ότι το δικαίωμα στη σιωπή, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 της Οδηγίας, θα πρέπει να αναγνωρίζεται σε διοικητικές διαδικασίες, οι οποίες οδηγούν στην επιβολή κυρώσεων ποινικής φύσεως σύμφωνα με εκείνα τα κριτήρια που ορίστηκαν αρχικά από το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Engel¹⁵¹ και υιοθετήθηκαν πιο πρόσφατα και από το ΔΕΕ¹⁵². Πρόκειται για τα ακόλουθα κριτήρια, τα οποία δεν χρειάζεται να συντρέχουν σωρευτικά: το νομικό χαρακτηρισμό σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο· την εγγενή φύση του αδικήματος· το σκοπό και το βαθμό αυστηρότητας της ποινής.

Η νομολογία του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ θεωρεί γενικά τις διοικητικές κυρωτικές διαδικασίες, οι οποίες αφορούν την προστασία της αγοράς και τη φορολογία, ως ποινικού χαρακτήρα, λόγω και του υψηλού βαθμού αυστηρότητας των απειλουμένων προστίμων ¹⁵³. Σε μια τέτοια αξιολόγηση προέβη πρόσφατα το ΔΕΕ, κατά την εξέταση εφαρμογής του δικαιώματος σιωπής, στην απόφαση DB, όσον αφορά τις κυρώσεις που επιβλήθηκαν από την ιταλική επιτροπή εθνικών εταιρειών και χρηματιστηρίου¹⁵⁴. Απαντώντας σε προδικαστικό ερώτημα του ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου σχετικά με την ερμηνεία και την εγκυρότητα του άρθρου 14 παράγραφος 3 της οδηγίας 2003/6/EK για τις πράξεις προσώπων που κατέχουν εμπιστευτικές πληροφορίες και τη χειραγώγηση της αγοράς καθώς και του άρθρου 30 παράγραφος 1 στοιχείο β) του κανονισμού (ΕΕ) 596/2014 για την κατάχρηση της αγοράς, το ΔΕΕ έκρινε ότι οι εν λόγω διατάξεις, ερμηνευόμενες υπό το πρίσμα των άρθρων 47 και 48 του ΧΘΔ, δεν υποχρεώνουν τα κράτη μέλη να τιμωρούν φυσικά πρόσωπα που, τα οποία σε έρευνα που διεξήχθη για αυτά από το αρμόδια αρχή, αρνούνται να συνεργαστούν και παρέχουν πληροφορίες που μπορεί να συμβάλουν στη διαπίστωση της ποινικής τους ευθύνης ή στην επιβολή διοικητικών κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα.

Στηριζόμενο σε εκείνες τις διατάξεις των Συνθηκών (άρθρο 6 ΣΕΕ) και του Χάρτη (άρθρα 52-53) που απαιτούν ερμηνεία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σύμφωνα με το ελάχιστο επίπεδο προστασίας που παρέχεται από την ΕΣΔΑ και με τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, το ΔΕΕ έκρινε ότι το δικαίωμα στη σιωπή απορρέει από το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και το τεκμήριο αθωότητας, όπως αυτά κατοχυρώνονται στα άρθρα 47 και 48 του Χάρτη αντίστοιχα. Στη συνέχεια, το ΔΕΕ διεύρυνε το κανονιστικό νόημα του δικαιώματος στη σιωπή πέραν του πυρήνα του, αναγνωρίζοντας το δικαίωμα του ατόμου να μην τιμωρείται για την άρνησή του να συνεργαστεί στην έρευνα σε μια διοικητική διαδικασία, στο πλαίσιο της οποίας επιβάλλονται κυρώσεις ποινικού χαρακτήρα: Απαγορεύεται να συλλέγονται στοιχεία εναντίον του κατηγορουμένου μέσω της πρόβλεψης κυρώσεων για την άρνηση σύμπραξής του, σε βάρος της ελευθερίας και των δικαιωμάτων υπεράσπισης. Και αυτό ισχύει όχι μόνο για πληροφορίες επί

¹⁵¹ ΕΔΔΑ, Engel and Others κ. Ολλανδίας, 8.6.1976, παρ. 81

¹⁵² ΔΕΕ 5.6.2012, C-489/10, Bonda (EU:C:2012:319), παρ. 37 και ΔΕΕ 7.5.2013, C-617/10, Åkerberg Fransson (EU:C:2013:105), παρ. 35

¹⁵³ Βλ. τις αποφάσεις του ΔΕΕ της 20.3.2018 στις υποθέσεις C-596/16 και C-597/16, Di Puma and Zecca (EU:C:2018:192) παρ. 38 και C-537/16, Garlsson Real Estate and Others (EU:C:2018:193), παρ. 34 and 35, επίσης ΕΔΔΑ Grande Stevens and Others κ. Ιταλίας 2014, παρ. 101

¹⁵⁴ ΔΕΕ 2.2.2021, C-481/19, DB v. Consob (EU:C:2021:84), απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 2021 παρ. 43

γεγονότων που ενοχοποιούν άμεσα το άτομο, αλλά και για αυτές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την στήριξη της κατηγορίας (παρ. 40).

Το ΔΕΕ υπογραμμίζει ότι η ανάγκη αναγνώρισης του δικαιώματος στη σιωπή προκύπτει επίσης, όταν, «σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, τα αποδεικτικά στοιχεία που αποκτήθηκαν σε αυτή τη διαδικασία μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε ποινική διαδικασία εναντίον του προσώπου αυτού, προκειμένου να αποδειχθεί ότι έχει διαπραχθεί ποινικό αδίκημα» (παρ. 44). Σε κάθε περίπτωση, η απόφαση στην υπόθεση DB του ΔΕΕ φαίνεται να θέτει ένα υψηλό επίπεδο προστασίας του δικαιώματος στη σιωπή: Μολονότι το άρθρο 2 της οδηγίας ορίζει σαφώς ότι «εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, από τη στιγμή που ένα άτομο είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος για διάπραξη ποινικού αδικήματος ή υποτιθέμενου ποινικού αδικήματος», το ΔΕΕ έκρινε ευρύτερα ότι η ποινική ευθύνη του ατόμου δεν μπορεί ποτέ να αποδειχθεί βάσει αποδεικτικών στοιχείων που έχουν συλλεχθεί από τη δημόσια αρχή, υπό την απειλή επιβολής κυρώσεων στο άτομο, ακόμη και σε διοικητικές διαδικασίες 155.

Όσον αφορά τα νομικά πρόσωπα, από την απόφαση στην υπόθεση Orkem 156 έχει αναγνωριστεί στις επιχειρήσεις μια περιορισμένη προστασία του δικαιώματος σιωπής. Η εταιρεία Orkem είχε προσβάλει την απόφαση της Επιτροπής στον τομέα του δικαίου του ανταγωνισμού, ισχυριζόμενη ότι υπήρξε παραβίαση των δικαιωμάτων υπεράσπισης της, καθώς η απόφαση αυτή υποχρέωσε την εταιρεία να δώσει πληροφορίες που αποτελούσαν αποδεικτικά στοιχεία εναντίον της. Στην υπόθεση εκείνη, το ΔΕΚ, στηριζόμενο στις γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ, αφενός επιβεβαίωσε ότι η προστασία του δικαιώματος σιωπής επιφυλάσσεται στα φυσικά πρόσωπα σε ποινικές διαδικασίες, αφετέρου διαπίστωσε ότι μια απόφαση που υποχρεώνει τις επιχειρήσεις να παράσχουν απαντήσεις που θα μπορούσαν να συνεπάγονται την παραδοχή της ύπαρξης παράβασης της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού εκ μέρους τους παραβίαζε το δικαίωμα άμυνας. Έτσι, η προστασία του δικαιώματος σιωπής των επιχειρήσεων είναι αρκετά περιορισμένη: δεν μπορούν να υποχρεωθούν να παραδεχτούν ότι έχουν διαπράξει παράβαση, αλλά δεν εξαιρούνται από την απάντηση σε πραγματικές ερωτήσεις και την παροχή εγγράφων, παρόλο που τα τελευταία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη διαπίστωση ευθύνης. Η απόφαση στην υπόθεση Orkem

155 Αυτή η προσέγγιση φαίνεται να συνάδει με την απόφαση Chambaz κατά Ελβετίας του ΕΔΔΑ, αριθμός προσφυγής 11663/04, της 5ης Απριλίου 2012· στην υπόθεση εκείνη, είχε επιβληθεί πρόστιμο σε βάρος του κατηγορουμένου κατά τη διάρκεια διοικητικής διαδικασίας, επειδή είχε αρνηθεί να παράσχει έγγραφα σχετικά με τα έσοδά του που θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί για με σκοπό τη διαπίστωση της ποινικής του ευθύνης για φοροδιαφυγή. Το Δικαστήριο αναγνώρισε παραβίαση του δικαιώματος της μη αυτοενοχοποίησης σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1 της ΕΣΔΑ, καθώς η ποινική και η διοικητική διαδικασία ήταν στενά συνδεδεμένες και η πρώτη ήταν μεταγενέστερη της δεύτερης.

156 ΔΕΚ 18.10.1989, C 374/87, Orkem v Commission (EU:C:1989:387)

ενσωματώθηκε αργότερα στην αιτιολογική σκέψη 23 του κανονισμού 1/2003/157 και δεν ξεπεράστηκε από μεταγενέστερες αποφάσεις¹⁵⁸.

Σημειώνεται εδώ ότι η προαναφερθείσα απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση DB δεν έδωσε τη δυνατότητα επέκτασης του δικαιώματος στη σιωπή -σε πλήρη έκταση- στα νομικά πρόσωπα, ούτε αμφισβήτησε την ασαφή διάκριση μεταξύ των πραγματικών ερωτημάτων που επιτρέπονται και των ερωτημάτων που ενδέχεται να συνεπάγονται την παραδοχή της παραβατικής συμπεριφοράς, απαγορευμένη ως αντίθετη προς την ίδια την ουσία του δικαιώματος στη σιωπή (παρ. 46-47).

1.3.Επί του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 48 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ και της σχέσης του με την Οδηγία (ΕΕ) 2016/343

Αποδέκτες της διάταξης του άρθρου 48 παρ. 1 ΧΘΔ είναι σε εθνικό επίπεδο οι εισαγγελικές, δικαστικές ή καθώς και οι διοικητικές αρχές¹⁵⁹, υπό την προϋπόθεση ότι «εφαρμόζουν δίκαιο της Ένωσης», κατά την έννοια της παρ.1 του άρθρου 52 ΧΘΔ¹⁶⁰.

Έτσι, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ επί της ανωτέρω ρήτρας, η εφαρμογή της παρ.1 του άρθρου 48 ΧΘΔ σε εθνικές διαδικασίες, όταν αυτές δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ενωσιακής νομοθετικής ρυθμίσεως ή δεν αποβλέπουν στην προστασία εννόμων συμφερόντων της Ένωσης 161, εξαρτάται -σήμερα τουλάχιστον- από το ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής της προαναφερθείσας Οδηγίας 2016/343 για την «ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας [και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του] στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας».

Σχετική είναι εδώ η απόφαση Rayonna¹⁶², όπου το ΔΕΕ ασχολήθηκε με το ζήτημα, κατά πόσον εθνικές διαδικασίες σχετικά με τον περιορισμό ενός προσώπου σε ψυχιατρικό κατάσταση «συνιστούν εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης», με συνέπεια την υποχρέωση του οικείου κράτους μέλους «να σέβεται, όπως επιτάσσει το άρθρο 51 παράγραφος 1 του Χάρτη¹⁶³, τα θεμελιώδη

¹⁵⁷ Στην εν λόγω σκέψη διαλαμβάνεται ότι: "...Οι επιχειρήσεις, όταν συμμορφώνονται με απόφαση της Επιτροπής, δεν μπορούν να υποχρεωθούν να ομολογήσουν ότι διέπραξαν παράβαση, αλλά υποχρεούνται εν πάση περιπτώσει να απαντήσουν στις περί των γεγονότων ερωτήσεις και να παράσχουν έγγραφα, ακόμη και αν οι πληροφορίες αυτές μπορεί να χρησιμοποιηθούν εναντίον τους ή εναντίον άλλων επιχειρήσεων για τη θεμελίωση ύπαρξης παράβασης.."

¹⁵⁸ ΔΕΚ 15.10.2022, C-238/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij κ.α.. κ. Επιτροπής (ECLI:EU:C:2002:582), ΔΕΚ 29.6.2006, C-301/04 P, Επιτροπή κ. SGL Carbon (EU:C:2006:432), ΔΕΚ 25.6.2007, C-407/04 P, Dalmine κ. Επιτροπής (EU:C:2007:53); ΔΕΕ 28.1.2021, C-466/19 P, Qualcomm and Qualcomm Europe κ. Επιτροπής (ECLI:EU:C:2021:76)

¹⁵⁹ Βλ. σχετ. Όλγα Τσόλκα, ο.π., σε Σαχκεκίδου/Ταγαρά (επιμ.), ο.π., 2020, σελ. 519 επ.

¹⁶⁰ Βλ. για την εν λόγω διάταξη του ΧΘΔΕΕ, Νέδα Κανελλοπούλου-Μαλούχου, σε Σαχκεκίδου/Ταγαρά, ο.π., 2020, σελ. 610 επ.

¹⁶¹ Τον σκοπό αυτό επιδιώκουν εσωτερικοί κυρωτικοί κανόνες που θεσπίζονται είτε προς ενσωμάτωση οδηγιών, κατά την πρόβλεψη του άρθρου 83 ΣΛΕΕ είτε προς εκπλήρωση της -απορρέουσας από κανόνες του ενωσιακού δικαίου- υποχρέωσης των κρατών μελών να επιβάλουν κυρώσεις «ποινικού» χαρακτήρα για παραβάσεις του δικαίου αυτού, όπως λ.χ. για συμπεριφορές που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης, βλ. ΔΕΕ 26.2.2013, C-617/10, Akeberg Fransson, EU:C:2013:105, σκ.17-30.

¹⁶² ΔΕΕ 19.9.2019, C-467/18, EU:2029:765, σκ.64-75.

¹⁶³ Βλ. για την εν λόγω διάταξη του ΧΘΔΕΕ, Χ. Ταγαρά, άρθρο 51, σε Σαχκεκίδου/Ταγαρά, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2020, σελ. 579 επ.

δικαιώματα που διασφαλίζει το δίκαιο αυτό». Από τη διατύπωση αυτή φαίνεται να υπολαμβάνει το ΔΕΕ ως επιταγή, απορρέουσα από το άρθρο 52 παρ.1 ΧΘΔ, την υποχρέωση των κρατών μελών να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα του ΧΘΔ, όπως αυτά κατοχυρώνονται και στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο. Έτσι, ασχολήθηκε εν προκειμένω με «το δικαίωμα στο τεκμήριο αθωότητας, όπως προβλέπεται στο άρθρο 3 της οδηγίας 2016/343».¹⁶⁴ Προβαίνοντας σε μια διάκριση των οικείων εθνικών διαδικασιών, αποφάνθηκε ότι:

α) Η διαδικασία περιορισμού ενός προσώπου σε ψυχιατρικό κατάσταση «για θεραπευτικούς σκοπούς», στο βαθμό που λαμβάνει χώρα ανεξάρτητα από οποιαδήποτε ποινική διαδικασία, δεν συνιστά «εφαρμογή» του δικαίου της Ένωσης, καθότι δεν συγκαταλέγεται στις «ποινικές διαδικασίες» που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της ανωτέρω οδηγίας. Έτσι, μη υπάρχοντος συνδετικού στοιχείου μεταξύ της εθνικής ρύθμισης και του ενωσιακού δικαίου, «ούτε» η οδηγία «ούτε» το άρθρο 51 παρ.1 του Χάρτη «εφαρμόζονται» στην εν λόγω διαδικασία, υπό την έννοια της υποχρέωσης των εθνικών οργάνων να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της Ένωσης. Συνεπώς, από τις σκέψεις αυτές του ΔΕΕ συνάγεται ότι τα οικεία εθνικά όργανα δεν δεσμεύονται ούτε από την παρ.1 του άρθρου 48 ΧΘΔ.

β) Αντίθετα, «λόγω του ποινικού της σκοπού», εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2016/343 εκείνη η διαδικασία, στο πλαίσιο της οποίας διατάσσεται για θεραπευτικούς λόγους «και για λόγους ασφάλειας» ο περιορισμός σε ψυχιατρικό κατάσταση ενός προσώπου που σε κατάσταση άνοιας τέλεσε αξιόποινη πράξη, ήτοι προσώπου μη ικανού προς καταλογοισμό. Για το λόγο αυτό, οι αρμόδιες εθνικές αρχές υποχρεούνται να τηρούν στην ανωτέρω διαδικασία το άρθρο 3 της οδηγίας, που «επιβάλλει» στα κράτη μέλη να μεριμνούν για την προστασία του τεκμηρίου αθωότητας. Έτσι, κατ' αποτέλεσμα τυγχάνει εφαρμογής και η παρ.1 του άρθρου 48 ΧΘΔ.

2. Ειδικότερα ζητήματα ερμηνείας κι εφαρμογής της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343

2.1. Τεκμήριο αθωότητας και προσωρινή κράτηση

Τα τελευταία χρόνια, το ΔΕΕ κλήθηκε να αντιμετωπίσει το ζήτημα της εφαρμογής των άρθρων 4 και 6 της Οδηγίας 343/2016 σε σχέση με περιοριστικούς όρους (προσωρινή κράτηση) σε τρεις διαφορετικές υποθέσεις, τις Milev 165, RH 166 και DK 167. Σοβαρά προβλήματα που είχαν προκύψει στο καθεστώς προσωρινής κράτησης της Βουλγαρίας ήταν πίσω από αυτές τις τρεις προσφυγές:

2.1.1. Υπόθεση MILEV

¹⁶⁴ Σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, «τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι τεκμαίρονται αθώοι μέχρις ότου αποδειχτεί η ενοχή τους σύμφωνα με το νόμο». Πρόκειται δηλαδή για τον κανόνα της παρ.1 του άρθρου 48 ΧΘΔ, που ενσωματώνεται (και) σε επίπεδο παραγώγου δικαίου.

¹⁶⁵ ΔΕΕ 19.9.2018, C-310/18

¹⁶⁶ ΔΕΕ 12.2.2019, C-8/19

¹⁶⁷ ΔΕΕ 28.11.2019, C-653/19

Κατά τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, ο ύποπτος, κ. Milev, παρέμεινε κρατούμενος για χρονικό διάστημα 4 μηνών μετά τη σύλληψή του, για το λόγο ότι καταρχήν οι καταθέσεις ενός μάρτυρα είχαν κριθεί αξιόπιστες. Το εθνικό Δικαστήριο (της Βουλγαρίας) υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, ζητώντας να διευκρινίσει εάν η εθνική τους νομολογία, σύμφωνα με την οποία τα βουλγαρικά δικαστήρια εφαρμόζουν αυτό το είδος καταναγκαστικού μέτρου – «χωρίς να συγκρίνουν τα ενοχοποιητικά και απαλλακτικά στοιχεία, ακόμη και αν ο δικηγόρος του κατηγορουμένου έχει υποβάλει επιχειρήματα για το σκοπό αυτό» – ήταν συμβατή με τα άρθρα 4 και 10 και τις αιτιολογικές σκέψεις 16 και 48 της οδηγίας.

Τρία βασικά συμπεράσματα θα μπορούσαν να εξαχθούν από την απόφαση του Δικαστηρίου: Πρώτον, το Δικαστήριο έκρινε ξεκάθαρα ότι η οδηγία ήταν εφαρμοστέα στον κ. Milev και στις σχετικές εθνικές διαδικασίες, δεδομένου ότι το άρθρο 2 ισχύει για φυσικά πρόσωπα «που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι σε ποινικές διαδικασίες» (παρ. 39 και 40). Δεύτερον, διευκρίνισε ότι η εν λόγω οδηγία δεν αποσκοπεί στην παροχή ενός αυτόνομου ευρωπαϊκού καθεστώτος προσωρινών μέτρων, σημειώνοντας ότι «υπό το πρίσμα του ελάχιστου βαθμού εναρμόνισης που επιδιώκεται σε αυτήν, η οδηγία 2016/343 δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως πλήρες και εξαντλητικό μέσο που αποσκοπεί στη θέσπιση όλων των προϋποθέσεων για τη λήψη αποφάσεων προσωρινής κράτησης» (βλ. παρ. 47) και, ως εκ τούτου, οι περισσότερες πτυχές αυτών των προληπτικών μέτρων – όπως οι «περιστάσεις υπό τις οποίες η απόφαση για προσωρινή κράτηση μπορεί να ληφθεί», «ο βαθμός βεβαιότητας που πρέπει να υφίσταται για τον δράστη του αδικήματος» και οι κανόνες που διέπουν τα αποδεικτικά στοιχεία – θα πρέπει να εναπόκεινται στο εθνικό δίκαιο επειδή «η εν λόγω οδηγία δεν διέπει τις προϋποθέσεις, υπό τις οποίες λαμβάνονται αποφάσεις προσωρινής κράτησης» (παρ. 48). Τρίτον, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι τα άρθρα 3 και 4 της Οδηγίας είναι συμβατά με τη λήψη «προδικαστικών αποφάσεων διαδικαστικού χαρακτήρα», «υπό την προϋπόθεση ότι οι αποφάσεις αυτές δεν αναφέρονται στο πρόσωπο που κρατείται ως ένοχο» (παρ. 49).

2.1.2. Υπόθεση RH

Στη δεύτερη περίπτωση, ο RH, ύποπτος για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση, τέθηκε επίσης υπό κράτηση, δεδομένου ότι «υπήρχαν βάσιμοι λόγοι να υφίστανται υποψίες ότι διέπραξε το αδίκημα». Το κύριο (προδικαστικό) ερώτημα που απευθύνεται στο Δικαστήριο εδώ αφορούσε τη συμβατότητα των αποφάσεων των Δικαστηρίων της Βουλγαρίας, σχετικά με την προσωρινή κράτηση, με την αιτιολογική σκέψη 16 της οδηγίας, η οποία επιβάλλει στις αρχές την υποχρέωση να επαληθεύουν εάν υπάρχουν «επαρκή στοιχεία ενοχοποιητικών στοιχείων κατά του υπόπτου ή κατηγορούμενος για να δικαιολογήσει την απόφαση [...]».

Λαμβάνοντας ως σημείο εκκίνησης την απόφαση στην υπόθεση Milev, το Δικαστήριο επεσήμανε και πάλι ότι, «κατά την έννοια του άρθρου 4 της Οδηγίας 2016/343», προδικαστική απόφαση προσωρινής κράτησης που λαμβάνεται, όταν υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να υφίστανται υποψίες, δεν συνεπάγεται ότι το πρόσωπο παρουσιάζεται ως ένοχο για τις κατηγορίες αυτές και, ως εκ τούτου, το μέτρο ήταν συμβατό με την Οδηγία. Περαιτέρω προχώρησε, σε μια κοινή ανάγνωση των άρθρων 4 και 6 και της αιτιολογικής σκέψης 16 της οδηγίας. Ειδικότερα, το

Δικαστήριο έκρινε ότι: Πρώτον, το άρθρο 4 της οδηγίας 2016/343, το οποίο φέρει τον τίτλο «Δημόσιες αναφορές στην ενοχή προσώπου» καθώς και η πρώτη, η δεύτερη, η τρίτη και η τέταρτη περίοδος της αιτιολογικής σκέψης 16 της εν λόγω οδηγίας «επικεντρώνονται» στο ότι οι δημόσιες δηλώσεις δημοσίων αρχών, καθώς και οι δικαστικές αποφάσεις, με εξαίρεση τις αποφάσεις περί της ενοχής, δεν πρέπει να παρουσιάζουν τον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο ως ένοχο. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 2016/343 διευκρινίζει εξάλλου ρητώς ότι η διάταξη αυτή «δεν θίγει [...] τις προκαταρκτικές αποφάσεις δικονομικής φύσης που λαμβάνονται από δικαστικές ή άλλες αρμόδιες αρχές και βασίζονται σε υπόνοιες ή ενοχοποιητικά στοιχεία». Δεύτερον, μολοντί η πρώτη και η δεύτερη περίοδος της αιτιολογικής σκέψεως 16 της οδηγίας 2016/343 «απλώς υπενθυμίζουν την ανάγκη να διαφυλαχθεί το τεκμήριο αθωότητας κατά τις δημόσιες δηλώσεις», η τρίτη και η τέταρτη περίοδος της αιτιολογικής αυτής σκέψεως «επαναλαμβάνουν ότι η αυτοσυγκράτηση στις δημόσιες δηλώσεις δεν θίγει τις πράξεις της εισαγγελικής αρχής ή τις προκαταρκτικές δικονομικές αποφάσεις, μεταξύ δε άλλων εκείνες που αφορούν την προσωρινή κράτηση». Εξάλλου, το άρθρο 6 της οδηγίας 2016/343, το οποίο τιτλοφορείται «Βάρος της απόδειξης», ορίζει ρητώς, στην παρ. 1, δεύτερο εδάφιο, ότι η διάταξη αυτή ισχύει «με την επιφύλαξη» οποιασδήποτε υποχρεώσεως του δικαστή ή του αρμόδιου δικαστηρίου να αναζητούν «τόσο ενοχοποιητικά όσο και απαλλακτικά στοιχεία» και του δικαιώματος της υπερασπίσεως να προσκομίζει αποδεικτικά στοιχεία σύμφωνα με την ισχύουσα εθνική νομοθεσία. Ως εκ τούτου, εάν, κατόπιν εξετάσεως των ενοχοποιητικών και των απαλλακτικών αποδεικτικών στοιχείων, ένα εθνικό δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν εύλογες υπόνοιες ότι ένα πρόσωπο διέπραξε τις πράξεις που του προσάπτονται και εκδώσει προκαταρκτική απόφαση με αυτό το περιεχόμενο, τούτο «δεν ισοδυναμεί με την παρουσίαση του υπόπτου ή του κατηγορουμένου ως ενόχου για τις πράξεις αυτές, κατά την έννοια του άρθρου 4 της οδηγίας 2016/343». Πράγματι, από το άρθρο 4, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, της οδηγίας αυτής προκύπτει ότι η διάταξη αυτή δεν θίγει τις προκαταρκτικές αποφάσεις δικονομικής φύσεως που λαμβάνονται από δικαστικές αρχές, η δε τέταρτη περίοδος της αιτιολογικής σκέψεως 16 της εν λόγω οδηγίας περιλαμβάνει, μεταξύ αυτών των προκαταρκτικών αποφάσεων, τις αποφάσεις προσωρινής κρατήσεως.

Επιπλέον, στην απόφαση αυτή, το ΔΕΕ «υπενθύμισε» ότι η οδηγία 2016/343 δεν μπορεί να ερμηνευθεί, λαμβανομένου υπόψη του ότι επιδιώκει ελάχιστο βαθμό εναρμόνισης, ως ένα πλήρες και εξαντλητικό νομοθέτημα, το οποίο αποσκοπεί στον καθορισμό του συνόλου των προϋποθέσεων για την έκδοση αποφάσεως περί προσωρινής κρατήσεως, είτε πρόκειται για τον τρόπο εξέτασεως των διαφόρων αποδεικτικών στοιχείων είτε για την έκταση της αιτιολογίας μιας τέτοιας αποφάσεως. Τα άρθρα 4 και 6 της οδηγίας 2016/343, σε συνδυασμό με την αιτιολογική της σκέψη 16, «πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι οι απαιτήσεις που απορρέουν από το τεκμήριο αθωότητας δεν κωλύουν το αρμόδιο δικαστήριο, όταν εξετάζει τις εύλογες υπόνοιες περί του ότι ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος διέπραξε την προσαπτόμενη σε αυτόν αξιόποινη πράξη, προκειμένου να αποφανθεί επί της νομιμότητας αποφάσεως περί προσωρινής κρατήσεως, να προβαίνει σε στάθμιση των ενοχοποιητικών και των απαλλακτικών αποδεικτικών στοιχείων που έχουν προσκομισθεί ενώπιόν του και να αιτιολογεί την απόφασή του όχι μόνον παραθέτοντας τα στοιχεία

που ελήφθησαν υπόψη, αλλά και αποφαινόμενο επί των αντιρρήσεων του συνηγόρου του εν λόγω προσώπου».

2.1.3. Υπόθεση DK

Όσον αφορά στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, ο κατηγορούμενος, D.K., προφυλακίστηκε τον Ιούνιο του 2016 για διάπραξη ανθρωποκτονίας και για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση. Η βουλγάρικη νομοθεσία προέβλεπε ότι το Δικαστήριο πρέπει πρώτα να επανεξετάσει την ουσία μιας τέτοιας κράτησης, αλλά, μόλις εγκρίθηκε το μέτρο, συνεχίστηκε για αόριστο χρονικό διάστημα και στη συνέχεια δεν επανεξετάστηκε αυτεπαγγέλτως. Θα μπορούσε να τροποποιηθεί μόνον εάν το άτομο που κρατείται στη φυλακή το ζητούσε, ισχυριζόμενος την ύπαρξη νέων περιστάσεων που δικαιολογούσαν την αποφυλάκισή του. Το Ειδικό Ποινικό Δικαστήριο της Βουλγαρίας έκρινε ότι, υπό το πρίσμα των «απαιτήσεων του βουλγαρικού δικαίου όπως ερμηνεύεται από την εθνική νομολογία», ήταν απίθανο ότι ο DK θα μπορούσε να συγκεντρώσει επαρκή τέτοια στοιχεία για «αλλαγή των συνθηκών που να δικαιολογούν απελευθέρωση». Με το προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν το άρθρο 6 της οδηγίας 2016/343, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα της αιτιολογικής σκέψεως 22 αυτής, καθώς και τα άρθρα 6 και 47 του Χάρτη αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία, η οποία εξαρτά την απόλυση προσώπου, το οποίο έχει τεθεί υπό προσωρινή κράτηση από την απόδειξη, εκ μέρους του προσώπου αυτού, της ύπαρξης νέων περιστάσεων που να δικαιολογούν την απόλυση αυτή.

Το ΔΕΕ σημείωσε (παραγρ. 26 -42) ότι, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 2 της οδηγίας 2016/343, η οδηγία αυτή εφαρμόζεται στα φυσικά πρόσωπα, τα οποία είναι ύποπτα ή κατηγορούμενα σε ποινική διαδικασία, σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, από τη στιγμή που ένα πρόσωπο θεωρείται ύποπτο ή κατηγορείται για τέλεση αξιόποινης πράξης ή εικαζόμενης αξιόποινης πράξης μέχρι την απόφαση για την τελική εκτίμηση του κατά πόσον το εν λόγω πρόσωπο διέπραξε τη σχετική αξιόποινη πράξη και μέχρι η εν λόγω απόφαση να αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου. Έτσι, έκρινε ότι η οδηγία αυτή έχει εφαρμογή σε περίπτωση, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, στην οποία εθνικό δικαστήριο καλείται να αποφανθεί επί της νομιμότητας της συνεχίσεως της προσωρινής κράτησης. Εντούτοις, το Δικαστήριο «υπενθύμισε» εκ νέου ότι η οδηγία, δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως ένα πλήρες και εξαντλητικό νομοθέτημα, το οποίο αποσκοπεί στον καθορισμό του συνόλου των προϋποθέσεων για την έκδοση αποφάσεως περί προσωρινής κρατήσεως. Επεσήμανε μάλιστα ότι τα άρθρα 3 και 4 αυτής απαιτούν να μην αναφέρεται στην απόφαση περί διατήρησης σε ισχύ μέτρου προσωρινής κρατήσεως, που λαμβάνεται από δικαστική αρχή, ο καθ' ου το μέτρο αυτό ως εάν ήταν ένοχος. Διευκρίνισε, όμως, ότι από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι ο βαθμός δικανικής πεποίθησης που το δικαστήριο, το οποίο καλείται να εκδώσει τέτοια απόφαση, πρέπει να σχηματίσει για το δράστη του εγκλήματος, ο τρόπος, με τον οποίο πρέπει να εξετάσει τα διάφορα αποδεικτικά στοιχεία και η έκταση της αιτιολογίας που υποχρεούται να παραθέσει, απαντώντας στα επιχειρήματα που προβλήθηκαν ενώπιόν του, «δεν διέπονται από την οδηγία 2016/343, αλλά αποκλειστικά από το εθνικό δίκαιο».

Όσον αφορά το άρθρο 6 παρ. 1 της οδηγίας αυτής, το ΔΕΕ σημείωσε ότι η εν λόγω διάταξη ρυθμίζει την κατανομή του «βάρους της απόδειξης της ενοχής των υπόπτων και των κατηγορουμένων». Το δε άρθρο 6 παρ. 2 ορίζει ότι «οποιαδήποτε αμφιβολία περί της ενοχής είναι προς όφελος του υπόπτου ή του κατηγορουμένου». Συναφώς, από το άρθρο 4 της οδηγίας 2016/343 προκύπτει ότι αυτή «διακρίνει» τις δικαστικές αποφάσεις που κρίνουν επί της ενοχής, οι οποίες κατά κανόνα εκδίδονται κατά το πέρασ της ποινικής δίκης, από άλλες διαδικαστικές πράξεις, όπως είναι οι πράξεις της εισαγγελικής αρχής και οι προκαταρκτικές αποφάσεις δικονομικής φύσεως.

Ως εκ τούτου, αποφάνθηκε ότι η αναφορά του άρθρου 6 παρ. 1 και 2, της οδηγίας 2016/343 στην απόδειξη της «ενοχής» πρέπει να νοηθεί υπό την έννοια ότι η διάταξη αυτή έχει ως αντικείμενο τη ρύθμιση της κατανομής του βάρους αποδείξεως «μόνον κατά την έκδοση δικαστικών αποφάσεων που κρίνουν επί της ενοχής». Κατά το ΔΕΕ, η ερμηνεία αυτή επιρρωννύεται, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας με το σημείο 31 των προτάσεών του, από τη σύγκριση των αιτιολογικών σκέψεων 16 και 22 της οδηγίας 2016/343. Συγκεκριμένα, η αιτιολογική σκέψη 16 αφορά τον σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας κατά τις δημόσιες δηλώσεις των αρχών και τις διαδικαστικές πράξεις που διενεργούνται πριν αποδειχθεί κατά τον νόμο η ενοχή του υπόπτου (άρθρο 4 της οδηγίας). Η αιτιολογική αυτή σκέψη αναφέρεται ειδικώς στο καθεστώς που διέπει τις προκαταρκτικές αποφάσεις δικονομικής φύσεως. Αντίθετα, η αιτιολογική σκέψη 22 που αφορά την κατανομή του βάρους αποδείξεως, η οποία διέπεται από το άρθρο 6 της εν λόγω οδηγίας, δεν αναφέρεται σε τέτοιες αποφάσεις, αλλά αφορά αποκλειστικά τη διαδικασία που καθιστά δυνατή την απόδειξη της ενοχής του υπόπτου. Πάντως, δικαστική απόφαση έχουσα ως μοναδικό αντικείμενο την ενδεχόμενη συνέχιση της προσωρινής κράτησης του κατηγορουμένου σκοπεί αποκλειστικώς στην επίλυση του ζητήματος αν το εν λόγω πρόσωπο πρέπει, υπό το πρίσμα του συνόλου των κρίσιμων περιστάσεων, να απολυθεί, χωρίς να περιλαμβάνει εκτίμηση ως προς το αν το πρόσωπο αυτό είναι ένοχο για το αδίκημα που του προσάπτεται. Σχετικά το Δικαστήριο αναφέρθηκε στα άρθρα 3 και 4 της οδηγίας 2016/343 που απαγορεύουν να παρουσιάζεται ο κατηγορούμενος ως εάν είναι ένοχος.

Κατόπιν των ανωτέρω παραδοχών, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η ένδικη απόφαση αυτή «δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως δικαστική απόφαση επί της ενοχής του κατηγορουμένου κατά την έννοια της οδηγίας». Ως εκ τούτου, το άρθρο 6 της εν λόγω οδηγίας δεν έχει εφαρμογή στη διαδικασία που οδηγεί στην έκδοση τέτοιας απόφασεως, οπότε η κατανομή του βάρους αποδείξεως στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής εμπίπτει αποκλειστικά στο εθνικό δίκαιο.

Όσον αφορά τα άρθρα 6 και 47 του Χάρτη, το ΔΕΕ «υπενθύμισε» ότι οι διατάξεις του Χάρτη απευθύνονται, δυνάμει του άρθρου του 51, παράγραφος 1, στα κράτη μέλη, μόνον όταν τα κράτη αυτά εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Δεδομένου ότι η κατανομή του βάρους απόδειξης στο πλαίσιο διαδικασίας όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη δεν διέπεται από το δίκαιο της Ένωσης, οι διατάξεις του Χάρτη και ειδικότερα οι διατάξεις των άρθρων του 6 και 47, δεν εφαρμόζονται στους εθνικούς κανόνες που διέπουν την κατανομή αυτή. Έτσι, στο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα δόθηκε η απάντηση ότι ούτε το άρθρο 6 της οδηγίας 2016/343 ούτε τα άρθρα 6 και 47 του Χάρτη έχουν εφαρμογή επί εθνικής νομοθεσίας, η οποία εξαρτά την απόλυση προσώπου, το

οποίο έχει τεθεί υπό προσωρινή κράτηση από την απόδειξη, εκ μέρους του προσώπου αυτού, της ύπαρξης νέων περιστάσεων που να δικαιολογούν την απόλυση αυτή.

Οι προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Pitruzzella στην εν λόγω υπόθεση ήταν πιο σαφείς. Έχοντας μοιραστεί τις ανησυχίες του για την κατάσταση της D.K. και γενικά για ένα καθεστώς όπως το βουλγαρικό, στο οποίο ο κατηγορούμενος πρέπει να αποδείξει την ύπαρξη νέων συνθηκών προκειμένου να αποφυλακιστεί (παρ. 15), εξήγησε λεπτομερώς τις απόψεις του για την υπόθεση, επικαλούμενος κυριολεκτικά, συστηματικά, ιστορικά και τελεολογικά επιχειρήματα προς υποστήριξη των συμπερασμάτων του. Ο Γενικός Εισαγγελέας ξεκίνησε επιβεβαιώνοντας ότι η Οδηγία εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια της διαδικασίας (άρθρο 2). Θεώρησε όμως ότι το άρθρ. 6 δεν περιείχε ρητή αναφορά σε προδικαστικές αποφάσεις – σε αντίθεση με το άρθρο 4 – επειδή «δεν πρόκειται για απόφαση για την ενοχή αυτών των προσώπων» και, ως εκ τούτου, τα προληπτικά μέτρα δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 της Οδηγίας. Δικαιολόγησε επίσης την άποψή του με ένα ιστορικό επιχείρημα. Εξήγησε ότι στην αιτιολογική έκθεση του σχεδίου της οδηγίας, η Επιτροπή είχε δηλώσει ότι «η προσωρινή κράτηση ήταν αντικείμενο χωριστών πρωτοβουλιών της ΕΕ» προσθέτοντας «ότι η πρόταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου να περιληφθεί ρητή αναφορά στην προσωρινή κράτηση μόνο, στη διατύπωση του άρθρου 4, δεν εγκρίθηκε». Ο Γενικός Εισαγγελέας συμπέρανε ότι η οδηγία δεν μπορούσε να διορθώσει την κατάσταση του DK (παρ. 23), και έτσι αυτός θα έπρεπε να βασιστεί προσδοκά πλέον σε μια πιθανή θετική απάντηση από το ΕΔΔΑ. Όμως, με τη σκέψη αυτή φαίνεται να υπονοείται ότι η παρεχόμενη από το ΕΔΔΑ προστασία είναι ευρύτερη σε σχέση με εκείνη που παρέχεται με την προκειμένη οδηγία. Κατά τούτο, ανακύπτει το ερώτημα, γιατί δεν ερμηνεύθηκαν οι διατάξεις της οδηγίας, υπό το πρίσμα του άρθρου 48 παρ. 1 του ΧΘΔΕΕ, ώστε να διασφαλιστεί η επιταγή ομοιογένειας του άρθρου 52 παρ. 3 του Χάρτη.

Μάλιστα έναντι της ανωτέρω προσέγγισης του ΔΕΕ, υποστηρίζεται¹⁶⁸ πως, μολονότι είναι σαφές ότι η οδηγία δεν αποσκοπεί στην εξαντλητική ρύθμιση του καθεστώτος προσωρινής κράτησης σε ευρωπαϊκό επίπεδο (όπως εξεξηγήθηκε στην υπόθεση Milev) και ως εκ τούτου, οι προϋποθέσεις για τη λήψη αποφάσεων σχετικά με μια τέτοια κράτηση εξακολουθούν να διέπονται από το εθνικό δίκαιο, εν τούτοις δεν υπάρχει προφανής λόγος αποκλεισμού εφαρμογής της Οδηγίας, όταν σε τέτοια μέτρα ανακύπτουν ζητήματα, όπως έχει επανειλημμένα τονιστεί από το ΕΔΔΑ, που συνδέονται στενά με το τεκμήριο αθωότητας, ιδίως όσον αφορά στην κατανομή του βάρους απόδειξης. Περαιτέρω, σημειώνεται ότι, όπως επιβεβαιώθηκε από το ΔΕΕ, το άρθρο 2 θεσπίζει τη γενική εφαρμογή της οδηγίας σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας. Οποιαδήποτε λοιπόν εξαίρεση από αυτόν τον κανόνα θα πρέπει να αναφέρεται ξεκάθαρα και ρητά και δεν υπάρχει αναφορά ή διάταξη σε κανένα άρθρο και ιδίως στο άρθρο 6 που να περιορίζει αυτό το ευρύ πεδίο μόνον στο στάδιο της κυρίας διαδικασίας στη δίκη ή στη δικαστική απόφαση. Όπου ο νόμος δεν διακρίνει, ούτε ο ερμηνευτής πρέπει να το κάνει, ειδικά όταν πρόκειται για θεμελιώδη

¹⁶⁸ Recent European Court of Justice case-law on Directive 2016/343 on the presumption of innocence (Milev, RH & DK): are pretrial detentions covered by this instrument? María Luisa Villamarín López Crossref. δημοσιευμένο στο διαδίκτυο στις 01.03.2021, πρόσβαση στις 02.09.2022 Αντίθετα, ο Γ.Ε. στην παράγρ. 31 των Προτάσεών του, επιβεβαίωσε ότι «αν και το άρθρ. 4 της Οδηγίας 2016/343 αναφέρεται ρητά σε προδικαστικές αποφάσεις δικονομικού χαρακτήρα [...] το άρθρο 6 της Οδηγίας δεν περιέχει τέτοια αναφορά.»

δικαιώματα. Επιπλέον υπάρχει ένα ακόμη επιχείρημα υπέρ της συγκεκριμένης άποψης και συγκεκριμένα το γράμμα του εδαφίου α της παρ. 1 του άρθρου 6 της οδηγίας: “ Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι η εισαγγελική αρχή φέρει το βάρος της απόδειξης της ενοχής των υπόπτων και των κατηγορουμένων.” Η εν λόγω διάταξη αναφέρεται ρητά όχι μόνο στον κατηγορούμενο, ο οποίος είναι το κεντρικό πρόσωπο στην ακροαματική διαδικασία, αλλά και στον ύποπτο. Η ίδια ερμηνεία μπορεί να δοθεί και για τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 6 της οδηγίας. Εν ολίγοις, δεν υπάρχει ρητός περιορισμός στο άρθρο 6 σχετικά με την εφαρμογή του στις προδικαστικές αποφάσεις, αλλά επιπλέον, το άρθρο 6 περιλαμβάνει ρητή αναφορά στο κύριο στάδιο της ποινικής διαδικασίας, κάτι από το οποίο μπορεί να συναχθεί ότι το ίδιο ισχύει και για τους προσωρινά κρατούμενους.

Περαιτέρω, αυτή η ανάγνωση της Οδηγίας φαίνεται συνεπής και από πλευράς τελεολογικής ερμηνείας, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Όπως έκρινε το Δικαστήριο, υπάρχει προφανώς καθήκον αξιολόγησης της ενοχής του υπόπτου/κατηγορουμένου κάθε φορά που επιβάλλεται προσωρινή κράτηση. Η Δικαστική αρχή πρέπει να εξετάσει, εάν υπάρχουν επαρκείς λόγοι για να δικαιολογηθεί αυτή η απόφαση, λαμβάνοντας υπόψη τα αποδεικτικά στοιχεία που παρουσιάστηκαν. Βεβαίως, γι’ αυτή την αξιολόγηση αρκούν σοβαρές ενδείξεις ενοχής σε αντίθεση με την αξιολόγηση που πρέπει να γίνει για την απόφαση στο τέλος της δίκης (: για να καταδικαστεί ο κατηγορούμενος απαιτείται βεβαιότητα πέρα κάθε λογικής αμφιβολίας). Όμως δεν υπάρχει λόγος να αποκλειστεί η εφαρμογή του ουσιαστικού δικαιώματος του τεκμηρίου αθωότητας από αυτό το στάδιο της προσωρινής κράτησης, δεδομένου ότι αυτό που διακυβεύεται είναι η πιθανή στέρηση της ελευθερίας ενός ατόμου που πρέπει να αντιμετωπίζεται ως αθώο καθ’ όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Και, παρόλο που στην υπόθεση DK, το ΔΕΕ δεν υιοθέτησε αυτή την ερμηνεία, ακολούθησε αυτή τη γραμμή σκέψης στην υπόθεση RH, όταν, όπως προαναφέρθηκε, έκρινε για τη συμβατότητα με τα άρθρα 4 και 6 της απόφασης για την προσωρινή κράτηση, η οποία εκδόθηκε, αφού εξετάστηκαν από το δικαστήριο τα «ενοχοποιητικά και απαλλακτικά αποδεικτικά στοιχεία» (βλ. παρ. 60 της απόφασης RH). Εξάλλου, η συγκεκριμένη ερμηνεία συνάδει περισσότερο με τη ρήτρα του άρθ. 13 της Οδηγίας 169. Εάν δηλαδή μια διάταξη της Οδηγίας είναι ανοιχτή σε περισσότερες από μία ερμηνείες, το ΔΕΕ υποχρεούται να επιλέξει την πιο προστατευτική ερμηνεία, η οποία, σε κάθε περίπτωση, δεν θα πρέπει να μειώνει το επίπεδο προστασίας που έχει οριστεί, στο συγκεκριμένο ζήτημα από το ΕΔΔΑ. Όπως επισημάνθηκε από τους Martufi και Peristeridou 170 καθώς και Angiolini¹⁷¹, το ΔΕΕ θα μπορούσε να είχε επιχειρήσει μια πιο προστατευτική προσέγγιση επί της κανονιστικής εμβέλειας της Οδηγίας.

169 Η διάταξη αυτή ορίζει: “Καμία διάταξη της παρούσας οδηγίας δεν επιτρέπεται να εκληφθεί υπό την έννοια ότι περιορίζει ή αποκλίνει από τα δικαιώματα και τις δικονομικές εγγυήσεις που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη, την ΕΣΔΑ ή από άλλες σχετικές διατάξεις διεθνούς δικαίου ή από το δίκαιο οποιουδήποτε κράτους μέλους που παρέχει υψηλότερο βαθμό προστασίας.”

170 Martufi, A., Peristeridou, C.: Pilate washing his hand. The CJUE on pre-trial detention. EU Law Analysis, 5.12.2019, δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, πρόσβαση στις 09.08.2022

171 Angiolini, G.: La Corte di Giustizia esclude l’estensione della presunzione di innocenza al procedimento cautelare. Sistema Penale, 13.12.2019. σε <https://www.sistemapenale.it/it/scheda/corte-di-giustizia-esclude-estensione-della-presunzione-innocenza-nel-procedimento-cautelare>, τελευταία πρόσβαση στις 15.09.2022

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το άρθρο 48 παράγραφος 1 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και το άρθρο 6 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνουν το «τεκμήριο αθωότητας», ορίζοντας ότι όποιος κατηγορείται για ποινικό αδίκημα πρέπει να τεκμαίρεται αθώος μέχρι να αποδειχθεί η ενοχή του σύμφωνα με το νόμο. Το τεκμήριο αθωότητας πρέπει να αναγνωρίζεται πρωτίστως ως δικαίωμα του κατηγορούμενου σε ποινικές διαδικασίες¹⁷² και ειδικότερα ως πτυχή του δικαιώματος του κατηγορουμένου για δίκαιη δίκη.

Το τεκμήριο αθωότητας έχει δύο όψεις: εσωτερική και εξωτερική. Η εσωτερική πτυχή σχετίζεται με τον τρόπο, με τον οποίο οι φορείς που εμπλέκονται άμεσα στην ποινική διαδικασία, όπως δικαστές, εισαγγελείς, αστυνομικοί και δικηγόροι, αντιλαμβάνονται τον κατηγορούμενο και πώς αυτό επηρεάζει την καθημερινή τους εργασία. Η εξωτερική πτυχή αφορά τη δημόσια εικόνα του κατηγορουμένου, την οποία, σε μεγάλο βαθμό, διαμορφώνουν τα μέσα ενημέρωσης, συμπεριλαμβανομένων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Ωστόσο, η διάκριση μεταξύ αυτών των δύο πτυχών μπορεί, κατά περίπτωση, να είναι ασαφής, καθώς η κάλυψη από τα μέσα ενημέρωσης μπορεί επίσης να επηρεάσει όσους εμπλέκονται στη διαδικασία.

Η οδηγία (ΕΕ) 2016/343 αποσκοπεί στην ενίσχυση του τεκμηρίου αθωότητας καλύπτοντας βέβαια μόνο ορισμένες πτυχές της. Η εν λόγω Οδηγία -μεταξύ άλλων- αναγνωρίζει τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν τα μέσα ενημέρωσης, όταν μεταδίδουν ειδήσεις και σχόλια σε σχέση με την ποινική δικαιοσύνη, ενώ τονίζει επίσης τη σημασία της αρχής της ελευθερίας του Τύπου. Το άρθρο 4 παράγραφος 3 και οι αιτιολογικές σκέψεις 18 και 19 της οδηγίας αναγνωρίζουν ρητά αυτόν τον ρόλο, τονίζοντας συγχρόνως τα εγγύα που πρέπει να διασφαλίζουν τα κράτη μέλη κατά τη διοχέτευση ειδήσεων προς τα μέσα ενημέρωσης, υπό τον όρο ότι οι δημόσιες αρχές σέβονται το τεκμήριο της αθωότητας κατά την παροχή αυτών των πληροφοριών. Η προσέγγιση αυτή συνάδει με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το οποίο έχει επανειλημμένα δηλώσει ότι ο Τύπος και οι πάροχοι ενημέρωσης μέσω διαδικτύου διαδραματίζουν ουσιαστικό ρόλο σε μια δημοκρατική κοινωνία ως «φύλακες» (watchdogs), διασφαλίζοντας τη λογοδοσία των δημοσίων αρχών. Ωστόσο το ΕΔΔΑ διαπίστωσε επίσης ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, μια αρνητική - εχθρική εκστρατεία των μέσων ενημέρωσης μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη δίκαιη δίκη και σε τέτοιες περιπτώσεις το κράτος μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνο για παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας. Επομένως, οι φορείς της δικαστικής λειτουργίας, ως εγγυητές του τεκμηρίου της αθωότητας, πρέπει να διασφαλίζουν τη δίκαιη δίκη τόσο έναντι των κατηγορουμένων όσο και της κοινής γνώμης, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε κάλυψη από τα μέσα ενημέρωσης. Για παράδειγμα, μια καλά αιτιολογημένη κρίση για τα γεγονότα μιας υπόθεσης που εκδόθηκε από δικαστήριο, το οποίο αποτελείται από επαγγελματίες δικαστές, θα αρκούσε για να αντικρούσει τυχόν ισχυρισμούς ότι μια επιθετική - αρνητική εκστρατεία του Τύπου είχε επηρεάσει αρνητικά το τεκμήριο αθωότητας.

¹⁷² Όπως προαναφέρθηκε, η έννοια του όρου «ποινικές διαδικασίες» νοείται, όπως αυτή ερμηνεύεται από το ΔΕΕ, με την επιφύλαξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ

Σε μια εποχή ολοένα και αυξανόμενου ποινικού λαϊκισμού θα πρέπει -στο πλαίσιο της εσωτερικής μας έννομης τάξης- να διερευνηθεί το ενδεχόμενο να λειτουργήσει η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας ως δικονομικό κώλυμα υπό την εκδοχή της δυνατότητας προσωρινής αναστολής της ποινικής δίκης για εύλογο χρονικό διάστημα, με παράλληλη πρόβλεψη περί αναστολής της παραγραφής, όταν οι εξατομικεύσιμες δημόσιες δηλώσεις προέρχονται πρωτίστως από φορείς της εκτελεστικής λειτουργίας που κατέχουν κυβερνητικό αξίωμα. Η παραβίαση του τεκμηρίου είναι ακόμη βαρύτερη όταν τέτοιες δηλώσεις λαμβάνουν χώρα από φορείς της εκτελεστικής ή νομοθετικής λειτουργίας σε περιπτώσεις υποθέσεων πολιτικού ενδιαφέροντος και ακόμη περισσότερο όταν αυτός που κάνει τη δήλωση έχει σε προηγούμενο χρονικό σημείο συμμετάσχει με την ψήφο του στη διαδικασία για άσκηση ποινικής δίωξης¹⁷³. Τέτοιες δηλώσεις συνιστούν ανεπίτρεπτη παρέμβαση της εκτελεστικής στη δικαστική λειτουργία κι ως εκ τούτου στη δίκαιη απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην εκάστοτε συγκεκριμένη υπόθεση. Θα μπορούσε λοιπόν να παρασχεθεί στο θιγόμενο πρόσωπο το δικαίωμα να προσφύγει άμεσα στην ποινική δικαιοσύνη, ανάλογα με το εκάστοτε διαδικαστικό στάδιο, ζητώντας να διαπιστωθεί η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας πριν και ανεξάρτητα από την απόφαση του αρμοδίου δικαστηρίου επί της ενοχής του. Σε περίπτωση διαπίστωσης της προσβολής, το δικαστικό συμβούλιο στη φάση της προδικασίας ή το δικαστήριο στη φάση της κυρίας διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένης εκείνης των ενδίκων μέσων, θα κρίνει ανάλογα με τις περιστάσεις ποιος είναι ο εύλογος χρόνος αναστολής της ποινικής διαδικασίας, ώστε να αποκατασταθεί η ισορροπία στην δικαιοσύνη της ποινικής δίκης, την οποία διατάραξε η προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας από τις δημόσιες δηλώσεις των παραπάνω προσώπων¹⁷⁴.

Άλλωστε, η τήρηση των επιταγών που απορρέουν από το τεκμήριο αθωότητας και η παροχή αποτελεσματικών ενδίκων μέσων προστασίας συνιστούν επιβεβλημένους όρους της αρχής του κράτους δικαίου σε κάθε ευνομούμενη Πολιτεία, σύμφωνα (και) με τις δεσμεύσεις που απορρέουν από την ΕΣΔΑ και την ενωσιακή δικαιοταξία. Ως εκ τούτου, οι μεν σχετικές διατάξεις του ΚΠΔ θα πρέπει να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται, υπό το φως της προαναφερθείσας νομολογίας των δύο ευρωπαϊκών δικαστηρίων, η δε δικαστική προστασία του θιγόμενου προσώπου θα πρέπει να είναι πραγματική και όχι απλώς τυπική ή θεωρητική.

¹⁷³ Εννοείται στις περιπτώσεις που τυγχάνει μέλος της Βουλής, η οποία ενδεχομένως έχει ασκήσει την ποινική δίωξη ως συλλογικό όργανο

¹⁷⁴ Όλγα Τσόλκα σε “Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Τάσεις και προκλήσεις, ο.π.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αλιβιζάτος Ν., Το τεκμήριο αθωότητας και οι παράπλευρες συνέπειές του, ΠοινΔικ 2017, σελ. 7 επ

Ανδρουλάκης, Ι., Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2000

Δημητράτος, Ν., Προβλήματα δημοσιότητας στην ποινική δίκη, ΝοΒ 1991, σ. 342 επ.

Κανελλοπούλου- Μαλούχου Ν., άρθρο 52 ΧΘΔ, σε Σαγκπεκίδου/Ταγαρά, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Έυρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη 2020

Παπαδαμάκης, Α., Τεκμήριο αθωότητας και αρνητική “περιρρέουσα” ατμόσφαιρα, ΠοινΔικ 2/2021, σ. 169-171

Παπαδημητράκης Γ., Το τεκμήριο αθωότητας υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ, ΠοινΔικ 2017, σελ. 134 επ

Πλιάκος Αστ., Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018

Σεβαστίδης, Χ., Η σημασία και η λειτουργία του άρθ. 178 παρ. 2 και 3 του νέου ΚΠΔ (έννοια «βάρους απόδειξης» και ενίσχυση τεκμηρίου αθωότητας), ΠοινΔικ 4/2019, σ. 431-437

Τριανταφύλλου, Γ., άρθρο 6 ΕΣΔΑ, σε Κοτσαλή «Ευρωπαϊκή Σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου και ποινικό δίκαιο- ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2014

Τσιρίδης Π., Τεκμήριο αθωότητας και η νέα Οδηγία της ΕΕ, ΠοινΔικ 1/2017, σελ. 10 επ.

Τσόλκα Ο., άρθρο 48 ΧΘΔ, σε Σαγκκεκίδου/Ταγαρά, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη 2020

Τσόλκα Ο., Το τεκμήριο αθωότητας και η συμμετοχή του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία: Επί της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ και του εσωτερικού νόμου ενσωμάτωσης, σε Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Τάσεις και προκλήσεις, 8ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ 2020, σελ. 127 επ.

Τσόλκα Ο., Το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας – Ζητήματα εφαρμογής τους υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ, Ποινικά Χρονικά ΝΔ (2004), σελ. 97 επ.

Τσόλκα Ο., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ, Υπόθεση Κώνστας κατά Ελλάδα, αρ. προσφ. 53466/07, 24.5.2011, ΤοΣ 2011, σελ. 441-448

Χειρδάρης Β., Παρατηρήσεις υπό την απόφαση ΕΔΔΑ Παραπονιάρη κατά Ελλάδα της 25-9-2008, ΝοΒ 2009, σελ. 178 επ.

Χρυσόγονος Κ. Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα 2017

C. Roxin , Ποινική Δίκη Και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Απόδοση: Οββαδίας Ν.) Πρακτικά 1ου Νομικού Συνεδρίου Σ.Α.Κ.Α. με θέμα “Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης”, 1994, σελ. 43 επ.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Ashworth A., Four Threats to the Presumption of Innocence, July 2006 International Journal of Evidence and Proof 10(4), 241-278

Javier Escobar Veas, FUNDAMENTOS DE DIREITO PROCESSUAL PENAL, A Comparative Analysis of the Case Law of the European Court of Human Rights on the Right against Self-Incrimination, , Universidad Austral de Chile, δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, τελευταία πρόσβαση στις 21.09.2022

Lambergits St., The Presumption of Innocence (and the Right to be Present at Trial) Directive 3 MAY 2016/ BY STIJN LAMBERIGTS / δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, τελευταία πρόσβαση στις 16.09.2022

Martufi, A., Peristeridou, C.: Pilate washing his hand. The CJUE on pre-trial detention. EU Law Analysis, 5.12.2019. σε <http://eulawanalysis.blogspot.com/2019/12/pilate-washing-his-hands-cjeu-on-pre.html>

Schabas, A. W., The European Convention on Human Rights: A commentary, Oxford University Press, 2015

Tanoos A., Shielding the Presumption of Innocence from Pretrial Media Coverage, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα Indiana Law Review, τελευταία πρόσβαση στις 20.09.2022

Tadros V., Tierney St., The Presumption of Innocence and the Human Rights Act, The Modern Law Review Volume 67, Issue 3 First published: 26 April 2004, δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, τελευταία πρόσβαση στις 26.09.2022

Peers St., The new Directive on the presumption of innocence: protecting the ‘golden thread’” δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα eulawanalysis.blogspot.com στις 15.11.2015, τελευταία πρόσβαση στις 12.09.2022

Cras St./ Erbežnik A., The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to Be Present at Trial “Genesis and description of the new EU-Measure”, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα eucrim τον Ιανουάριο του 2016, τελευταία πρόσβαση στις 22.08.2022

2022 THEMIS COMPETITION, Semi final A: EU and European Criminal Law 3-6 May 2022, Naples, THE RIGHT TO SILENCE WITHIN THE EUROPEAN UNION: ONE RIGHT, SO MANY CHALLENGES, ITALIAN TEAM: Ms. Giulia Conti, judicial trainee Court of Rome Ms. Chiara Greco, judicial trainee Court of Rome Ms. Sofia Milone, judicial trainee Court of Palermo TUTOR: Mrs. Gabriella Cappello, criminal judge, Supreme Court of Cassation, δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, τελευταία πρόσβαση στις 11.09.2022

Guide on Article 6 of the Convention – Right to a fair trial (criminal limb). European Court of Human Rights. 2/130. Last update: 31.08.2022, Prepared by the Registry, δημοσιευμένο στο διαδίκτυο, τελευταία πρόσβαση στις 09.09.202

